Titus Livius

ROMA TARİHİ

AB URBE CONDITA

ŞEHRİN KURULUŞUNDAN İTİBAREN

Kitap

I

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

TITUS LIVIUS

ROMA TARİHİ

TITUS LIVIUS

ROMA TARİHİ

ŞEHRİN KURULUŞUNDAN İTİBAREN

(AB URBE CONDITA)

KITAP: I

Çeviren

Dr. Sabahat Şenbark

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI

ARKEOLOJİ VE SANAT YAYINLARI
Antik Kaynaklar Dizisi: 3

Yayınlayan ve Yöneten
Nezih BAŞGELEN

ISBN 975-7538-23-X

Hayriye Cad. 3/5 Çorlu Apt. 80060 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (9-1) 245 68 38 Fax: (9-1) 245 68 77

Baskı: Kanaat Matbaası, İstanbul 1992

İÇİNDEKİLER

Urbem, quam dicunt Romam, Meliboee, putavi
stultus ego huic nostrae similem, ...
verum haec tantum alias inter caput extulit urbes,
quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Vergilius

ÖNSÖZ

Klâsik metinlerin çevirisi bu alanda çalışan kişilere birinci elden kaynak teşkil etmesi açısından son derece önemlidir. Titus Livius'un Ab Urbe Condita (Şehrin Kuruluşundan İtibaren) adını taşıyan ve I - X, XXI - XLV sayılı 35 kitabın tam olarak, diğerlerinin Periochae denilen kısa özetlerinin kaldığı bu eser, M.Ö. 753'de Roma'nın kuruluşundan itibaren Augustus'un üvey oğlu Drusus'un M.Ö. 9'da ölümüne kadar süren bütün olayları gözler önüne seren en önemli kaynaktır.

Geleneksel tarihe göre Roma M.Ö.753'de kurulmuş, gelişip büyüyerek uzun yıllar Roma İmparatorluğu adı altında hâkimiyetini sürdürmüştür. M.S.395'de Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olmak üzere ikiye bölünmüş, M.S.476'da Batı Roma İmparatorluğu yıkılmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu daha uzun yıllar Bizans İmparatorluğu adı altında devam etmiş ve nihayet M.S.1453'de Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla o da tarihe karışmıştır.

Bu kadar önemli bir İmparatorluk olan ve Batı'yı uzun yıllar medeniyetinin etkisinde bırakan, hattâ doğuya kadar uzanan bu kültürün beşiği Roma şehridir. Roma şehrinin kuruluş efsânesini en detaylı biçimde bizlere nakleden Ab Urbe Condita Liber I'in dilimize çevirisi, bize ilk bilgileri vermesi bakımından oldukça önemlidir.

Aynı zamanda Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı öğrencilerini Titus Livius'un hayatı, eserinin mâhiyeti ve üslûbu bakımından aydınlatabilecek bir el kitabı özelliğini de taşımaktadır.

Benim Lâtince dalında yetişmem için, uzun yıllar büyük bir sabır ve hoşgörü ile çalışmalarımı yöneten olağanüstü insan

Hocam Sayın Prof. Dr. Faruk Z. Perek'e, bu çalışmamda beni destekleyen ve yoğun çalışmaları arasında metin çevirisini büyük titizlikle inceleyen Sayın Prof. Dr.Oktay Akşit'e en derin teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim

Ayrıca sorularımı hiçbir zaman yanıtsız bırakmayan ve her zaman çalışmamı teşvik edici sözler söyleyerek beni cesaretlendiren Sayın Prof. Dr. Y. Kenan Yonarsoy'a ve haritayı düzenleyen Sayın Arkeolog Füsun Arman'a yayımını gerçekleştiren Arkeoloji ve Sanat Yayınları ve editörü Nezih Başgelen'e teşekkür ederim.

Dr. Sabahat Şenbark

Haziran 1984,
İSTANBUL

GİRİŞ

Augustus çağı (1) yazarlarının Lâtin şiirinde yaptığı gibi, Cicero çağı (2) yazarları da Lâtin nesrinin en yüksek noktasına ulaşmışlardır. Daha önceki alanda Caesar ve Cicero tarafından kullanılan saf ve temiz dil, kültürün daha çok yayıldığı zamanda güçlükle hatırlanabilirdi. Rhetorik okullarının etkisiyle onlar daha az önemli Grek modelleri üzerine kuruldu ve çok daha fazla dikkati çekti. Bu devirde nesirden çok şiir önemliydi ve bunun neticesinde nesir belli şiirsel nitelikler neticesinde doğmuş oldu. Augustus'un saltanat dönemine birinci sırada olan Titus Livius adında sadece bir tek tarihçi dahildir.

Vergilius ve Horatius gibi, hernekadar Augustus'un yakın çevresinde ve doğrudan sarayın himayesi altında bulunmasa da, Livius'un İmparator ve ailesiyle dostluk bağları vardı. Daha çok istekli olmasa da samimiyetle yeni bir kanun kabul etti. Edebî amaçlar için harcadığı görülen onun bütün hayatı hakkındaki bilgimiz çok azdır. Caesar'ın birinci konsulluğunda Padua'da doğmuştur (M.Ö.59 - M.S.17). Yetmişbeş yaşında öldüğü zaman, Augustus ondan üç sene daha fazla yaşamıştı. Daha önceki yaşamında felsefî diyaloglar ve günümüze kadar kalmamış rhetorik üzerine yazılmış küçük kitapçıklar hazırlamıştır. Tarihinin birinci kitabındaki bir bölümde, onun yazılmış olduğu bildirilir ve herhalde M.Ö.29 - M.Ö. 25 yıllarında Augustus tarafından Ianus Mâbedinin birinci kapatılışından sonra ve ikinci kapatılışından önce yayınlanmıştır. Bundan sonra kırk yıl Roma İmparatorluğu'nun inkıraz ve sükûtu gibi büyük işine devam etti. M.Ö.9 yılında İmparatoriçe Livia'nın ortanca oğlu Drusus'un ölümüne kadar, tarihini getirinceyedek

kadar yaşamını sürdürdü. Aslında yüzelli kitaptan oluşturmak istediği bu eseri, yüzkırk iki kitaba tamamlamıştır. Bunlar volumina adı verilen ayrı ciltler halinde çıkan kısımlar ve çeşitli numaralı kitapları kapsamaktadır. Daha sonraki devirde bunları yeniden yazanlar (müstensihler), çalışmanın bölümlerini yazarın kendi plânına uygun olmayarak on kitaplık kısımlara ayırmışlardır. Bütün tarihin sadece dörtte biri Orta Çağ'a kalmıştır. Kalan bu kısım; birinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci on kitaplık bölümün yarısını kapsamaktadır. Diğer bir deyişle, günümüze eserin I - X ve XXI - XLV arasındaki 35 kitabı kalmıştır. Diğerlerinin Periochae adında kısa özetleri mevcuttur. Diğer kısımlar kaybolmuştur. Tarihin günümüze kalan iki bölümde, tarihin taksimi çok değişiktir. İlk on kitaplık bölüm; Roma'nın kuruluşundan krallık ve erken Cumhuriyet Döneminden, dördüncü yüzyılın ilk yarısındaki Üçüncü Samnit Harbini anlatmaktadır. Üçüncü Makedonya Savaşının sonucuna kadar uzanan elli yıllık devreyi kapsamaktadır. Gerçek şudur ki; bu yarım yüzyıl, Roma tarihine etki etmede değeri, modern çağlara kadar uzanan değişmez bir tez olarak kalmıştı. Livius, kendi zamanına geldiği zaman hemen hemen her yılın olaylarıyla bir kitap dolmuştu.

Livius tarihinde şehrin kuruluşundan daha önceki devirler için kendisinden önce gelen annalistlerin birbirini takip eden yıllara göre tertipledikleri annales'i (3) benimsedi. Tarihi bütün okuyucular için samimî idi. Hattâ onun eseri Historiae Ab Urbe Condita veya Historiarum Ab Urbe Condita gibi önemli bir başlık taşımasına karşın, annales gibi olaylardan söz eder. Onun herhangi bir sabit noktaya bağlanmaya niyet ettiğini farzetmek için bir sebep yoktur. Daha sonraki ciltlerden birinin önsöz'ünde şöhrete karşı duyduğu meyilin hâlihazırda kendisini tatmin ettiğini, haklı olduğunu ispat eden bir mağrurlukla zikreder. Sadece yazmaya devam eder, çünkü kompozisyon yazma görevi, onda vazgeçilmez bir alışkanlık haline gelmişti ve huzursuzluk duymaksızın bundan vazgeçemezdi. Onun şöhreti, hayatta iken de huzursuz olmasıydı.

Hiç düşman kazanmamış olduğu görülür. Dilde saflığa önem veren Asinius Pollio'nun sert tenkidine uğrayan ve belli taşralı özellikleri üzerinde taşıyan bir koro (chorus) duâsı haricinde hiç kimsenin tenkidine uğramamıştır. İç savaşların karışıklığı sırasında onun eğilimi Cumhuriyetçi Parti'ye karşıydı. Augustus, yarı bir Pompeius taraftarı olarak ona şaka mâhiyetinde para cezası verdi. Livius, henüz ne onunla, ne de vesveseli hâmisiyle teveccühünü kaybetmemişti. Cadiz şehrinden genç Plinius, onun şöhretini duymuştu ve onu görmek için Roma'ya kadar bütün yolu katetti. Roma'da göreceği başka bir kimse olmadığından onu görür görmez yurduna döndü.

Roma tarihi, şimdiye kadar annalistler şahsî ve çağdaş kayıtlar yazarları olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Geçmişin olaylarını veya tek bir devrin tarihini, kati tarihi bir anlatımla veren tek örnek, Sallustius idi. Bir kural olarak kendinden öncekilerin çalışmalarını kabul etmekle, bir annalist görevini yapmış olurdu. Böyle kaynakları kendisi için kolay kabul edilir bularak, başlangıçtan kendi bulunduğu güne kadar veya onu devam ettirmeye tahammül edene kadar Roma milletinin genel bir tarihini yazdı. Her başarılı annalist, daha önceki yazarlardan ya üslûbun inceliğinde, ya da malzemenin bolluğunda önde gelmeye çalışırdı. Livius yazdığı eserinde, bu iki görevi de başarıyla yerine getirdi. Daha önceki annalistlerin bütün pasajlarından bir suret çıkarmak veya hattâ onların eserlerini ilâve ve yeniliklerle kopya etmek yerine, onlardan yeni ve orijinal bir tarih meydana getirdi. Gerçekte, onun edebî hususta gayesinin daha çok hukuk mevzuunu yaratmak olduğu görülür. Telif hakkı mevcut değilken ve transkripsiyon için harcanan emek ve fiatıyla çok dar sınırlar içinde herhangi bir kitabın basımı kısıtlanırken, Roma'da yalnızken bir başkasının eserini kendi eseriymiş gibi basmanın ahlâkî değeri gibi belirsiz düşünceler kendisine önderlik etti. Vergilius, bizzat yalnız sadece daha erken şairlerden değil, hattâ çağdaş şairlerden bile bütün mısraları ve paragrafları almıştı. Nesir yazımında bir annalist, bir başkası-

nın eserini, bir Ortaçağ roman yazarı gibi biraz şüphe ile doğrayabilir veya yeniden şekil verebilirdi.

Bu konuda Livius, tam bir serbestlikle hareket etti ve eserini kendine mâl etti. Kendinden öncekileri büyük ölçüde bozmuş oldu. Onun genel önsöz'ünde yeni tarihçilere hayat veran iki unsurdan söz edilir. Biri onların olayları daha hafiften alacağını ümit etmesi, diğeri daha incelmemiş bir çağda onların kendi sanatlarının önde gitmesi inancıdır. Kendinden öncekilerinin zamanına baktığında, bunun yapıldığını güçlükle söyler. Kalemiyle Cumhuriyetin büyük hikâyesini daha tesirli, daha canlı, okuyucu için daha uyarıcı bir şekilde ve daha önce yapıldığından daha çok konuya değer vererek anlatabilmeyi istiyordu. En nihayet bu amacına fazlasıyla ve mertçe ulaşmış oldu. Tarihin fonksiyonunun küçümsenecek bir şey olduğu aslâ söylenemez.

Bununla beraber bir dereceye kadar tarihçilerin görevi, olayların izinden gitmektir. Aynı zamanda, insanın varoluşunun gerçek değerini elde etmek veya ulaşılabilen gerçekle çeşitli olasılık derecelerine kıymet biçmek ve bunları değerlendirmek, tarih yazarının görevidir. Livius, hürmete lâyık herhangi bir düşünceden hiç uzaklaşmaz. Onun duygu ve hayâle yer veren mizacı ve zihninin ahlâki konulara yer veren eğilimi, böyle olaylar üzerindeki çok büyük değerden sanki onu soğutmuş gibi yapar. Onun tarihi, başlıbaşına bir araştırmanın küçük izini taşır. Tarihi için etrafındaki çok bol kaynaklardan faydalanabilirdi. Eski eserler üzerinde araştırma yapanlar için Varro tarafından yapılmış çok büyük bir koleksiyon elde mevcuttu. Onun kendi ifadesine göre, buna benzer güç bir iş yapılmaya kalkışılana kadar, bunları hiç kimsenin kullandığı görülmemişti. Aslâ gerçeği saptırtmadığından, hikâye ve hatalı kaynaklardan yaptığı alıntılarda az veya çok üzüntü duyar. Yunanistan'da bir harbi anlatırken, Valerius Antias'ın, Claudius Quadrigarius'un kırkbin dediği, içerde onbin asker varken çok sayıda düşmanı öldürdüğünü öğrenir. Bu zıtlık onu ne rahatsız eder, ne de ona çok önemli gelir. Livius burada Valerius'un abar-

tılmış bir sayıyla kendisinin diğerine karşı üstün orada sadece Valeriusun otoritesi vardır; ve söylediğine başkası tarafından karşı çıkılmaz. Bu nedenle Livius, huzursuzluk duymadan onun durumunu, şeklini ve hepsini kabul eder. Bu, onun tenkitçi olmamaktan çok, tenkitçi bir tarihçi olduğunun tipik bir örneğidir. Onun otoritesine uymayan bir şey olduğu zaman, çok soru yöneltmeden onların söylediğini kabul eder. Söyleyenlerin ifadeleri birbirine uymadığında, kendisine açık olan birçok hususlar vardır, ve o an için kendi eylemine uygun düşen birini veya diğerini seçer. Bazan daha önceki niyetleri benimser. Sık sık birbirine uymayan hikâyelerde ikisinin ortasını ve onları bir araya getirmeye çalışır. Bunu yapmak kolay olmadığında, en yüzeysel veya dramatik yönden en etkileyici hikâyeyi seçer. Hattâ onun seçtiği bu hikâyeler, doğruluğunu araştırmadan kabul ettiği Romalıların pek çok bâtıl inançlarından bazı icatlar yaratmasına karşın, Roma Devlet idâresindeki hüner ve tedbiri, aynı zamanda Roma erdemini son derece övgüye lâyık göstermesi açısından temel teşkil edecek niteliktedir. Bir hikâyenin doğru ya da yanlış olmasından çok, her hususta kendi karar verdiği noktadan bakmak eğilimini gösterir.

"In rebus tam antiquis si quae similia veri sint pro veris accipiantur" bu cümle, onun erken devirde ve kaynağı belli olmayan olaylar için söylediği kolay bir kaidedir. Hattâ büyük değerdeki belgeler mevcutken bile, eğer onlar hoşa gitmezse, bunları delil olarak kullanmaktan kaçınır. İkinci Kartaca Harbi sırasında ruhları teskin etme şenliği için, Livius Andronicus (M.Ö.284 - M.Ö.204) tarafından Iuno için bir ilâhi yazılmıştı. Bu erken Latin döneminden kalan, en çok beğenilen bir belgeydi. Fakat Livius, bunu kendi zevkine göre vahşî ve kaba bulduğundan eserine almak istememişti. Henüz tarih için bir malzeme toplayıcısı değil, bir tarihçi olarak, sanatının öncülüğünde deliller göstererek mâzeret ileri sürebilir ve bu eseri itham edebilirdi. Tarihçilerin metinlerinde eserin içine alınmadan sadece notlarda delil olarak gösterilen belgelerle, modern bir uyuşma (herikisinin ortasını bularak

uzlaşma) henüz icat edilmemişti. Notlar, Gibbon'ın edebî açıdan değişmez ve güvenilir bir değer taşıdıklarını söylemesine karşın, onun ehemmiyetinden çok tarih eserine katkıda bulunmayan bir ilâvedir. Gerçekten güvenilir yazarların izinden gitmesi, onun açısından daha ciddî bir iştir. Livius onların değerini anlamadı. Makedonya Savaşlarını anlatırken genellikle kelime kelime Polybius'u takip eder. Fakat görünüşe bakılırsa Yunan tarihçisinin hayranlık uyandıran doğruluk, dikkat ve muhakemesinin farkına varmaz. Böyle bir takdir sadece bilgiden kaynaklanır. Livius'un bilgisi oldukça azdır ve birçok konuya kuvvetle ilgi duyması bakımından Gibbon'ın sert tenkidine mâruz kalır. Onun askerî strateji ve Roma kanunu hakkındaki noksan bilgisi, ordugâhların anlatımında ve kendi kanunlarına ait mücadelelerde onu yanılgıya düşürür. Bu dikkatsizliğin mesuliyeti, İmparator Caligula'yı zekî ve küstahça bir tenkitle karşısına almasına neden olur.

Fakat ufak tefek hatalarına ve tarihî idrak kabiliyetinin oldukça kifâyetsiz olmasına rağmen, kendi zamanının düşünceleriyle Roma Devletinin bütün politik gelişmeleri onu bir hayli renkli sima haline getirir. Livius tarafından anlatılan Roma tarihi, aslında gerçek ve yaşanmıştır. Çünkü insan tabiatının devamlı niteliğine geniş bir anlayış temeli teşkil etmektedir. Yazdığı tarihin ruhu, konuşmalarla çok iyi ifade edilmiştir. Bunlar hemen hemen bütün esere konmuştur. Gerçekten konuşulan sözlerin özünü yeniden tekrarlamak için veya konuşmanın geçtiği zamanın mahiyetini taklit etmek için onlarda değişiklik yapmaz. Onlarda karakterlerin tasvirinde ve anlatımda canlı ve dramatik bir metod kullanır. Onun parlaklığı ve gerçekçiliğiyle devamlı gelişen olayları takip ettiği metod, Shakespeare'in Coriolanus'undaki gibidir. Bu gerçek, Aristoteles'in Poetica'sındaki meşhur vecizeye göre, tarihten ziyade şiir sanatının gerçek olduğu üzerinedir. Buna göre Livius'un tarihi, onun zengin ve renkli üslûp özelliğiyle biraz şiire meyillidir. Anlatıma ve bu canlı yaratıcı hayâl gücüne gerçekten geniş bilgi ve tam bir samimiyet anlayışı temel teşkil edince, delil-

lerin tetkiki ve belgelerin toplanması gibi çok daha zahmetli bir işten kurtularak daha mükemmel tarihî gerçeğe ulaşılır.

Livius'un humanist ve romantik mizacı, kendi sanat görüşüyle birlikte içinde siyasî bir partizanlık anlayışı da olmasına karşın, onun siyasî bir partizan olmasına engel oldu. Zamanındaki çok iyi eğitim görmüş Romalılar ile birlikte, daha önceki Roma Devletini idealleştirdi ve kendi çağının tehlikeli bir biçimde dejenere olduğunu ifade etti. Fakat bu, bütün devir yazarları için çok rastlanılan bir durumdu. Simplicitas, (4) equitas, (5) pietas, (6) authoritas (7) gibi Roma'nın gelişmesini ve büyümesini temin eden eski kavramların kaybından dolayı duyduğu kederi sık sık ifade eder. Onun dikkat çekici önsöz'ünde, çağının kötülüklerinden aklını başka yöne toplamak için tarihî bir çalışmaya yöneldiğinden bahsedilir. Aynı zamanda vatandaşlarının kusurları ve kendi büyüklüğünün ağırlığını taşıyan bir imparatorluğun çöküşünü gözler önüne serer. "Uzun zaman içine hırs ve tamah, debdebe girmeyen devlet yoktur" diye devam eder. "Bu son zamanlarda zenginlikle birlikte hırs da artmıştır ve zevke olan fazla düşkünlük, bütün sosyal yapının süratle çöküşüne neden olmuştur. Devamlı olarak yükselişimizde, kusurlarımız ve onların tahammül edilmez çarelerinin olduğu noktaya şimdi aşağı doğru düşmüş bulunuyoruz. Fakat onun daha erken çağlar için ideali, karşıt görüşlü politikacılardan ziyade, hayalî çalışmalar üzerineydi. Livius daima nizam, itidâl ve uzlaşma taraftarıydı. Onun aşırılığa kaçmayan cumhuriyet taraftarlığında imparatorluk idaresi için hiçbir siyasî tehlike yoktu. Livius şiddet hareketiyle nerede karşılaşırsa, bundan gayri ihtiyarî olarak çekinir ve korkardı. Bu şiddet hareketi halktan veya hükümet tarafından gelirse gelsin onda değişen bir şey olmaz, yine onda üzüntü yaratırdı. İnsanların niçin mâkul ve yerleşmiş bir hükümetin idaresi altında sulh içinde neden yaşayamadıklarına bir anlam veremezdi. Sarayda ve hattâ Pompeius taraftarları için memnuniyet verici durum böyleydi. Livius'un kurulu dine ve daha önceki devirlerin inançlarına karşı tutumu, aynı hissî bağı taşımak-

taydı. Augustus'la birlikte dinî merasimlerin genişletilmesi ve yeniden canlanmasıyla ahlâkî bir reform teşebbüsünde bulundu. Dış dünyanın uygun görmesiyle, sonunda bütün vatandaşların ihtiyacına cevap verdi.

"Expedit esse deos, et ut expedit esse putemus;" "tanrıların varlığı amme menfaatini koruyan bir politika gibidir ve biz onlara bu nedenle inanmalıyız." Ovidius, şiirlerinin en müstehzî ve en cüretkâr yerinde böyle söylemiştir. Etrafında ayrılamadığı, şimdi zayıflamış olan atalardan gelme inançlardan eski kuruluşlar, eskiye ait insanı cezbeden büyü nedeniyle tarihçilerin hayalî vatanperverliğine şiddetle başvurmuştu. Onun kendi din anlayışı bir çeşit aşırılığa kaçmayan kadercilikti. Talihsizliği mukadder kılınmış insanların basiretsizliği üzerine herkesin bildiği fikirleri aynen aktarmak veya insan aklının acizliği ve kadere karşı önceden görme üzerine kaleme almadan bir müddet için vazgeçti. Fakat aynı zamanda hikâyenin bir parçası olan onların kendi gerçekleri doğrultusunda, herhangi bir inançtan çok ayrılmayarak mucizeleri ve alâmetleri de tarih eserine kaydeder. Gerçekten Livius'un zamanında bu gibi mucize ve alâmetlere itibar etmekten artık vazgeçilmişti. Fakat buna karşın, onlar aralıksız olarak büyük ölçüde meydana gelmekteydiler. Livius, daha eski ve daha saf âdetlere özlem duyan bir insan olarak oldukça kederlenir.

Livius üslûp bakımından tarihçilerin arasında en ön sırayı alır. Düşüş devrine gelmeden önce, Augustus Çağı nesrinin, genişleyerek ve zenginleşerek en yüksek noktaya ulaştığına işaret eder. Yönetici sınıfının sâde ve bir dereceye kadar sert ve haşin olan devletin son zamanlarındaki *"urbanus sermo"* (8) önemini yitirmeye başlamıştır. Şimdiye kadar şiirde kullanılması uygun görülen hakiki ibarelerde ve aynı zamanda daha erken devir nesri için bilinmeyen bir canlı üslûp sıcaklığında, Livius'da Vergilius'un etkisi görülmektedir.

Augustus devrindeki dilin saf olmasına meraklı kimseler, dildeki bu gevşemeyi, en iyi Lâtincenin sert geleneğinin değerini kay-

betmesi ve köylü dili gibi bir hâl alması gibi gördüler. Gramer veya kelime haznesindeki herhangi bir kati yenilikten ziyade, Asinius Pollio'nun Livius'u "Patavinizm" (9) ile suçlaması daha büyük bir olasılıktı. Fakat Livius'un elinde bu yeni üslûp, cildin çoğalmasıyla ve uysallıkla, bu kadar genişlikte bir esere hayret verici şekilde uygun düşebilecek ve Caesar ve Sallustius'un amaçları için daha eskiden kullanılmış bir faaliyet alanıdır. Daha geniş bir misâl olarak o tarz konuşmaya geçmiştir. Çok süslü bir anlatım bıkkınlık verebilirken, daha basit bir üslûbun ister istemez yeknesak olduğu yerde, zayıflık olmaksızın uzun ve muğlak bir anlatımla ses tonunun zenginliğinin ilâvesi onun ilerlemesini mümkün kıldı. Daha önceki kitaplarda yeni ve deneme mahiyetinde bir üslûp bulduğunu görürüz. Aynı zamanda daha önceki annalistlerin geleneksel tarzıyla biraz da engellenmiştir. Çalışmasında ilerlerken büyük bir terakki ve Gibbon'un işaret ettiği bir hareketle ilerleme gösterir. Herodotus'un zariflik ve tabiiliğine denk olduğu Roma kritikleri tarafından iddia edilir. Lâtin şiirinin Cicero tarafından geliştirilen periodik yapısı, Livius tarafından daha büyük bir mürekkipliğe ulaştı ve daha büyük bir cesaret ve serbestlikle kullanıldı. Onun geniş etkisinin geniş ve devamlı fazileti, detayı fazlalaştırmada dikkatsizliğin güzel bir örneğini ortaya koyar. Polybius'u çok yakından kopya ettiği yerlerde Livius her zaman sıkıcı Greklere kendi hayatlarını ve faziletlerini koyar. Hannibal'le yapılan harbin onayları için daha sonrakilere daha güvenle inanabiliriz. Fakat Livius'un tasvirinde bizden önceki yaşamı görebiliriz. Onun hayâl kabiliyeti sadece büyük başarıları alev gibi aydınlatmakla kalmaz. Aynı zamanda Livius, bütün dünyanın muhayyilesinde, büyük asker ve devlet adamı olan diğer yazarlardan çok daha etkili olmuştur.

Quin Decios Drusosque procul, saevumque securi
Aspice Torquatum, et referentem signa camillum...
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli.

Scipiadas, cladem Libyae, parvoque potentem
Fabricium, vel te sulco, Serrane, serentem?-

Onun bütün çalışması, daha önce Yeraltı Dünyasının Mutlular Ülkesi'nde Aeneas'ın gözleri önünden geçen Roma'nın hayâli'nin fevkâlâde güzel bir şekilde genişletilmiş hâlidir. Büyük karakterlerden ve işlerden hiç de az olmayan büyük olayların tasvirinde, kendi tebaası ile birlikte yükselir ve canlanır. Olağanüstü dramatik etki yaratma yeteneği vardır. Roma ve Hannibal arasındaki harbin haşmetli anlatımıyla başladığı Saguntum'un hücumu ve kuşatmasının tasviri, onun yaradılıştan olan ustalığının güzel bir örneğidir. Hannibal'in kişiliğinin ustaca yapılan kabataslak tasviriyle beraber, Roma elçilerinin Carhago'daki Senato Binası'ndaki kabulü sahnesinin tasviri, harbin bütün facialarına tam bir başlangıç teşkil eder. Askerlik bilgisinin eksik olmasına karşın, onun büyük muharebe örnekleri de bir sanat eseri olarak son derece hayranlık vercidir. Diğerleri arasında en ustaca anlatım olarak şunlar örnek gösterilebilir:

Otuzyedinci kitapta Magnesia'da Antiochus'a karşı kazanılan zafer, kırkdördüncü kitapta Pydina muharebesindeki şiddetli mücadele, Pelignia cohorsunun müthiş kahramanlığı, sonuç ve Macedonia phalanx'ının (10) korkunç mahvoluşu son derece usta anlatımın güzel birer örneğidir. Büyük adamlara ve büyük işlere, Livius'un muhakemesi bütün hayranlığı ve bütün yanıp tutuşmasıyla ilgi göstermesine karşın, onun asıl sanat heyecanı daha geniş bir konuya yöneliktir. Neticede, Roma Cumhuriyetini hemen hemen özetlemiş, aynı zamanda ona devamlı yaşayan bir kuvvet olarak şahsiyet vermiştir. Bu, sadece ona vatanperverliğin önderlik ettiği dikkati çekici taraftarlık "Roma'lı" epiteti ona yüksek ve asil bütün şeyleri gösterir. Hiç yanlış yapmayan Roma kendisiyle bir çeşit din ve imân sözleşmesi yapmıştır. Livius'un daima Roma'nın düşmanlarına karşı adâlet göstermeme eğilimi vardır. Belâgat ve açıksözlülük gibi iki nitelik Tacitus tarafından haklı olarak Livius'a atfedilmiştir. Fakat yabancı ilişkiler ve dış siyasetle

ilgilendiği yerlerde, kendinden sonra gelen yazarlardan biraz netice çıkarılmalıdır. Tarif etmek için herhangi bir icat olmaksızın, Roma devlet adamlığı için romantik, hayâlî sanat heyecanıyla bazen Livius bütün bütün nakledilir.

Roma'nın bu azizler mertebesine yükselişi, hattâ tanrılaştırılışı, Livius'un en hünerli çağdaşlarından biri olan yaşlı Seneca, bazı büyük adamların ölümlerinin anlatımında tarihçilerin ulaşabildikleri ve mezar taşının üzerinde açıkça belirtilen bir methiye gibi, onun bütün hayatının kısa bir özetini verdikleri güzel bir bölüme dikkat eder. Seneca, Livius'un kabiliyetini takdir ederken, bütün tarihçilerin en samimîsi ve doğru olanı olduğunu ilâve eder ve bunu alışılmamış bir nezâketle, onunla aynı hissi paylaşarak yapar. Bu görüş, daha geniş bir anlam taşımaktadır. Çünkü onun bütün eseri, Roma Devleti'nin idealleştirilmesi doğrultusunda samimî, içten bir ruhla hayat bulur. Muazzam edebî kabiliyetini hasrettiği hayatının büyük hikâyesi bu şekilde meydana gelmiş olur. Nasıl Aeneis Destanı'na *"Gesta Populi Romani"* (Roma Milletinin yaptığı işler) adı veriliyorsa, aynı şekilde bir defin merâsimi methiyesi olarak, Historiae ab Urbe Condita da büyük Cumhuriyetin kalıntısı üzerinde çocuklarının büyük sevgisi ve belâgati ile, gerçekten *"consummatio fotius vitae et quasi funebris laudatio"* (bütün yaşamın son bulması ve sanki defin merâsimi methiyesi) olarak anılmalıdır.

Map of
ITALY
English Miles
Roman Miles

VENETI
Patavium
Cremona
HISTRI
LIBURNI
LIGURIA
Ariminum
UMBRIA
PICENUM
ILLYRII
Arretium
Clusium
Rusellae
Volsinii
CORSICA
Roma
Antium
SARDINIA
LATIUM
Sipontum Apulorum
Arpi
Cannae
Canusium
Saepinum
Capua
CAMPANIA
Cumae
Neapolis
APULIA
Brundisium
Via Appia
Tarentum
LUCANIA
Metapontum
Velia
Heraclea
Thurii
Consentia (Bruttiorum)
Terina
Rhegium
Syracusae

Roma
Praeneste
MARSI
HERNICI
Aufidena
Bovillae
Aricia
Signia
Sora
Lanuvium
Cora
Frusino
Appinum
Atina
Duronia
Ardea
Fregellae
Aesernia
Satricum
Setia
SAMNIUM
LATIUM
Bovianum
Antium
Privernum
Tifernum
Astura
Interamna
Saepinum
Sucasina
Fundi
Allifae
Anxur
Minturnae
Teanum
Callifae
Cominium
Suessa Aurunca
Cales
Trebula
Saticula
Sinuessa
Capua
Caudium
Calatia
Suessula
Acerrae
Nola
Neapolis
Pontia
English Miles
Roman Miles
Cumae
Pithecusae I.
Aenaria I.

Stanford, London.

TITI LIVI AB URBE CONDITA

LİBER
I

Önsöz
(Praefatio)

Şehrin kuruluşundan itibaren Roma milletinin başarılarını kaydettiğim takdirde zahmete değer herhangi birşey başarıp başaramayacağımı gerçekten bilmiyorum. Bilseydim bile bunu söylemeye cesaret edemezdim. Ele aldıkları bilgiler meydana getirebileceklerine ya da üslûp yönünden eskilerin kaba girişimlerinden daha iyi bir durumda olacaklarına inanan ve sürekli olarak birbirini izleyen tarihçi kuşakları sayesinde konunun yalnız eski değil, fakat bayatlamış olduğunu görerek bilseydim bile bunu ifadeye cesaret edemezdim. Bu nasıl olursa olsun yine de dünyanın en önde gelen ulusunun başarılarını elimden geldiğince kutlulamak için kendimi hedef etmiş olmam bana bir tatmin sağlayacak, benim için zevk olacaktır.

Bu kadar büyük bir yazar grubunda benim şöhretim karanlıkta kalırsa, benim tesellim, benimkini gölgede bırakacak olan onların adı ve büyüklüğü olacaktır. Bundan başka benim konum sınırsız bir uğraşı gerektirir. Üstelik konunun yediyüz yıldan fazla bir zaman önceye kadar geri götürmesi gerektiğinden, sonsuz bir çaba gösterilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı zamanda pek çok okuyucuya ilk başlangıçların ve bunlardan hemen sonra gelen dönemin haz vereceğinden şüphe etmiyorum. Çünkü onlar modern çağlara ulaşmada acele edecekler, bu durumda uzun zamandan beri çok etkili olan bir halkın kabiliyeti sayesinde bizzat kendi güçlerini pekiştirmiş olacaklar. Aksine ben bunu uğraşımın bir mükâfatı olarak araştıracağım. Birçok yıllar boyunca hat-

tâ bizim çağımızda da görülen kötülüklerden dertlerden bakışlarımı kaçırabilirim. En azından bu arada eski devirlerdeki cesaretin hâkim ve itibarda olduğu günlerin hatırlanmasına yardımcı olacağım. Tarih yazarlarının aklını gerçekten saptıramamış olmasına karşın bununla beraber her endişeden arınmış olmak onun büyük arzusunun nedeni olabilir.

Şehrin kuruluşundan önceki zamana ait olan bu şekildeki efsaneler, şehrin şimdi kurulmuş olmasından çok, güvenilir tarihî delillere dayanmayan şiirsel hikâyelerle süslenmiştir. Benim amacım ne tasdik etmek ne de onu delillerle çürütmektir. İnsanlarla tanrısal şeyleri karıştırmak ve böylece şehirlerin başlangıçlarına bir değer katmak eski insanların imtiyazlarındandır. Eğer herhangi bir kavme kendi başlangıçlarını vermeye müsaade edilirse ve onlar tanrısal bir soydan gelirlerse, Roma halkının (Roma milletinin) askerî şöhreti o kadar büyüktür ki, şehri kuranın babasının kendi babaları olduğunu iddia ettiklerinde harb tanrısı Mars'tan başka hiç kimse yoktu. Yeryüzündeki ırklar buna aynı zamanda Roma'nın hâkimiyetine tevekkülle katlanabilirler. Fakat bunlara ve bunlar gibi efsanelere saygı duyacaklar ve bunlar hakkında karar vereceklerdir. Birleştirmede büyük bir fark olmaksızın kendime göre bunları sıraya koyacağım. Her okuyucunun keskin dikkatine verebileceğim sorular işte buradadır. Hayat ve ahlâkî hayat nasıldı; harpde ve sulhda insanlar ve siyaset nasıldı,imparatorluk nasıl kuruldu ve genişledi; Sonra eğitimin yavaş yavaş gevşeyip zayıflamasıyla, ilk olarak ahlâkî değerler önemini yitirdi, sonra sanki onlar derine daha derine battılar. Neticede ne kusurlarımıza ne de onların çarelerine katlanamadığımız zaman bizi zamanımıza kadar getiren ahlâkî değerler aşağılara doğru düşmeye başladı. Tarih çalışmasını özellikle güvenilir ve faydalı yapan şey şudur.

Her çeşit tecrübeden çıkarılan dersi görmek ve önemli bir anıttaymış gibi bunu ifade etmek. (1)

Bundan kendiniz için ve devletiniz için neyi taklit edebileceğinizi seçebilirsiniz. Yine bu kayıtlar sayesinde utanç verici bir

sonuçtan kaçınabilirsiniz. Bundan başka ya üstlendiğim bu görevin aşkı beni aldatır, ya da hiç bir devlet daha büyük değildi. Aslâ iyi örneklerde daha âdil veya daha zengin değildi. Hiçbir devlete hırs ve lüks içinde yaşama bu kadar geç gelmemişti. Orada mütevazi orta tabaka halkı ve tasarruf son derece yüksek kıymet gördü ve uzun zaman şeref olarak kabul edildi. O zamanın insanlarının servetlerinin daha küçük, arzu ve isteklerinin de daha az olduğu bir gerçekti. Yakın zamanlarda zenginlik hırsı ve ifrata kaçan aşırı zevkler, zevk ve sefahat hayatına devam etme arzusu gelmişti. Aşırı serbestlik kişinin kendisinin mahvolmasına ve herşeyin yıkılmasına neden olmuştu.

Fakat şikâyet edenler bunun hoşa gitmediğinden emindirler. Hattâ belki de bu gibi şeyler lüzumlu olabilir. Başlangıçtan itibaren bütün olaylarda bu kadar büyük bir olay hiçbir zaman yoktur. İyi dileklerimizle biz artık başlayabiliriz. Eğer tarihçiler şairlerle aynı geleneğe sahipse, tanrı ve tanrıçalara, üzerimize aldığımız bu büyük görevi başarılı bir teşebbüs olarak bize ihsan etmeleri için dua ediyor ve temennilerde bulunuyoruz.

CAPUT I

Şimdi artık herşeyden önce Troia alındığı zaman geri kalan Troialılar'ın cezalandırılmış olduğuna dair fikir birliği vardır. Fakat bunlardan ikisi Aeneas ve Antenor, Achaialılar tarafından yapılan savaşın cezasını verdiler. (2) Hem eski misafirperliğe göre, hem de her zaman için sulh yanlısı olduklarından Helena'nın geri verilmesini istemişlerdi. (3) Sonra onların başına çeşitli olaylar gelmişti. Bir isyan sırasında Paphlagonia'dan (4) sürülen ve kendisine bir yurt ve bir önder arayan Antenor, (5) Aeneas'ın (6) grubuyla birlikte, kralları Pylaemenes'i (7) Troia'da kaybetmeleri nedeniyle, Adriatik denizinin en içteki koyuna gelmişti. Orada, deniz ve Alp Dağları arasında ikâmet eden Euganeuslar'ı (8) sürerek, Enetuslar ve Troialılar bu topraklara sahip oldular. (9) Gerçekte onların karaya

ilk çıktıkları yer Troia diye adlandırılır. Bu nedenle Troia diye bilinen bölge halkı bir bütünken Veneti olarak tanınıyordu. Aeneas da buna benzer bir talihsizlikle yurdundan sürülmüştü. Fakat daha büyük bir işi üzerine almada kader ona önderlik etti.

İlk olarak Macedonia'ya geldi. Oradan kendisine bir ikâmet yeri aramak için Sicilia'ya geldi. Sicilia'dan gemisinin rotasını Laurentum ülkesine doğru çevirdi. Bu yer de Troia diye adlandırılır. Uçsuz bucaksız seyahatlerinden sonra Troialılar burada karaya çıktılar. Silâhlarından ve gemilerinden başka birşeyleri yoktu. Kral Latinus (10) ve Aborigines (11) ülkesinden ganimet elde ederek sonra o ülkeyi işgâl ettiler. İstilâ edenlerin mukavemetini kırmak için silâhlanmış kimseler şehirden ve tarlalardan acele ile toplandılar. Bu noktada iki söylenti karşımıza çıkar. Birinin belirttiğine göre Latinus muharebede mağlup olduğundan, Aeneas'la bir barış yapmış ve sonra evlenme ile oluşan bir akrabalık kurmuştur. Diğer söylentinin belirttiğine göre de harb safları kurulduktan sonra, Latinus işareti beklemeden komutanların ve başkanların ortasına ilerliyerek karşı tarafı sulha dâvet etmiştir. Sonra Latinus onlara, nasıl insan olduklarını, nereden geldiklerini, hangi kötü tesadüfün onları yurtlarını terketmek zorunda bıraktığını ve Laurentum sahilinde karaya çıkarak ne aradıklarını sormuştur. Sonra ona, bu insanların Troia halkı olduğu, komutanları Aeneas'ın Venus ve Anchises'in oğlu olduğu anlatıldı. Şehirlerinin yakıldığı, yurtlarından sürüldükleri ve bu nedenle kendilerine şehir inşa edebilecekleri bir ikâmetgâh ve bir yer aradıkları ifade edildi. Irkın ve kahramanın şöhreti derin bir hayranlık uyandırdı ve onun ruhu için harb veya sulh yapmak farksız bir şeydi. Latinus ona sağ elini uzattı ve sonsuza kadar sürecek kutsal dostluk yemini etti. Bundan sonra kumandanlar bir muahede yaptılar ve ordular birbirlerini selâmladılar. Aeneas kral Latinus'un evine misafir olarak geldi. Latinus ocak tanrılarının huzurunda, kızını Aeneas'la evlendirerek evinde herkese açık bir muahede yaptı. Bu olay, seyahatlerinin sonuna gelmiş ve en sonunda devamlı ve kurulu bir ikametgâh

bulan Troialılar'ın ümidini kuvvetlendirdi. Aeneas'ın karısının adı Lavinia'ya izafeten Lavinium adını verdiği bir kasaba kurdular. Kısa bir zaman sonra, bu yeni evlilikten anne ve babasının Ascanius adını verdikleri bir erkek çocuk dünyaya geldi.

CAPUT 2

Sonra Troialılar ve Aborigines arasında yapıldığı gibi bir harb oldu. Rutuli kavminin kralı Turnus idi.(12) Aeneas'ın gelmesinden önce, Lavinia Turnus'la nişanlanmıştı. Kendisinden önce bir yabancının tercih edilmesine öfkelenmişti. Çok geçmeden Aeneas ve Latinus'a karşı harb ilân etti. Fakat iki ordudan hiçbiri harbden sevinçli çıkmadı. Rutuli kavmi mağlup olmuştu. Galip gelen Aborigines ve Troialılar komutanları Latinus'u kaybettiler. Sonra Turnus ve Rutuli kavmi bu durumda cesaretlerini kaybederek, o zamanlar en önemli kasaba olan Caere'yi idaresinde bulunduran kral Mezentius ve onun kudretli halkı Etrüsklere kendilerine yardımda bulunmaları için kaçtılar. (13)

Mezentius başından beri yeni şehrin kurulmasından memnun olmamıştı. Mezentius onun kendisine komşu olması nedeniyle, birlikte emniyette olmaktan çok Troia devletinin çok daha süratle büyümekte olduğunu şimdi hissediyordu. Kendi kuvvetlerini Rutuli kavminin kuvvetleriyle seve seve birleştirdi.

Aeneas, bu kadar korkunç bir harple karşı karşıya kalırsa Aborigines'in iyi niyetini kazanabilirdi. Sadece aynı hakka değil, fakat aynı isimle de hepsine sahip olabilirdi. Her iki ırkı da Latinler olarak isimlerdirdi. (14) O zamandan sonra Aborigines kavminde, kral Aeneas'ın hizmetinde bulunan Troialılardan hiç de az olmayan sadakât ve güven vardı. Hergün daha çok birleşerek büyükmekte olan iki kavmin dost ruhuna güvendi. Etruria son derece kudretli olmasına karşın, yalnız karalarda değil aynı zamanda denizde de, Alplerden Sicilya Boğazı'na kadar İtalya'nın bütün uzunluğu boyunca onun adını şan ve şöhretini duymuştu.

Aeneas surların arkasından harb tehlikesini önleyebilirdi. Fakat o harb safını kurdu. Muharebe Lâtinler için bir zafer olmuştu. Aynı zamanda Aeneas'ın son ölümcül işi olmuştu. Tanrı ya da alelâde bir insan demenin uygun ve doğru olduğunu bilmediğimiz Aeneas'ın mezarı Numicus Nehri kenarındadır. (1) Bununla beraber insanlar Aeneas'ı Iupiter'e ait yani Iupiter'in soyundan kabul ederler.

CAPUT 3

Aeneas'ın oğlu Ascanius henüz otoriteyi elinde bulunduracak kadar yetişkin değildi. Fakat otorite Ascanius olgunluk çağına erişinceye kadar, bozulmadan, onun için korundu. Bu arada, bir kadının saltanatında - Lavinia'nın karakteri çok kuvvetliydi-Lâtin Devleti, babasının ve büyük babasının krallığı, çocuk onda hak iddia edene kadar hiç sarsılmamıştı. Nedeni müzakere etmeyeceğim -çünkü böyle eski bir meseleyi kim ispat edebilir?-Ilium (Troia şehri) henüz ayakta iken Creusa'dan (15) doğan bu çocuğun, Ascanius veya daha büyük kardeşi olabileceği iddia edilir. Bu çocuk şehirden (Troia'dan) kaçarken babasının yanında bulunuyordu. Iulia ailesi bu çocuğa Iulus adını vermişti. Onun adının bir otorite olacağını iddia ediyordu. Bu Ascanius'un, nerede doğduğu veya annesinin kim olduğu önemli değildir - fakat mutlaka onun Aeneas'ın oğlu olduğu kesindir. -Nüfus bir hayli kalabalık olunca Latium'u terketti. Çünkü o şehir yeni gelişip büyümekteydi. O günlerin zengin şehrini annesine veya üvey annesine bıraktı. Albanus Dağı'nın (16) eteklerinde bizzat kendi yeni bir şehir kurdu. Şehir bulunduğu mevki nedeniyle bayır boyunca uzandığından, Alba Longa ismiyle bilinirdi. Lavinium'daki yerleşmeden Alba Longa'daki koloni iskânına kadar takriben otuz yıllık bir ara vardı. Bilhassa Etrüsk mağlubiyetini takiben bu milletin kudreti son derece artmıştı. Hattâ Aeneas öldüğü, devletin başına geçtiği zaman ne Mezentius halkı ve Etrüskler, ne de diğer başka bir komşusu onla-

ra hücum etmeye cesaret edemedi. Etrüskler ve Lâtinler arasında, şimdi Tiber denilen Albula nehrinin sınır olması şartıyla sulh için toplandılar. Bundan sonra, bir zamanlar tesadüfen ormanda doğmuş, Ascanius'un oğlu Silvius, krallığı elinde bulundurdu. O Aeneas Silvius'un babasıydı. Aeneas Silvius da Latinus Silvius'un babasıydı. Onun tarafından birçok koloniler kuruldu ve Eski Latinler olarak isimlendirildi. Sonra Alba'da hüküm sürenler tarafından Silvius soyadı kaldı. Latinus'dan Alba, Alba'dan Atys, Atys'den Capys, Capys'den Capetus, Capetus'dan Tiberinus geldi. Bu son kral Albula Nehrini geçerken boğuldu. Daha sonraki nesiller için akıntının olduğu yere adını verdi.

Sonra Tiberinus'un oğlu Agrippa, babasından selâhiyeti alarak krallığı elinde bulunduruyordu. Agrippa'dan sonra Romulus Silvius kral idi. Şimşek çarpmasıyla Romulus'un ölümü üzerine krallık ondan Aventinus'a geçti. Kral şimdi Roma şehrinin bir parçası olan tepenin üzerine gömüldü ve tepeye kendi adını verdi. Sonra Proca hüküm sürdü, Proca, Numitor ve Amulius'un babasıydı. Babaları Silvia ailesinin eski krallığını daha büyük Numitor'a bırakmıştı. Zira bir babanın arzularından veya yaşça daha büyük olana saygıdan çok şiddete başvurmak daha tesirli olmuştu. Amulius babasını krallıktan sürdü ve kendi onun tahtına geçti. Suçuna suç katarak, Numitor'un kızını kandırdı. Erkek kardeşinin kızı Rhea Silvia'yı şeref bahanesiyle Vesta rahibeliğine tayin ettiğinden, ona devamlı bakirelik bahşetmekle, onu çocuk sahibi olma ümidinden mahrum bıraktı.

CAPUT 4

Fakat tahmin ettiğim gibi, bu büyük şehrin kurulması üzerine Kader Tanrıları kararlarını verdiler. Bu şehir en kudretli imparatorluğun başlangıcı ve daha sonra Gökyüzü tanrılarının yeri olmuştu. Vesta rahibesi zorla kaçırıldı ve ikiz erkek çocuk dünyaya getirdi. Pek de emin olmadan onların babasının harb tanrısı Mars oldu-

ğu sanılıyordu. Gerçekten çok inandırıcıysa da, onun hatasının nedeninin bir tanrı olması daha az bir günah, bir kusur sayıldı. Fakat ne tanrılar, ne insanlar, kralın zalimliğinden anneyi de çocuğu da koruyamadılar. Rahibelere, annenin zincire vurulup zindana atılmasını, çocukların da nehrin sularına bırakılmasını emretti. Fakat talihleri onlara yardım etti. Tiber Nehri yayılarak ötede, nehrin muntazam yatağına hiçbir yerde geçit vermeyen kıyıları durgun ve derin yerler meydana getiriyordu. İkizleri getirenler çocukların boğulmuş olacaklarını ümit ettiler. Nehrin ağır akması önemli değildi. Böylece onlar kralın emrini, şimdi Ruminalis incir ağacının bulunduğu yerde nehrin kuvvetle aktığı en yakın mevkiye bebekleri bırakarak, değiştirerek yerine getirmiş oldular. Ruminalis daha önceleri Romularis olarak isimlendirilirdi. (17) O zamanda burası vahşî ve ıssız bir yerdi. Zihinlerde kalan hikâyeye göre, içinde çocukların bulunduğu sepet bırakıldığında su yüksekti ve sepet suyun üstünde yüzmekteydi. Fakat suların çekilmesiyle nehir daha sığ oldu. Etraftaki tepelerden susuzluğunu gidermek için inen bir dişi kurt, çocukların ağlaması üzerine o tarafa doğru gitti. Onları hiç incitmeden emzirdi. Kralın sürülerinin bakıcısı kurdu onları diliyle yalarken buldu. Efsane, bu adamın adının Faustulus olduğuna işaret eder. Yine efsaneye göre, bu adam ikizleri kulübesine götürdü ve besleyip büyütmesi için karısı Larentia'ya verdi. Bir düşünüşe göre Larentia onların bakımıyla uğraştığı için, çobanlar arasında "dişi kurt" adını aldı. Bu durum hayret verici bir hikâyenin doğmasına neden oldu. (18) Çocuklar bu şekilde doğdular ve büyüdüler. Çok geçmeden gençlik çağına eriştiler. Onlar - çiftlik ve sürüleri ihmal etmeksizin - oyun için dağdaki yollara gitmeye başladılar. Bu dağa çıkma oyunuyla hem kuvvet hem de azim kazandılar. Onlar şimdi sadece vahşî hayvanlarla yüz yüze gelmek değil, aynı zamanda çaldıkları eşyalarla yüklü haydutlara da hücum edebilirlerdi. Onlardan aldıklarını çobanlar arasında pay edebilirlerdi. Onların zahmet ve oyunlarından kendilerine pay çıkarabilirlerdi. Onların akılları bu işlerdeyken, gençler her geçen gün biraz daha büyüyorlardı.

CAPUT 5

O zamanlar Palatinus tepesinde neşeli Lupercalia festivalinin yapıldığı söylenir. Bu festival bugün de yapılmaktadır. Tepe de bir Arcadia şehri olan Pallanteum'dan dolayı Pallantium ve daha sonra Palatium olarak isimlendirilir. (19) Burada Evander adında bir Arcadia'lı benim yazdığım yıllarda bu yeri birçok yıllar elinde bulundurmuştu. Evander orada Arcadia'dan aldığı dinî bir merasim kurmuştu. Bu merasimde gençlerin, Romalıların daha sonra Inuus diye isimlendirdikleri Lycaeus Pan şerefine neşeli ve şakacı bir oyunla çıplak bir biçimde koşmaları gerekirdi. Bu merasimde gençler yakalanınca, genellikle bilinen ayin her zamanki gibi cereyan ettiğinde, yağma ettikleri ganimetlerin kaybı nedeniyle öfkelenmiş olan birkaç haydut onlara bir tuzak kurdu. Romulus'un kendini başarılı bir biçimde müdafaa etmesine karşın, Remus esir edildi ve mahkûm olarak Kral Amilius'a teslim edildi. Kendisi krala karşı çok suçlu bulunmuştu. Esas mesele, kardeşlerin Numitor'un tapınağına hücum etmesiydi. Bundan sonra bir düşman istilâsı gibi, birlikte olduğu genç arkadaş grubuyla onları yağma etmesiydi. Bu nedenle Remus cezalandırılması için Numitor'a verildi. En başından beri Faustulus (20) kulübesinde büyütüp yetiştirdiği bu çocukların kralın emriyle terkedildiğini biliyordu. Kendisinin çocukları bulduğu zaman bu hadiseyle aynı zamana rastlıyordu. Fakat Faustulus bir fırsat çıkıncaya veya mecbur kalıncaya kadar, hadisenin vakitsiz aydınlığa kavuşmasını istemiyordu. Hadisenin açıklanması lüzumu ağır bastı. Bu nedenle korku duyduğundan Romulus'a ait gerçeği açıkladı. Talih Numitor'un yüzüne gülmüştü. Remus hapiste olduğundan ve kardeslerin ikiz olduğunu işittiğinden, onların köle gibi hallerinden çok, yaşları üzerinde düşünen Numitor, kendi torunları olduğunu hatırladı. Araştırmalar onu aynı sonuca götürdü. Çünkü kendisi de Remus'u tanımıştı. Böylece kral her yandan bir ağ içine girmiş oluyordu. Romulus genç arkadaşlarıyla bir toplantı yapmadı. -Çünkü şiddet göstermek için eşit değildi. -Fakat tespit edilen zamanda bazılarının bir

yoldan, diğerlerinin bir başka yoldan saraya gelmelerini çobanlara emretti. Böylece krala hücum etti. Kardeşine yardım etmek üzere, toplamış olduğu bir başka grupla Numitor'un evinden Remus da geldi. Bu şekilde hücuma geçen Romulus kralı öldürdü.

CAPUT 6

Numitor karışıklığın başlangıcında bir düşmanın şehri istilâ ettiğini ve saraya hücum ettiğini söyleyerek, kalenin müdafaası için silâhlı olarak o mevkii himayesinde bulunduran Alba'lı genci geri çekti. Sonra kendilerini kutlamaya gelen kralı öldürdüler. O ilkönce bir meclis topladı. Herşeyden önce erkek kardeşinin kendisine karşı işlediği suçu, torunlarının ebeveyni olduğunu, onların nasıl dünyaya geldiğini, nasıl yetiştirildiğini ve nasıl tanındıklarını bir bir anlattı. Bundan sonra zalim kralın öldüğünü bildirdi ve kendisinin onun hak ve yetkilerini aldığını beyan etti. Gençler kendi yürüyüş kollarıyla kalabalığın ortasına doğru ilerlediler. Kral dedelerini selâmladıktan sonra, bütün kalabalıktan yeni krallığın adını ve selâhiyetini tasdik eden büyük bir çığlık yükseldi. Böylece Alba krallığı Numitor'un üzerinde kaldı. Romulus ve Remus terkedildikleri ve büyütüldükleri bölgede bir şehir kurmak arzusuyla bırakıldılar. (21) Gerçekte Alba ve Latin halkı son derece kalabalıktı. Bunlardan başka çobanlar da vardı. Onların hepsi, kuracakları şehirle kıyaslıyarak Alba'nın küçüleceğini, Lavinium'un küçüleceğini kolaylıkla ümit edebiliyorlardı. Sonra onların büyük babalarının bedduasıyla bu düşüncelere ara verildi. Kralın arzusuyla ve yeterli derecede masum bir fırsat üzerine meydana çıkan bu üzücü anlaşmazlıkla bu tasarılardan vazgeçildi. Çocuklar ikiz olduğundan, yaşları nedeniyle hangisine saygı duyulacağı konusunda ikisinin arasında bir ayırım yapılamıyordu. Bu nedenle bu yerlere hükmeden tanrılar, Augurlarla (22) yeni şehre kimin adının verileceği ve şehir kurulduğunda kimin hüküm süreceği hususunda mutabık

kaldılar, Kendilerine yapılan kehânetler nedeniyle Romulus Palatinus'u, Remus'da Aventinus'u aldı. (23)

CAPUT 7

İlk olarak Remus'un altı akbabanın uçuşundan bir kehânet almış olduğu rivayet edilir. Romulus da ortaya çıktığından kehânet şimdi iki kere bildirilmişti. Bu nedenle her iki kral da kendi taraflarınca selâmlanmıştı. Bir taraf zaman bakımından kendine öncelik tanındığından, diğer taraf da kuşların sayısı bakımından kendinde krallık için hak buluyordu. Sonra onlar münakaşaya başladılar. Her ikisinin birbirlerine öfke dolu hakaretleri, neticede onları kan dökmeye kadar götürdü. Oradaki karışıklıkta bir darbeyle aşağı yuvarlanan Remus öldü. Halk arasındaki şayiaya göre, Remus kardeşiyle alay ederek yeni inşa edilen surların üzerine çıkmıştı. Bu nedenle Romulus büyük bir öfke içinde onu öldürmüştü. Tehdit ederek şu sözleri de söyledi; "bundan böyle her kim benim surlarımın üzerine çıkmaya kalkışırsa öldürülecektir!" Böylece Romulus tek başına bütün hak ve yetkiyi elde etti. Kurulan şehir de kurucusunun adını aldı.

Onun ilk işi bizzat kendisinin üzerinde yetişip büyüdüğü Palatinus tepesini tahkim etmek oldu. Alba geleneğinden sonra diğer tanrılara kurban takdim etti. Fakat Evander'in görüşüne göre, Hercules nedeniyle Greklere verilir. (24) Hercules, o bölgede Geryon öküzünü öldürdükten sonra, şaşılacak derecede güzel bir sürüyü uzaklara götürüyordu. Tiber Nehri yakınlarında kendi önünde sürüyle nehrin karşı kıyısına yüzmüştü. Sürünün bol ot yiyerek canlanabilmesi ve dinlenebilmesi için yeşilliklerle dolu bir mer'a bulmuştu. Kendisi de bu yolculuktan yorgun düşerek uzanıp yattı. Yediği yiyecek ve içtiği şarap nedeniyle orada kendisi derin bir uykuya daldığından, oraya pek yakın bir yerde oturan ve güçlü oluşu sayesinde küstahlık eden Casus isimli bir çoban tarafından öküzle-

rin en güzelleri çalındı ve onları boyunduruğa vurmak istedi. Fakat hayvanları mağarasına götürürse, onların ayak izlerinin o bölgeyi araştıran sahibine yeterli derecede yol gösterebileceğini düşündü. Bu nedenle o sürünün en güzellerini seçti. Onları başka tarafa çevirerek, kuyruklarından çekerek mağarasına sürükledi. Gün ağarırken Hercules uyandı. Sürüye bir göz attıktan sonra, onların sayıca noksan olduklarını farketti. Mağaranın önünde ayak izlerinin bulunup bulunmadığını anlamak için en yakındaki mağaraya ilerledi. Baktığında onların hepsinin dış tarafa dönük olduğunu ve başka bir tarafa gitmediğini gördü. Onun zihnı karıştı ve şaşırıp kaldı. Sürüsünü bu emniyetli olmayan yerden götürmek için hazırlıklara başladı. Her zaman olduğu gibi, mağaradan dışarı sürülürken onlardan birkaçı aşağıda kalmış olabilirdi ve bu geride kalanlar kaybolabilirdi. Kapatıldıkları mağaradan alçak bir sesle öküzlerin bağırmaları duyuldu ve bunun üzerine Hercules geri döndü. Hercules mağaraya doğru döndüğü zaman, Cacus onun gelişini kuvvetiyle önleyebilirdi. Fakat kahramanın kulübesinden bir hücuma maruz kaldı. Kendisini korumaları için çobanları boş yere çağırarak ruhunu teslim etti. Peloponnesus'dan sürgün edilen Evander, o zamanlar kraliyet hak ve yetkilerinden çok, şahsî etkisiyle o bölgeyi kontrolü altında bulunduruyordu. Evander, harflerin hayret verici buluşu nedeniyle, kendisine saygı duyulan bir insandı. (25) Sanatlarla ilgilenmeyen insanlar için yeni birşeydi. Hattâ annesi Carmenta'ya (26) atfedilen tanrısallık ve kehânet kudreti nedeniyle daha da saygı gösteriliyordu. Bu kabileler, Sibylla'nın (27) İtalya'ya gelişinden önce bir kâhine olarak takdir etmişler ve hayranlık duymuşlardır. Şimdi bu sözü edilen Evander çobanların toplanmasıyla etkilenmişti. Yabancı için heyecanla toplanan kalabalık, elleri kanlı bir katil olarak onu suçluyordu. Olay ve nedeni ona anlatıldığı zaman, adamın haline ve şekline dikkat etmişti. Bu adam bir ölümlüden çok daha iri ve çok daha heybetliydi. Onun kim olduğunu sordu. Onun isimini, babasını ve doğum yerini öğrenmesi üzerine, "Selâm, Iupiter'in oğlu Hercules" diye bağırdı.

"Tanrıların tasvirini yaparken annem seni bana önceden haber vermişti. Senin tanrılar arasına katılabileceğini, burada senin adına bir sunak ayrılabileceğini, günün birinde yeryüzünde son derece güçlü ve kudretli olacak soyunun, En Büyük Sunak olarak isimlendireceğini ve burada senin dinî merasimine uygun olarak ibâdet edeceğini bana önceden anlatmıştı. "Hercules ona sağ elini uzatarak, kendisinin kehâneti aldığını, burada kurulan ve kendisine ayrılan bu sunakla kehanette bulunabileceğini ifade etti. Sonra orada bulunanlar sürüden bir kurban seçtiler ve başlangıç olarak Hercules'e bir kurban takdim ettiler. Hizmet etmek ve ziyafet vermek için, o zamanlar o bölgede yaşayan son derece meşhur aileler Potitiuslar'ı ve Pinariuslar'ı görevlendirdiler. Fakat değişiklikle böyle neticelendi. Potitiuslar belirtilen zamanda orada hazırdılar ve içerdekilerle yemek için onlara hizmette bulunuldu. Pinariuslar içerdekiler yenildikten sonra, ziyafetten geri kalanlar için tam zamanında geldiler. Bu nedenle kurban merasiminde içerdekileri paylaşmadıkları Pinarius ailesinin katlanabildiği kadar uzun müddet bu adet kaldı. (28) Potitiuslar, birçok nesil boyunca bu kültün rahibi olduklarını Evander'den öğrendiler. Bu ailenin dinî görevine herkese ait kölelerin seçilmesine kadar devam etmişti. Sonunda Potitius ailesinin bütün soyu ölmüştü.

Romulus bütün yabancı kaynaklardan bir tek bu kutsal görüşü benimsedi. Hattâ bu nedenle kendisine önderlik eden kaderinin cesaretiyle şereflendirilerek ölümsüzlük kazandı. (29)

CAPUT 8

Romulus tanrıların ibadeti için usûlüne göre hareket ettiğinden, halkı bir toplantı için çağırdı ve kanundan başka hiçbir şey onları tek bir vücut halinde tutamıyacağından, onlara kanun hükümlerini verdi. Fakat ancak bunların kraliyet amblemini benimsiyerek bizzat kendi şahsî büyüklüğüyle bunu birlikte kullanması halinde, köylü halkın gözünde bir önem kazanabileceğine ikna edildi. Bu

nedenle bilhassa arkasında oniki lictor bulundurarak, her durumda kendisinin son derece kutsal ve haşmetli olduğunu gösterdi. (30) Bazı kimseler lictorların sayısının oniki olmasının, kraliyet işlerinde bir kehanette bulunarak ona yol göstermek için verilen oniki kuştan kaynaklandığı düşünürler. Fakat ben kendi hesabıma, komşu Etrüsklerden gelen düşünceyi paylaşacağıma inanıyorum. Oradan cella curulis ve yine oradan erguvan renkte bordürleri bulunan toga alınmıştı. (31) Bu memurlar sadece örnek alınmamış, sayıları da aynı olmuştu. Etrüsklerin bu sayıyı kendileri için seçmiş olduğunu düşünürler. Çünkü birleşmiş oniki şehrin her biri kral seçildiği zaman bir lictor vermişti.

Bu esnada şehir genişliyordu. Şehrin surları bir yerden diğer bir yere kadar uzanıyordu. Çünkü onlar tahkimatlarını, o zamanlar sahip oldukları insanlardan çok, gelecekte sahip olacaklarını ümit ettikleri kalabalığı göz önüne alarak inşa etmişlerdi. Sonra, bu büyük şehrin boş kalmaması için, orada ikâmet eden kalabalığın artması nedeniyle bir plân uyguladı. Bu plâna şehir kurucuları uzun zamandan beri başvurmuştu. Bunlar yanlarına nereden olduğu pek belli olmayan mütevazi bir kalabalık toplarlar ve bu topraktan onların çocuklarına, torunlarına pay verecekmiş gibi görünürler. Romulus, yukarı çıkarken iki koruluk arasında kalan kapalı yerde bir mâbet açtı. Komşu kavimlerden köle ya da hür olma farkı aranmaksızın, yeni durum için istekli her çeşit karışık kalabalık gruplar oraya koştu. Romulus, hedef aldığı güç ve kudretin başlangıçtaki büyüklüğü nedeniyle ilk olarak bunları kurdu. Şimdi kuvveti bakımından memnun olmaması için hiçbir neden kalmamıştı. Sonra kuvvetleri için bir karar aldı. Kuvvetli olmak için katmak siyasetini güttü. Yüz senatör seçti, çünkü ya bu sayı ona kâfi göründü, ya da onlar büyüklerden seçilebildiği için yüz kişiden fazla bulunmayabilirdi. (32)

Bütün bu olaylar neticesinde, şeref sırasına göre büyüklerin (Patres) seçilmesi kararı alındı ve onların torunları Patriciler olarak isimlendirildi. (33)

CAPUT 9

Şimdi Roma komşu devletlerden herhangi biriyle harbde eşit olmak için yeterli derecede kuvvetlenmişti. Fakat kadınlara olan ihtiyaçları nedeniyle tek başına kalmış bir insan cinsi belki de Roma'nın büyüklüğünün sonunu görmüş olacaktı. Çünkü Roma vatanında ne gelecek nesillerin ümidi, ne de komşularıyla aralarında evlenmek hakkı bulunuyordu. Böylece Romulus senatus'un tavsiyesi üzerine etraflarındaki bütün komşu kavimlere elçiler gönderdi. Bu elçiler, yeni bir ulus yaratmak için bir ittifak ve komşularıyla aralarında evlenmek hakkı isteyeceklerdi. Şehirlerin, diğer şeyler gibi, en iptidaî başlangıçtan itibaren yükselmeleri gerektiğini müdafaa ettiler. Zaman akıp giderken, kendi cesaretleri ve tanrıların yardımıyla büyük işler ve şöhret yaptılar.

Romalılar gibi gerçekten insaniyetli olan komşuları, Romalılarla kanlarını ve toplumlarını karıştırmak için isteksiz davranmayabilirlerdi. Hiçbir yerde elçilik görevi, iyilikle söz edilme olanağına sahip olamamıştı. Gerçekte oranın insanları kendilerinin ortasında büyüyüp gelişecek olan bu büyük kuvvet karşısında hem kendileri hem de torunları nedeniyle aynı zamanda korkuya da düşerek bu öneriyi hakaret kabul ederek reddettiler. İçinde kendilerine uygun zevceler bulabilecekleri şekilde, kadın ve erkeklerin ibâdet etmesi için bir mâbet açmış olurlarsa, kendilerinin azledilecekleri elçilere sık sık söylenildi. Bu, genç Romalılar için sert bir hakaretti ve meselenin çözümlenebilmesi için, uygun zaman ve yer temin etmek maksadıyla Romulus, öfkesini gözleyerek, Consualia diye isimlendirdiği süvari Neptunus şerefine dinî oyunlar hazırladı. (34)

Sonra komşu kavimlere seyretmelerinin bildirilmesini emretti. Kendilerinin dışarıda seslerinin duyulabilmesi ve sabırsızlıkla beklenen fırsatı yaratabilmeleri amacıyla, bilgileri ve güçleri çerçevesinde bütün kaynaklardan yararlanarak bu dinî merasimi kutlamak için halkını hazırladı. Bilhassa en yakınlarda oturan Caenina,

Crustumium, ve Antemnae kavimleri olmak üzere, aynı zamanda yeni şehri görmeye istekli olmaları nedeniyle, birçok kavim festival için toplandı. (35) Sabinler de kadınları ve çocuklarıyla birlikte bütün halkıyla geldi. Onlar her evde misafirperlikle ağırlandılar. Onlar etraflarına baktıklarında, şehrin bulunduğu yerde onun surlarını, çok sayıda binalarını görerek, Roma'nın bu kadar kısa zaman içinde büyüyüp gelişmesine şaşırarak hayret içinde kaldılar. Gösteri vakti gelip çattığı zaman, insanların gözleri ve zihinleri Roma'nın büyüklüğü ile meşgûldu. Tam o zaman işaretin verilmesiyle, önceden kararlaştırılan hücum başladı. Genç Romalı'lar Sabin kızlarını yakalayıp kaçırmak için kargılar atmaya başladılar. Onların büyük bir kısmı erkekler tarafından kaçırılarak, hayat yolları değiştirilmiş oldu. Eşsiz güzellikte olan birkaçı kabilenin en soylularının dikkatini çekmişti. Kendilerine verilen görev üzerine, bu güzel kızlar, kabilenin başkanlarının evlerine taşındılar. Görünüş ve güzellikte diğerlerinden çok daha önde olan bir tanesinin Thalassius'un grubundakiler tarafından ele geçirilmiş olduğu anlatılır. (36) Onu uzağa götürmeleri nedeniyle sık sık sorduktan sonra, herhangi bir kimsenin ona zarar vermemesi için bağırmasına engel oldular. Çünkü bu genç kızı Thalassius'a götürüyorlardı. Bu ise evlilik ağlayışının kaynağı oldu. (37) Oyunlar bir karışıklık içinde dağıldı ve genç kızların anne babaları üzüntü içinde kaçtılar. Onlar bu misafirperverlikteki zarar-ziyan suçundan Romalıları mesul tuttular. Dinî merasimleri ve oyunları için geldikleri tanrılara dua ederek, şereflerinin ve dinlerinin ihlâl edildiğini bildirdiler. Kaçırılan kızlar da onlardan daha ümitli veya daha az öfkeli değillerdi. Fakat Romulus bizzat onların arasına gitti ve komşularının aralarında evlenme hakkını reddettiklerinden, bu olaya kendi büyüklerinin gurur ve kibirlerinin neden olduğunu izah etti. Kızlar asla bir düğün merasimi ile evlenemiyeceklerdi ve insan ırkının en kıymetli imtiyazına ve çocuklarına hiçbir zaman sahip olamıyacaklardı. Onlara sadece çok aşırı derecede olmayan öfkeleri yön verdi. Onlar da bir alın yazısı neticesinde, vücutlarını verdikleri ki-

şilere kalplerini de verdiler. Fakat zarara uğramış olma duygusu, sık sık onların muhabbetlerinde yer aldı. Kendilerine daha kibar, daha sevecen kocalar bulabilirlerdi. Bu nedenle, sadece iyi bir koca olmakla değil, aynı zamanda kendilerinin kaybettikleri vatanları ve anne-babaları için hanımına teselli sunmak amacıyla her bir erkek en içten samimî bir gayret göstermeliydi. Evlenme ümidiyle teveccühü kazanan erkeklerin iddiaları tek yanlıydı. Çünkü onlar bir kadının kalbini bütün mâzeretlerden çok daha fazlasıyla etkileyen aşk ve ihtirasla bu hareketlerini mâzur göstermişlerdi.

CAPUT 10

Artık gelinlerin öfkesi her geçen dakikada azalabilirdi. Fakat anne-babalarının gözyaşları içindeki kederli hallerini ve feryatlarını gördüklerinden, kendi devletlerine bir karşı harekete teşebbüs ediyorlardı. Sadece şikâyetlerini kendi vatanlarında yapmakla kalmadılar, aynı zamanda bir harb için hazırlıklarda bulunmaya başladılar. Her taraftan, Sabin kralı Titus'un adının bütün o bölgelerde son derece büyük olması nedeniyle, oraya elçiler dahi geldi. Uğradıkları zarar-ziyandan paylarını almış olan Caenina, Crustumium ve Antemnae şehirlerinin erkekleri de vardı. Bunlara Titus ve Sabinlerin bu işi tehir etmek istedikleri kanaâti geldi. Onları beklemeksizin bizzat kendileri aralarında üç kabile kurarak müştereken harb hazırlıklarına başladılar. Fakat Crustumium ve Antemnae halkı, Caenina'lıların alevlenen öfkesini yatıştırmak için çok yavaş hareket ettiler. Bu nedenle onlar arasında bizzat Caenina kabilesi tek başına Roma topraklarına hücum etti. Fakat onlar dağılarak yağma ile meşgûl bulundukları bir sırada, Romulus kendi adamlarıyla ortaya çıktı. Kolay bir zafer kazanmak için kuvvet olmaksızın öfkenin ne denli etkisiz olduğunu onlara öğretti. Romulus onların ordusunu dağıttı ve bozguna uğrattı. Onlar kaçarken takip etti. Muharebede onların kralını öldürdü ve malını yağma et-

ti. Düşmanların kumandanlarının öldürülmesi üzerine, derhal şehre hücum ederek ele geçirdi. Sonra galip gelen ordusunu geri götürdü. Onlara gösteriş yapmak kadar, işlerinin muhteşemliğinin de daha az olmadığını göstermek istediğinden, düşmanın ganimetlerini düşman kumandanının ölüsü üzerine yığdı. Maksadına uygun bir biçimde, onu taşıyarak Capitolium [39] tepesine tırmandı. Yükünü orada çobanlar için kutsal kabul edilen bir meşe ağacı yakınına bıraktıktan sonra, bununla beraber hediye ile birlikte Iupiter Mâbedinin sınırını tayin etti ve tanrıya bir isim verdi. "Iupiter Faretrius" dedi. "Ben bunları sana, galip bir kral olarak, bir kralın silâhlarını getiriyorum. Hattâ şimdi aklımda hudutlarını çizmiş bulunduğum bölge içinde bir mâbet tahsis ediyorum. Benim selâhiyetime haiz olarak benden sonra gelenler, düşman krallarını ve kumandanlarını öldürdükleri zaman, buraya taşıyacakları şeref ganimetleri için bir yer olabilir" diye sözlerini bitirdi. Bu, Roma'da kutsallaştırılmış ilk mâbedin kaynağı oldu.[40]

Neticede, mâbedi kuranların sözleri boş çıkmayarak, iştirak edenler tarafından henüz o hediyenin değeri yitirilmeden, insanların buraya ganimetler getirebileceğini beyan ettiği zaman bu tanrıların çok hoşuna gitmişti. Birçok harblerle, o zamandan beri sadece iki defa, şeref ganimetleri kazanıldı. Böylece insanlar bu pâyeye erişmek şans ve mutluluğuna ancak nadiren sahip oldular. [41]

CAPUT 11

Şehirde Romalılar bu şeylerle meşgûl olup dururken, onların yokluğunu fırsat bilen Antemnates ordusu, Romalıların ülkesine bir baskın yaptı. Fakat onlara karşı sevkedilen Roma lejyonu son derece süratliydi. Onlar tarlalara yayılıp dağıldıklarında muhafızları ele geçirildi. Bu nedenle düşmanlar ilk hücum ve çığlıkla bozguna uğradılar ve kasabaları alındı. Romulus bu çift zaferine sevinirken, karısı Hersilia, esir kadınların yalvarış ve yakarışları arasında

kalır. Hersilia onların anne-babalarını affetmesi ve devlete kabul etmesi için Romulus'a ricada bulunur. Böylece kuvvette bir uyumluluk elde edebilirdi. Romulus karısının ricasını seve seve kabul etti. Sonra Romulus, kendisine harb açmak üzere yola çıkan Crustuminuslar'a karşı hareket etti. Diğerlerinin mağlûbiyetleri nedeniyle eski şevkleri kalmadığından, diğerlerinden hattâ daha az mukavemet gösterdiler. Her iki yere de kolonistler gönderildi. Bu nedenle toprağının verimli olması yüzünden, kolonistlerin pek çoğu Crustumium adının verilmesini tercih ettiler. Diğer taraftan kaçırılan kadınların bilhassa anne-babaları ve erkek akrabaları, birçoklarıyla birlikte Crustumium'u terkettiler ve Roma'ya göç ettiler.

Sabinler tarafından Roma'ya yeni bir hücum yapıldı ve bu harp hepsinden çok daha büyük oldu. Çünkü bu harp, öfke ya da ihtiras nedeniyle aslâ yapılmadı, ne de harp açmadan önce herhangi bir gösteride bulundular. Hattâ plânlarına hile de kattılar. Spurius Tarpeius Roma kalesinin kumandasını elinde bulunduruyordu. Bu şahsın genç kızına, silâhlı kişilerin kaleye alınması için, Tatius rüşvet olarak altın verdi. (42) Tesadüfen birgün kurban kesmek için su getirme amacıyla surların dışına çıkmıştı. (43) Bunun üzerine onlar silâhlarını onun üzerine atarak kızı öldürdüler. Ya bir hücumla kalenin alınmış olduğunu göstermek için, ya da hiçbir kimsenin herhangibir yerde bir haine itimat etmemesi için bir örnek teşkil etmesi amacıyla böyle davrandılar. Aynı zamanda bu arada bir hikâye de anlatılır. Çünkü Sabinlerin pek çoğu sol kollarına altından yapılmış ağır bilezikler takmışlardı ve yine harikulâde kıymetli taşlarla süslenmiş yüzükler takmışlardı. Onların sol kollarına takmış oldukları bilezikler nedeniyle, onların altın hediyeler yerine sahip olduklarını kalkanları üzerine yığarak Tarpeia, bu ziynetleri kendisine vermeleri şartını koşmuştu. Bazıları, onların sözlerini tutmaları nedeniyle, takmış oldukları ziynetleri ona verdiklerini söylerler. Tarpeia, açıkça onların silâhlarını da ister. Tarpeia'nın güvenilmez bir hain olduğunu anlıyarak, onun hayatı üzerine pazarlık yapılır ve Tarpeia öldürülür. (44)

CAPUT 12

Bununla beraber Sabinler kaleyi zaptettiler. Ertesi gün Roma ordusu tanzim edilip silâhlanarak, Palatinus ve Capitolinum tepeleri arasındaki bölgeyi kapladı. Fakat Sabinler, Romalılar'ın öfke ve kaleyi tekrar ele geçirme isteğiyle harekete geçerek, onlar karşı tepeye yürüyüşe geçinceye kadar, tepeden inmediler. Muharebeye iki büyük başkan önderlik ediyordu. Sabinlerden Mettius Curtius bir tarafta, Romalılardan Hostius Hostilius da öbür tarafta bulunuyordu. Hostius, bulundukları mevkiin avantajsız durumuna karşı, ilk işaret verilene kadar cesaret ve cür'etle mukavemet ederek Romalıları morâl bakımından güçlü kıldı. Fakat Hostius ölünce, Roma safları derhal kuvvetten düşerek çekildi ve Palatinus tepesindeki eski geçide doğru kaçmaya başladılar. Romulus bizzat, kaçanların kalabalığı önünden azâmetle yürüyüp geçti. Kılıç ve kalkanını gökyüzüne doğru kaldırarak, "Ey Iupiter, Palatinum tepesi üzerinde şehri ilk kuruşumda burada yatarken kuşlarla bana bildirilen kehanet buydu." diye bağırdı. "Evvelce bir cürum neticesinde alınan kaleye Sabinler sahip olmuşlardır. Oradan silâhlanmış olarak vâdinin orta yerinde bizi tutmak için buraya gelmişlerdir. Fakat sen, tanrıların ve insanların babası, sonunda düşmanların kaleden uzaklaşmalarını sağla, Romalıları bu dehşetten kurtar ve bu utanç verici kaçışı durdur! Ben burada Iupiter Stator [45] adına, senin şimdilik yardımınla şehrin nasıl korunduğunu bizden sonraki nesillere göstermek için bir mâbet kuracağıma yemin ediyorum." Bu sözlerle Iupiter'e dilekte bulunduktan sonra, dualarının işitilmiş olduğu duygusuna kapılmış gibi bağırdı: "Ey Romalılar, en iyi ve en büyük Iupiter bize mukavemet etmemizi ve muharebeye yeniden başlamamızı emrediyor!" Romalılar gökyüzünden kendilerine gelen emire karşı, hiçbir harekette bulunmadılar. Romulus kendisi ön saflara koştu. Sabinlerin tarafında bulunan komutan Mettius Curtius kaleden aşağıya kumanda etmişti. Forumu işgâl etmekte olan Romalılar, her yerden büyük bir karışıklık içinde geri püskürtülmüştü. Şimdi o Palatinus kapısından çok uzakta değildi ve

bağırmaktaydı. "Sadâkatsiz ev sahibimizi, yüreksiz düşmanımızı mağlûp etmiş bulunuyoruz. Onlar şimdi, genç kızları kaçırmakla erkeklerle harp etmek arasında ne kadar büyük bir genç grubuna bunları övünerek ifade ederken, Romulus ona hücum etti. O sırada tesadüfen Mettius at üzerinde savaşıyordu. Bu nedenle onu geri püskürtmek kolay oldu. Mettius kaçarken arkasından Romalılar onu kovaladılar. Roma saflarının geri kalanları, krallarının herşeyi göze alan cesaretiyle galeyana gelerek onlardan önce Sabinleri sürdüler. Mettius, atı takip edenlerin gürültüsünden idare edilemez bir duruma geldiğinden, kendisini bir bataklığa attı. Bu kadar büyük bir adam için, böyle tehlikeli bir işe atılmaktan Sabinler dahi kaçınmışlardı. Mettius'a gelince, kendi adamlarının çığlıkları ve hareketleri ile kalabalığın teşvikinden cesaret alarak kaçtı. Romalılar ve Sabinler iki tepe arasında yer alan vâdinin ortasında tekrar muharebeye başladılar. Fakat üstünlük Romalılara kalmıştı.

CAPUT 13

Onların uğradıkları haksızlık nedeniyle harp çıkmasına sebep olan Sabin kadınları, o zaman, kendi talihsizlikleri duygusu içinde, kadınlık ürkekliği ve çekingenliğini bir yana bırakarak dağınık saçları ve yırtık elbiseleri ile kendilerini havada uçuşan mızraklar arasına atma cesaretini gösterdiler. Kendi taraflarından düşman kuvvetlerinin bulunduğu tarafa hücum ederek, öfkelerinin acısını onlardan çıkarmak istediler. Fakat bu tarafta yalvaran babaları, diğer tarafta da kocaları bulunmaktaydı. Ne kayınpederler ve damatlar câiz olmayan bir kan dökme ile kendilerini lekeleyebilirlerdi, ne de bir taraftaki yalvaran çocuklarını, torunlarını ve diğer taraftaki oğullarını, kendi anne-babalarının kanını dökmekle kirletebilirlerdi. "Eğer pişmanlık duyacaksanız," diye devam ettiler. "Sizi birleştiren evlilik bağına itiraz ediyorsanız ve bu akrabalıktan dolayı müteessir oluyorsanız, öfkenizde bizi hedef alın. Harbin nedeni, yaraların nedeni, kocalarımızın ve babalarımızın taraflarındaki

ölümlerin bile nedeni bizleriz. Siz olmadan dul kadınlar veya yetimler olarak yaşamaktansa, ölmek bizim için daha iyi olacaktır." Bu durum yalnız oradaki kalabalık için değil, fakat aynı zamanda kumandanlara da dokunan bir mâzeretti. Onların üzerine biz sessizlik çöktü ve âni bir sükût oldu. Sonra komutanlar bir antlaşma yapmak için öne atıldılar. Yalnız barış antlaşması yapmakla kalmadılar, aynı zamanda her iki tarafın halkından tek bir devlet meydana getirdiler. Ortak krallığı paylaştılar, fakat bütün hak ve yetkiler Romalılara devredilmiş oldu. Bu şekilde şehirdeki halk iki kat arttı. Sabinlere daha sonra bazı ayrıcalıklar verilebilecekti. Curres kasabasından dolayı şehirlilere Quirites adı verildi. (46)

Bu harbin anısı olarak, Curtius'un atının derin bataklıktan ilk olarak çıkardığı ve sürücüsünü sığ bir yere getirdiği nehrin suları fazla derin olmayan bir gölcük meydana getirdiği kısma, Curtius Gölü adını verdiler. (47)

Bu kadar üzücü bir harpten, sevindirici bir barışa geçmenin âni değişikliği, kocalarından ve babalarından çok, Sabin kadınlarını sevindirdi. Hepsinden çok da Romulus'un kendi memnun oldu. Böylece halkı otuz curia'ya ayırınca, bunlara kadınların isimlerini koydu. (48) Hiç şüphesiz kadınların sayısı Curialardan çok fazlaydı. Fakat verilen isimlerin onların yaşından, kendi ya da kocalarının mevkiilerinden veya bazılarını bir şans oyunu gibi seçerek, bu curiaların isimlerinin nasıl verilmiş olduğundan rivayetler bahsetmemektedir. Aynı zamanda atlılardan meydana gelen üç centurio da bulunmaktaydı. (49) Romulus'dan sonra Ramnenses adı verildi. Titus Tatius'dan sonra Titienses adı verildi. (50) Luceres'in kaynağı ve isminin nedeni belirsizdir. (51) Bu tarihten sonra krallığa, yalnız müştereken değil, fakat aynı zamanda uyum içinde iki kral hükmetti. (52)

CAPUT 14

Birkaç yıl sonra Titus Tatius'un erkek akrabaları, Laurentum elçilerine fena muamele ettiler. (53) Laurentes halkı, kavimler kanunu ışığı altında haklarını aradıkları zaman, Titus akrabalıkları nedeniyle ve onların ricaları üzerine, akrabalarının tarafını tutmayı kabul etti. Bu nedenle onların cezasını kendi üzerine çevirdi. Çünkü Lavinium'da buraya her yıl yapılan kurban töreni için gelmişti, bir ayaklanma yaparak onu öldürdü. Bu hadisenin, Romulus'un yüzünden çok, ya krallığa bağlı müttefiklerin sadakâtsizliğinden, ya da onun inandığı gibi Tatius'un haksız olmayan katlinden kaynaklanmış olduğunu söylemek zor değildir. Böylece o harpten vazgeçti. Çünkü yine de, kralın katli ve elçileri yapılan hakaret nedeniyle kendisini affettirebilmek için, Roma ve Lavinium şehirleri arasında yeni bir antlaşma yapılmasını temin etti.

Bu yüzden beklenilenin aksine, Laurentum halkı ile barış yapıldı. Fakat çok daha yakında ve bizzat şehir kapılarında bir harp patladı. Fidenae erkekleri, kendi emniyetleri için çok yakında olduğunu düşündükleri bir hâkimiyetin doğduğunu farkederek, ümit edilen kuvvetin ne kadar olabileceğini beklemeden hemen harbe giriştiler. (54) Gençler silâhlandıktan sonra onları şehir ve Fidenae arasındaki yerleri tahrip etmeye gönderdiler. Sonra onlar sola döndüler, çünkü sağ tarafta Tiber Nehri onlara mâni oluyordu. Büyük bir karışıklık ve hercümerc içinde tarlaları ve çiftlikleri tahrip ederek yağma ettiler. Tarlalardan şehre taşınan bu karışıklık, harbin başlangıcının ilk habercisi oldu. Romulus ordusunu acilen gönderdi. Çünkü düşman çok yakınında olduğundan gecikmek olanaksızdı. Ordugâhını da Fidenae'dan 1 mil uzaklıkta kurdu. Orada küçük bir muhafız grubu bırakarak, kendisi bütün askerî kuvvetleri ile yürüyüşe geçti. Askerlerinin bir kısmına, üzerlerini örtebilecek sık çalılıkların altında pusuya yatmalarını emretti. Kendisi daha büyük bir piyade kuvvetiyle ve bütün süvari kuvvetiyle birlikte ilerledi. Zira atlıların şehir kapılarına dört nala hücum

edebileceği bir yerde nizamsız ve şaşkınlık yaratacak bir hücum yapmayı kolluyordu. Kendi gayesine ulaşmak için düşmanı uzaklaştırmayı başardı. Sahte olarak yaptırılan firar da, süvari kuvvetine muharebe için uygun bir bahane teşkil etmişti. Sanki döğüşmeye başlamakla kalmayıp, aynı zamanda piyade kuvveti de geri çekilince, Roma hatlarına karşı hızla fırlayarak sel gibi akan düşman tarafından şehir kapılarına âniden hücum edildi. Hücumun ve takibin gayreti içinde pusu kurulan yere kadar yaklaşıldı. Orada Romalılar âniden ortaya çıktılar ve düşman saflarına hücum ettiler. Bu arada yarattıkları dehşete ilâve olarak, ordugâhtan çıkanlara yardım için konulmuş ordugâhın sancaklarını da söküp atmışlardı. Böylece birçok tehlikelerle dehşete düşen Fidanae halkı, bozguna uğrayıp kaçmadan önce, Romulus ve diğerleri için, onunla birlikte oraya buraya taşınmaktan kurtarmak amacıyla atları dizginlerle idare ettikleri görülerek ancak güçlükle zaman bulabilmişlerdi. Biraz önce takip edilmiş gibi davranan kaçakların gerçekteki firarından çok daha büyük bir karışıklıkla kasabayı ele geçirmeye çalışıyorlardı. Çünkü bu andaki firar gerçekten ciddîydi. Fakat Fidenae halkı, düşmanından kendisini kurtaramadı. Romalılar arkalarından oldukça yakın takip ettiler. İki ordu tertip etmiş gibi görünmelerine karşın, ancak tek bir ordu ile kapılar kapatılmadan önce şehre daldılar.

CAPUT 15

Fidenae'dan harb - ruhu bir çeşit bulaşıcı hastalık gibi, Fidenae halkının Etrüsk'lerin Romalılarla olduğu şekilde Veii halkıyla akrabalıkları nedeniyle düşmanca duyguları canlanan Veii'ye de sıçramıştı. Çünkü Roma silâhları bütün komşularına karşı çevrilirse, Roma ile mevkii bakımından çok yakın oluşunun tehlikesiyle rahatsız olarak telaşa düşüyordu. Onlar Roma ülkesine usûle uygun nizamlı bir harpten ziyade, daha çok bir yağma hareketine benze-

yen bir hücum yaptılar. Böylece ordugâh kurulmadan ve düşman ordusunu beklemeden, onlar tarlalardan ganimeti taşıdılar ve Veii'ye geri döndüler. Aksine Romalılar tarlalarda düşmanlarını bulamadıktan sonra, kati bir mücadeleye hazır ve istekli olarak Tiber Nehri'ni geçtiler. (55) Veii halkı, Romalıların bir ordugâh kurmakta olduklarını ve onların şehrine karşı yürümek üzere bulunduklarını işittikten sonra, kapatılmak ve kendi yurtları ile kendi kasabaları için savaşmaya mecbur olmaktan çok, açık arazide harp safı kurup karşılıklı çatışmaya geçmeyi tercih ederek, onlarla karşılaşmak üzere hareket ettiler. Orada kuvvetlerine yardım etmek için hiçbir strateji vermeden, Roma kralı emekli ordusunun kuvveti ile bu kadar büyük savaşı kazandı ve düşmanlarını kaçmaya mecbur bırakarak onları şehrin surlarına kadar takip etti. Fakat şehir kuvvetle tahkim edilmişti. Bundan başka, şehrin bulunduğu mevkii bakımından da yeri tahkimliydi. Bu nedenle, oraya hücum etmekten kaçınmıştı. Geri dönerken gerçekten ganimet elde etmeye uğraşmaktan çok, intikam almak için tarlalarını tahrip ve yağma etmişti. Onların mağlûbiyetini takiben, bu felâket üzerine Veii halkı sulh istemek için elçileri Roma'ya gönderirler. Onlar topraklarının bir kısmından mahrum edildi ve onlarla yüz yıllık bir muahede yapıldı.

Romulus krallığının esas başarıları şu şekildeydi: Yurtta ve savaş alanında, ne kendi tanrısal menşeinde ve ölümünden sonra krala atfedilen kehânet kudretindeki sadakâtle birbirine ters düşen onlardan biridir. Ne de herhangi biri atalarının krallığını geri almada ve onu yeniden kurmadaki ruhuna değer verir. Veya bir şehir kurmada, harp ve sulh içinde onu kuvvetli kılmadaki akıl ve kararına bir kimse önem verir. Çünkü onun için olduğu gibi, elbette ki Roma gelecek kırk yıl için zararsız bir sulh yapmaya muktedir olmakla kuvvet kazanmış oldu. Bununla beraber büyük başkanlar tarafından sevildiğinden çok, halk tarafından sevildi. Askerlerinin kalplerinde her zaman için son derece aziz bir kimseydi. Bunlardan, Celeres adını verdiği 300 adet muhafız askere sahipti. On-

ları yalnız harpte değil, aynı zamanda sulhta da yanında muhafaza etti.

CAPUT 16

Bu ölümsüz işler yapıldıktan sonra, Capra bataklığı yakınlarındaki Campus Martius'da orduyu yenilemek maksadıyla, kral topladığı bir grup askeri elinde bulundururken, şiddetli bir gök gürlemesiyle âniden fırtına koptu. Etrafındaki grubun görüş mevziinden onu gizleyecek kadar kalın bir bulut kralın etrafını sardı. Bu andan itibaren Romulus, bir daha yeryüzünde olmadı. (56)

Romalı askerler, bu kadar korkunç, karışık bir günün arkasından gelen parlak güneşli bir sessizlikle, nihayet korkularını üzerlerinden atabildiler. Onlar Romulus'un yanında oturmakta olan kabile başkanlarına yeterli derecede inanıyorlarsa da, kraliyet koltuğunu boş gördükleri zaman, çünkü Romulus sağanak sırasında havada yüksekte tutulmuştu, sanki öksüzlüğün korkusunu hissetmişler gibi, bir müddet üzüntü ve sessizlik içinde kaldılar. Sonra, birkaç kişi tarafından ilk adım atılınca, Romulus bir tanrı ve tanrı çocuğu olarak kral ve Roma'nın babası ünvanıyla hep birlikte selâmlandı. Onun daima çocuklarını merhametli bir şekilde korumasını isteyerek, onun teveccühünü kazanmak için dualarla yalvardılar. Benim inandığım bazı şeyler vardır, hattâ bu söylentiler o zamanlar kralın kabile başkanlarının eliyle dargın olduğunu gizlice iddia etmektedir. Çünkü çok belirsiz ve muğlâk olmasına karşın, bu şayia yayılmıştı. Bir diğer şayia, insanların gösterdiği kahramanlık ve onların duyduğu keskin korkuya gösterilen hayranlık nedeniyle geçerlilik kazandı. Bir insanın akıllıca verilmiş kararının, aynı zamanda bir hikâye için yeni itibar kazanmış olmasına yardımcı olduğu söylenir. Bu kişi, Proculus Iulius idi. Kralların kaybından dolayı şaşkına dönen ve kabile başkanlarına karşı hiç de dostça davranmayan vatandaşlar, rivayet edildiği gibi, ehemmiyetli bir toplantıda hiç de çok önemli olmayan meseleleri ortaya çıkardılar. Toplantıda aşağıda belirtilen sözler söylendi:

"Romulus" dedi. "Bu şehrin babası Quirites, bu sabah gökyüzünden âniden yere indi ve bana göründü. Şaşkınlık içinde kalarak huşû ile onun önünde durdum. Günahsız yüzüyle bana bakmasını ihsan etmesi için dualar ettim. (57) O "git" dedi "ve benim Roma'mın bütün yeryüzünün başşehri olacağına dair gök tanrılarının arzusunu Romalılara bildir. Böylece onların harp sanatını en üstün şey olarak bellemelerini sağla. Roma ordularının kuvvetine hiçbir insan gücünün mukavemet edemiyeceğini çocuklarına anlat ve öğret." "Böyle söyliyerek, "Romulus devam etti. Romulus yüksekte ayrılıp gitti." Bu kimsenin hikâyesinde yer alan insanların ne kadar itimat telkin ettikleri ve Romulus'un kaybından dolayı nasıl keder içinde kaldıkları şaşılacak bir hâdise olmuştu. Onun ölümsüzlüğe erişmesinin teminatıyla biraz hafifleyip yatışan bu duygu, ordu ve plepler arasında da hissedilmişti. (58)

CAPUT 17

Bu sırada kabile başkanları krallığa göz dikmekle meşgûldü. Henüz herhangibir kimseden bir teklif gelmemişti. Çünkü, bu yeni toplumda çok fazla önemli biri bulunmuyordu. Bunun yerine iki grup arasındaki fesat mücadelesi rol oynuyordu. Sabin soyundan gelenler, Tatius'un ölümünden beri kendi taraflarında bir krala sahip olmadıklarından, muahedede eşit şartlarla tutmalarına rağmen, kraliyet selâhiyetinin tamamen onlara geçerek kendilerinin kaybedebileceğinden korktular. Bu nedenle kralın kendi bünyelerinden seçilmesini istediler. Eski Romalılar, bir yabancı kral fikrini hararetle reddettiler. Bununla beraber insanların arzularının çeşitli olmasına karşın, hepsi bir kral tarafından yönetilmeyi istiyordu. Çünkü onlar, henüz hürriyetin tadını tatmamışlardı. Sonra kabile başkanları devletin başında yetki ve selâhiyeti hâiz bir kimse, ordunun başında komutan olmamasından ve etraflarında muhalif birçok komşu devlet bulunmasından korkuya düştüler. Aynı zamanda dışarıdan da biraz şiddet gösterilebilirdi. Bu nedenle, hep-

si orada birkaç baş olmasına karar verdiler. Fakat hiç kimse arkadaşını seçmeye karar veremiyecekti. Böylece, yetkili olanların arasında yüz başkan ayrıldı. On manga [59] kurulduktan sonra, herbirinin başına bütün işlere nezaret edecek kişiyi [60] tayin ettiler. On adamın yetki ve selâhiyet elindeydi. Fakat bunlardan sadece biri yetki ve selâhiyet alâmetlerine ve lictorlara sahip oldu. Yetki ve selâhiyet alâmetlerini taşıma müddeti beş gündü. Bundan sonra yetki, sıra ile devrederek birbirine geliyordu. Böylece, bir yıl için krallığa ara verilmiş oldu. Bu ara henüz bir isim almamış olduğundan, "iki krallık devri arasındaki zaman" diye isimlendirildi. Bu durumdan dolayı, kölelikleri artan plebler arasında şikâyetler artmaya başlamıştı. Çünkü bir kişi yerine, onların başına yüz başkan verilmişti. Çok geçmeden onların bir kralın herhangibir hatasına ve aynı zamanda kendi taraflarından seçilecek bir krala katlanabilecekleri görülüyordu. Başkanlar akıllarda böyle düşüncelerin olduğunu farkedince, kaybolmak üzere bulunan pleblere kendiliklerinden bir şey teklif etmenin iyi olabileceğini düşündüler. Onların elinde bulundurdukları imtiyazlardan daha çoğunu vermeden, bu şartlar dahilinde en büyük selâhiyeti vererek halkın teveccühünü kazandılar. Halk, bir kralı tayin etmek isterse, onların bu hareketinin ancak başkanların onayından geçtikten sonra geçerli olabileceğine karar verdiler. Hattâ bugün kanunlara ve başkanlara rey verebilmeye başlamadan önce ve seçimlerin neticesi belirlenmediği zaman kabile başkanları onu belirleyecekti. O zaman interrex bir toplantıya çağırarak şu şekilde konuştu: "Muvaffakiyet, iyi niyet ve talih bizim işlerimize yol gösterebilir. Sonradan, eğer siz Romulus'un halefi olabilecek değerde birini seçerseniz, başkanlar sizin seçiminizi tasdik edeceklerdir. "Bu durum pleblerin çok hoşuna gitti. Fakat cömertliğe yenik görünmemek için, onlar Roma'da kral olabilecek kimseye ancak senatonun karar vermesini kabul ettiler ve bunu emrettiler.

CAPUT 18

O günlerde Numa Pompilius'un adalet ve din üzerinde büyük şöhreti vardı. (61)

Bir Sabin kasabası olan Cures'de yaşıyordu. O yaştaki herhangibir kimseye göre, tanrısallık ve insanlıkla ilgili kanunlarda son derece bilgili ve tecrübe sahibiydi. Bilgisi yeterli olmadığından, başka bir ismi bulunmayan ve insanların bir takma ad gibi Samos'lu Pythagoras dedikleri öğretmene borçlu bulunuyordu. (62) Bu tarihten sonra yüz seneden daha fazla bir zaman geçince, Servius Tullius Roma'da kralken, komşuları Metapontum, Heraclea ve Croton'da Halya'nın en uzak kıyılarında kendi çalışmalarını paylaşmaya istekli gençleri etrafında topladı. (63) Eğer o aynı asırda yaşamış ise, onun şöhreti bu ülkeden Sabinlere nasıl ulaşabilmiştir?

Bundan başka, hangi müşterek dille, herhangibirini kendi öğretilerini araştırmaya zorlayabilir? Veya kimin koruyuculuğu altında konuşması ve gelenekleri farklı bu kadar çok soy arasında tek başına bir kimse kendi yolunu çizebilir? O Numa'nın doğuştan gelen karakteri idi. İnandığım gibi onun ruhu erdemle yoğurulmuştu ve onun uğraşısı yalnız yabancı öğrencilerle değildi, aynı zamanda eski devirlerin ahlâkı bozulmamış bir soyu olan eski Sabinlerin sert ve haşin terbiye ve eğitimini almıştı. Numa'nın adı teklif edilince Roma başkanları, Sabinlerin soyundan bir kral seçilirse onların hâkimiyet elde edeceklerini farkettiler. Henüz hiç kimse ne kendi tarafından herhangibir kişiye, ne de vatandaşlardan veya başkanlardan bir kişiyi tercih etmede onlar oy birliği ile Numa Pompilius'u seçtiler. Numa Pompilius, Roma için harekete geçerek, tıpkı Romulus'un şehri kurarken kuşların kehânetine başvurduğu ve dinî gücü üzerinde topladığı gibi, kendisi hakkında da tanrıların karar verebileceğini emretti. Bu nedenle, kuşların hareketlerinden kehânette bulunan bir rahip, (bir augur), bu kişi daha sonra bir şeref işareti olarak devamlı bu görevde kalarak devlet rahibi olmuştu. Onu kaleye götürerek yüzü güneye dönük tarzda bir

taşa oturttu. Augur, Numa'nın başını örterek sol tarafında yer aldı. Augur, sağ elinde lituus dedikleri bir düğümü bulunmayan ucu kıvrık değneğini tutmaktaydı. Sonra şehir ve tarlaların ötesine bakarak, tanrılara dua etti. Doğudan batıya bir hatla gökyüzünü gösterdi, güneydeki bölgeleri sağ, küzeydeki bölgeleri de sol olarak işaretleyerek, kendi karşısında ve gözünün görebildiği en uzak yerde aklından bir hudud çizdi. O zaman asâsını sol eline alarak, sağ elini Numa'nın başına koydu ve şu şekilde konuştu ve dua etti: "Baba Iupiter, benim başına dokunduğum bu kişi, Numa Pompilius'un Roma kralı olması câiz ise, benim çizdiğim hudutlar içinde bize açık bir işaret ver." Sonra kuşlarla kehânetlerin bildirilmesini istediğini belirtti. Kehânetler bildirildikten sonra, Numa'nın kral olduğu ilân edildi ve böylece Numa kehanet yerinden aşağı indirildi.

CAPUT 19

Böylece krallığı elde ettikten sonra, şiddet kullanarak ve silâh zoruyla kurulmuş yeni şehirde adalet için, kanunlarda ve örf ve âdetlerde yeni bir temel getirmeye hazırlandı. Harp esnasında onların karakterleri vahşî ve zalim olduğundan, harbin ortasında bu insanların alışık oldukları şeyleri yapmadığını görerek, cengâver halkının, silâh kullanma alışkanlığından vazgeçerek daha yumuşak başlı olmasının faydalı olacağını düşündü. Harp ve sulhun bir delili olarak, Argiletum'un (64) aşağılarında Ianus Mâbedini inşa etti. (65) Bu mâbedin kapılarının kapalı olması, etrafındaki bütün insanların sulh içinde olduğunun, mâbedin kapılarının açık olması ise, o ülkenin silâh altında olduğunun bir işaretiydi. Numa'nın krallığından sonra mâbedin kapıları iki kere kapatılmıştı: Birincisi, Birinci Kartaca Harbi'nden hemen sonra Titus Manlius'un konsulluğu sırasında, ikincisi ise, çünkü tanrılar şâhitlik için bizim neslimize izin vermişlerdi, imparator Caesar, Augustus'un karada ve denize sulh getirdiği Actium savaşından sonraydı.(66)(67)

Numa ilkin müttefiklerle ve muahedelerle bütün komşu kavimlerin iyi niyetlerini temin ettikten sonra, Ianus Mâbedini kapattı. Yabancıların tehlikesinden kurtulduktan sonra, şimdiye kadar düşmanlarının korkusu ve askerî disiplinle idare edilen adamlarının çılgınlığa ve tembelliğe düşebileceğinden korktu. Erken tarihlerde cahil ve medenî olmayan bir toplum için en yararlı şeyin herşeyden önce onları tanrı korkusuyla doldurmak olduğunu düşündü. Hayret verici bir hikâye uydurmadan bu duyguyu onların kalbine yavaş yavaş sokamazdı. Tanrıça Egeria, (68) ile geceleri buluşuyormuş gibi hareket etti. Tanrılar tarafından en münasip görülen dinî merasimlerin yapılmasında, sözde ona yol gösteren Egeria'nın tavsiyesiydi. Yine tanrıların herbirine hizmet verecek rahiplerin tayininde kendisine sanki Egeria önderlik ediyordu.

Böylece hepsinden önce, o bir yılı ayın kendi ekseni etrafında dönüşüne göre oniki aya ayırdı. Fakat ayın hareketi her bir ay için tam otuz gün vermediğinden ve güneşin hareketine göre bir yıla tamamlamak için onbir güne ihtiyaç olduğundan, ilâve edilen ayları şu şekilde yerleştirdi: Otuzuncu yılda onların başladıkları güneşin durumundan yine güneşin aynı pozisyona gelmesiyle günler eksilmeliydi ve böylece otuz yıllık periyod da tamamlanmış oluyordu. O aynı zamanda resmî işlerin yapılmaması gerektiği uğursuz günleri ve, halkın önünde hiçbir şey yapmamak bazan faydalı olacağından, resmî işlerin yapılabileceği diğer günleri tayin etti.

CAPUT 20

Gerçekten kendisi bilhassa şimdi Flamen Dialis'e ait olan birçok rahiplik görevini yapıyorsa da, daha sonra dikkatini rahipleri tayin etme işine verdi. Fakat madem ki cengâver bir devletti Numa'dan ziyade Romulus gibi kralların daha çok olabileceğini ve onların bizzat savaşa başlıyabileceğini düşündüğünden, kraliyet makâmının ihmâl edilmemesi için, kutsal görevler almayı istemedi. Böylece devamlı rahip olarak Iupiter'e bir kâhin tayin etti.

Onu dikkati çeken bir elbise ve kraliyet makâmına ait iskemleye oturmakla şereflendirdi. Bu kişiye, biri Mars'a, diğeri de Quirinus'a ait iki kâhin daha ilâve etti. Aynı şekilde Vesta'nın hizmeti için, Alba'dan gelen ve şehri kuranlar için uygun olan bir rahiplik sayılan genç kızların hizmetini uygun gördü. Onlara devlet hazinesinden bir maaş bağladı. Genç kızlık ve diğer dinî mezheplerin hükmüne göre onlara kutsiyet ve mukaddeslik verdi. Aynı şekilde Mars Gradivus (69) için oniki Salii seçti. (70) Onlara üzeri işlemeli dizlere kadar uzanan kısa kollu entari ve onun üstüne bronz bir zırh giyme, ancilia diye isimlendirilen kutsal kalkanları taşıma şerefini ihsan etti. (71)

Salii adı verilen rahiplerin şehirde dolaşırken ilâhiler söyliyerek dinî oyunlar ve dinî danslar yapmalarını emretti. Sonra başkanlardan Marcus'un oğlu Numa Marcius'u başrahip olarak seçti. Tapınmayı usûlüne uygun olarak yapması için tam ve doğru bütün yazılı emirleri ona tebliğ etti. Hangi kurbanlar, hangi günde, hangi mâbette kesilip tanrıya sunulmalıydı. Hangi kaynaklardan masrafları karşılamak üzere para temin edilebilirdi. Resmî ve özel bütün diğer kurban kesme işlerini de bundan böyle başrahibin hükmü altına aldı. Tavsiyesi için ona halktan herhangibiri gelebilirdi. Atalardan gelen dinî kaideleri ihmâl etmekle ve yabancı kimselerin kabulû ile dinî hükümlerde herhangibir karışıklık yaratılabilirdi. Sadece gök tanrılarıyla ilgili olan törenler değil, aynı zamanda özel cenaze merasimleri ve ölü ruhların teskin edilerek öfkelerini azaltma hangi mucizelerin şimşek veya diğer görülebilir işaretlerle kendini belli ettiği ele alınmalı ve bunlar defedilmeliydi. Tanrıların akıllarından gelen bu malûmatın açığa çıkarılması maksadıyla Numa, Aventinus tepesinde (72) Iupiter Elicius adına bir sunak tahsis etti. Kendisinin hangi alâmetleri dikkate alması gerektiğini öğrenebilmesi için, augurlar vasıtasıyla tanrıya müracaat etmiş oldu.

CAPUT 21

Bütün insanların düşünceleri şiddet ve silâhlardan bu meselelerin tertibi ve tanzimine çevrildi. Sadece onların zihinlerini meşgûl eden bazı şeyler değil, fakat tanrılarla onların devamlı zihinlerinin meşgûl olması, şimdi onlara insan işlerinde gök tanrılarının gücünün hissedildiği izlenimini verdi. Hepsinin kalbi dindarlıkla o kadar doluydu ki, kanun ve cezalardan ziyade, ülke yemin ve taahhütlere duyulan saygıyla idare edildi. Numa'nın tebaâsı tek örnek olarak krallarının karakterini kendi liğinden taklit ederken, genel sulhu tehdit manâsına gelen, şehirde değil fakat onların ortasında bir ordugâh kurulması gerektiğine inanan düşman ülkelerin halkı da, tanrılara ibâdete kuvvetle inanan böyle bütün bir ülkeye zarar vermek için kutsal şeylere hürmetsizlik ederek, onlara böyle bir intikam tattırmak için geldiler.

Karanlık bir mağarada çıkan ve kutsal yerin ortasına doğru akan daimi bir kaynaktan sulanan bir koru vardı. Numa buraya, yanında kimse olmadan, tanrıçalarla belki karşılaşabilir diye sık sık çekilip giderdi. Böylece Numa koruluğu Camenalar'a (73) tahsis etti ve Camena'ların orada karısı Egeria ile istişarede bulunduğunu iddia etti. Fides için her sene tekrarlanan dinî merasim de düzenlendi. (74) Onun mâbedine, başları kukuletalı iki atlı arabada kâhinlerin ilerlemesini ve sadakâtin muhafaza edildiğinin ve hattâ adamların biribirine kenetlenen ellerinde onun yerinin kutsal olduğunun bir işareti olarak kurban kesme merasiminden önce, silâhlarını mümkün oldukça çok parmaklarıyla sararak saklamalarını emretti. Diğer birçok dinî merasimler ve aynı zamanda başrahiplerin Argei diye isimlendirdikleri kurban kesme yerleri tesis etti. (75) Fakat onun hizmetlerinin en büyüğü, saltanat sürdüğü devrin başından sonuna kadar, krallığından daha az kıskançlıkla değil, barışı korudu ve ona bekçilik etti. Böylece iki başarılı kral farklı yollarla, biri harple, diğeri sulhle ülkesinin durumunu daha iyi bir seviyeye çıkardı.

CAPUT 22

Numa'nın ölümünde devlet iki kral arasındaki devreye tekrar geri döndü. (76) Sonra Sabinlerle yapılan muharebede kalenin aşağısında dikkati çeken Hostilius'un torunu halk tarafından kral tayin edildi ve başkanlar da bu seçimi onayladı. Bu krallık sadece sonuncuya benzemekle kalmıyor, aynı zamanda Romulus'un zamanından çok daha savaşçı bir dönem oluyordu. Onun genç ve kuvvetli oluşundan başka, büyük babasının şerefi de onun için teşvik edici bir unsur olmuştu. Böylece, ülkenin boş oturmak ve tembellik etmekten köreldiğini düşünerek, her tarafta harp heyecanı yaratmak maksadıyla bahaneler arıyordu. Tesadüfen öyle oldu ki, Alba'lar Romalılar'dan aynı şekilde ganimet elde ederken, Roma köylüleri sürülerini Alba ülkesi topraklarından sürüyorlardı. O zamanlar Alba'da Gaius Cluius adında yetki ve selâhiyet sahibi bir kimse vardı. (77) Hemen hemen aynı zamanda her iki tarafa da işleri yeniden yoluna koymak için elçiler gönderdi. Tullius, onların emirleri gelinceye kadar hiç kimsenin bir şey yapmaması için kendi elçilerinin başında bulunmuştu. O, Alba'ların emirlerini reddedeceğini kâfi derecede biliyordu. Böylece, vicdanı rahat olarak harb ilân edebilirdi. Alba temsilcileri oldukça kayıtsız bir şekilde ileri gittiler. Tullius tarafından cana yakın ve nazik bir misafirperverlikle kabul edilenler, onların şereflerine verdiği dostça bir ziyafette hazır bulundular. Bu arada Romalılar evvelce onlarla birlikte kusuru tamir etmeyi aramışlardı ve Alba kumandanları tarafından bu reddedilerek, otuz gün içinde bir netice almak üzere harp ilân etmişlerdi. Geri dönerek onlar bu şeyleri Tullius'a bildirdiler. Bunun üzerine Tullius, hemen Alba elçilerini, ne isteyerek gelmiş olduklarını açıklamaları için çağırdı, Onlar bütün olup bitenden habersiz görünerek, önce birtakım mâzeretlerle zaman harcadılar: Onlar kendilerinin Tullius'un hiç hoşuna gitmeyecek herhangibir şey söylemekten üzüntü duyduklarını, fakat kendilerinin verilen emirlere göre hareket etmeye mecbur olduklarını belirttiler; onlar bir hâl çaresi bulmaya gelmişlerdi; eğer onlar reddedilirse,

harp ilân etme emri almışlardı. Tullius bunlara cevap verdi: "Bu harbin bütün felâketlerinin suçlusu olan halkı azarlıyabilmeleri için, kusuru tamir etmek maksadıyla diğerinin teklifini ilk olarak hakaretle hangi milletin reddettiğine ve onu bertaraf etmek isteyen elçilere şahitlik etmek amacıyla Roma kralının tanrıları çağıracağını kralınıza bildiriniz."

CAPUT 23

Bu cevap üzerine Alba'lar yurtlarına döndüler. Her iki taraf da olanca gücüyle harp hazırlıklarına başladı. Hem de sanki babaları oğullarının karşısında yer almış gibi, harbe son derece benzeyen bir iç savaş patlak verdi. Çünkü Troia ecdâdının her ikisi de, Troia'dan Lavinium, Lavinium'dan da Alba kurulduğundan ve Alba kralları soyundan Romalılar gelmiş oluyordu. Bununla beraber, müessif bir mücadeleden ziyade, harbin çıkışını yaptı. Çünkü hiç muharebe yapılmadı ve sadece şehirlerden birinin binaları tahrip edildiğinden, iki kavim birine güvendi. Alba'lar ilkin savaş meydanındaydılar ve büyük bir ordu ile Roma topraklarını istilâ ettiler. Ordugâhlarını şehirden beş milden daha fazla olmayan bir uzaklıkta kurmuşlardı ve ordugâhlarının etrafını bir hendekle çevirmişlerdi. Bu hendek bir kumandanın adından ötürü, birkaç çağ boyunca Cluilia Hendeği olarak isimlendirildi. Zaman aşamında hem hendek, hem de isim kaybolup unutuluncaya kadar bu devam etti. (78) Bu ordugâhta Alba kralı Cluilius öldü ve Albalar diktatör olarak Mettius Fufetius'u seçtiler. Bu esnada Tullus, özellikle kralın ölümünden cesaretlenerek, bütün Alba adı üzerine tanıkların büyük kudretinin ve gücünün intikam alacağını beyan etti. Onların vicdansızca hareket edilen harbi yüzünden krallarının bizzat kendisi harekete geçerek, düşman ordugâhının daha ötesine bir gece yürüyüşü yaptı ve ordusunu Alba topraklarına sevketti. Bu hareket Mettius'un tahkimâttan dışarı çıkmasına neden oldu. En kısa yoldan askerî kuvvetlerini düşmana doğru sevketti. Sonra

Tullius'a, muharebeye girişmeden önce birlikte müzakerede bulunmalarının iyi olacağını söylemek üzere önden bir elçi gönderdi. Eğer Tullus onunla karşılaşabilirse, Roma devletlerinin Alba devletinden hiç de daha az kudrete sahip olmadığını söyleyeceğinden emin bulunuyordu. Tullus bu teklifi kabul etmiyerek, bununla beraber bu tekliflerin yapılamaz olduğu deneneceğinden, harb safındaki kuvvetlerini tanzim etti. Karşı taraftaki Albalar da şekil almışlardı. Her iki ordu da tanzim edildikten sonra, kumandanlar birkaç asil ile birlikte harb meydanının ortasına ilerlediler. Orada bir Alba'lı şöyle konuşmaya başladı:

"Yaptığımız muahedeye göre, zarar-ziyan ve başarısızlığa uğranan işleri yeniden düzeltmeyi vaad eden kralımız Cluilius'u, bu harbin nedeni olarak ben bizzat işitmiş bulunuyorum. Ey Tullus, fakat safsatalardan ziyade, gerçek söylenilirse, akraba ve komşu iki kavmi harbe teşvik eden hâkimiyet hırsıdır. Fakat ne doğru ne de yanlış olarak bunu tarif etmeye ve tahdit etmeye çalışmıyorum. Bu harbi üzerine alan, onunla oldukça dikkati çekebilecek bir sorudur. Ben sadece Alba'lar tarafından harp yapmak için tayin edilen bir kumandanım. Fakat ey Tullus, sana tavsiyede bulunmak istediğim husus budur: Etrüsk gücünün bizim ve bilhassa senin etrafını saran kudretinin büyüklüğünden, o kavime daha yakın olmandan ötürü, sen bizden daha iyi haberdârsın, iki ordumuz da gözlenecek olabilir. Biz yorgun ve bitap düştüğümüzde, onlar derhal zafer ve yenilgi için hücum edebilir. Bu nedenle, eğer tanrılar bizi seviyorsa, belli bir hürriyetle yetinmediğimizden, hâkimiyetin veya esâretin sonu belli olmayan yolunda ilerliyoruz. Büyük bir felâket olmaksızın ve her iki tarafta da çok kan akıtılmaksızın, hangi kavmin diğerine hükmedebileceği sorusuna cevap verebilmek için, birkaç plân hazırlamalıyız." O zaman zafer ümidiyle daha cesur ve atılgan olmasından çok, karakteri itibariyle harp etmeye meyilli olmasına karşın Tullus hiçbir itirazda bulunmadı. (79) Her iki taraf ne yapacağını araştırırken, bizzat Talih tanrısının malzeme temin ettiği bir plân, tatbik edilmek üzere rastgele bulundu.

CAPUT 24

Tesadüfen bu orduların herbirinde ne yaşları ne de fiziksel güçleri birbirine uymayan üç erkek kardeş vardı. Genellikle onların Horatii ve Curiati kavimlerinden oldukları kabul edilir. Onların eski asil bir soydan geldikleri o kadar iyi bilinmemektedir. Fakat durumun önemine karşın, isimler hususunda hangi kavme Horatii'ye mi yoksa Curiatii'ye mi ait olduğu konusunda daima bir şüphe mevcuttur. Tarih yazarları bu konuda ikiye ayrılır. Bununla beraber keşfettiğim gibi çoğunluk Romalı kardeşleri Horatii diye isimlendirirler ve böyle çağırırlar. Diğerleri de benim kabul etmeye meyilli olduğum fikirdedir. Bu gençlere kral, herbirinin kendi vatanları uğruna döğüşebileceği bir muhabere teklif etti. Kendilerinin ait olduğu tarafın kazanmasıyla hâkimiyet elde edilecek ve buradan da zafere ulaşılacaktı. Hiçbir hareket olmadı. Zaman ve yer tayin edildi. Muharebeye tutuşmadan önce, Romalılarla Alba'lar arasında, bu muharebede galip gelen kavmin vatandaşlarının bir zafer alayıyla, diğer kavmin kayıtsız şartsız eğemenliği altına girdiğini göstermesi şartıyla bir antlaşma yapıldı. Bir antlaşma diğerinden şartları bakımından ayrılır, fakat aynı usûl daima geçerlidir. Bu arada fırsat çıkmışken onların nasıl yaptığını anlatalım. Onlar eskiye fazla bağlı herhangibir geleneği muhafaza etmeden antlaşmayı yapmışlardır. Kâhin kral Tullus'a sordu:(80)

"Ey kral, bana Alba kavminin pater patratus'u ile bir antlaşma yapmayı emrediyor musun?" Kraldan emir aldıktan sonra, " ey kral, senden kutsal bitkiyi istiyorum" dedi. Kral ona cevap verdi: "Sen onu bozulmamış olarak alacaksın. " Kâhin, kaleden bozulmamış bitkiyi getirdi. Bundan sonra krala şöyle sordu: "Ey kral, alâmetlerim ve yanımdaki grubumla Quirites tepesindeki Roma kavmiyle konuşmak üzere bana kraliyet yetkisini ihsan edecek misin?" Kral cevap verdi: "Bana ve Quirites tepesindeki Roma halkına zararsız olması dileğiyle onu ihsan ediyorum." Kâhin Marcus Valerius idi. O başına ve saçına kutsal dalla dokunarak Spurius Fusius'u pater patratus yaptı. Pater patratus'un yeminle tayin edil-

mesi gerekir. O ise, antlaşma için dinî bir merasim yapılmasıdır. Bunu, birçok sözcüklerle, tekrarlamak imkânı olmayan uzun vezinle ifade edilen bir şiirle tamamlayıp bitirir. Sonra şartlar söylenilince, o bağırır: "Dinle Iupiter; dinle Alba kavminin pater patratus'u, dinle sen Alba kavmi: Başlangıçtan sona kadar halkın naklettiğine göre, kötülük ve üzüntüden uzak, bu şartlardan, bu levhalardan veya bu mühürden ve bugün onlar tarafından açıkça anlaşılmış olduğundan, Roma kavmi ilk olarak ayrılmayacak ve bunlara itaatsizlik etmiyecektir. Eğer genel istek üzerine bu şartlardan önceden düşünülmüş bir kötülükle ilk olarak ayrılırsa, o zaman sen büyük Diespiter Roma kavminin öyle bir belâsını ver ki, bu domuzu bugün burada ben kendim vurup öldüreyim. Senin gücünün ve senin kuvvetinin büyüklüğünce onlara daha sert vurup öldür." Spurius bu sözleri söyledikten sonra, sert bir taşla bir domuza darbe vurdu ve onu öldürdü. Bu şekilde Alba'lar kendilerini ve yeminlerini resmen açıklamış oldular. Diktatör ve rahiplerinin ağızlarından bunu herkese beyan ettiler.

CAPUT 25

Antlaşma yapıldıktan sonra, kardeşler ittifak gereğince silâhlandılar. Diğer taraftaki askerler öbür taraftakileri zorladılar. Onların babalarının tanrılarının, ana vatanlarının, anne-babalarının ve bütün vatandaşlarının yurtlarında veya orduda iken, gözlerinin sadece silâhlarında ve ellerinde olduğunu hatırladılar. Muhabere için daha bir istekle ve kulaklarını dolduran cesaret verici bağırışlar arasında, vatan sevgisiyle dopdolu ruhlarının da yardımıyla kardeşler, iki harb safı arasındaki boşluğun ortasına ilerlediler. Her iki ordu da, herhangi bir âni tehlikede uzakta olmamak için kendi ordugâhlarının önünde, fakat olabildiğince büyük bir dikkat içinde tertip edilmişlerdi. Yetki ve selâhiyet, birkaç kişinin cesaretine ve şansına bağlı kaldığından beri şaşılacak hiçbir şey olamazdı. Bu nedenle uyanık ve şüpheci olduklarından, bütün dikkatlerini hoşa

gitmeyen bu görüş üzerinde topladılar. İşaret verildi ve silâhları çekildikten sonra, altı genç harb saflarında ilerliyormuş gibi, büyük orduların verdiği cesaretle en ön safların önüne atıldılar. Ne kendi, ne de karşı tarafın tehlikesini düşünmediler. Fakat kavimlerinin hükümranlığını veya köleliğini ve kendi yarattıkları şansa katlanmak zorunda kalan ülkelerinin ileride birgün bundan nasıl kurtulacağını dikkate alıyorlardı. Onlar derhal karşı karşıya geldiler. Parıldayan silâhların yanıp sönen ışığı ve kalkanların şakırtısı vardı. Seyirciler arasında tüyleri ürperten bir korku yayılırken, her iki taraf için de bir ümit olmadığından, onların konuşmaya veya nefes almaya güçleri kalmadı. Sonra göğüs göğüse muharebe devam etti. Bu mücadelede, sadece mücadele ederek çaba harcayan vücutlar ve karşı karşıya gelen kalkanlarla silâhlar değil, fakat aynı zamanda kanlı yaralar, üç Albalı'nın hepsi yaralandığından iki Romalı'nın da ölümcül bir yara alarak birinin diğerinin üstüne düşmesi çok geçmeden gözler önüne serildi. Şimdi Roma lejyonları bütün ümitlerini kaybederken, Romalıların düşmesiyle Alba ordusundan bir sevinç çığlığı yükseldi. Onlar endişelenmekten değil, fakat üç Curiatii tarafından etrafı sarılan tek savaşçının hali yüzünden korkuya düşmüşlerdi. Kendisi tek başına düşmanlarının hepsiyle eşit olmamasına karşın, tesadüfen hiçbir yara almadı. Böylece onlarla teke tek döğüşmeye hazırdı. Bu nedenle onların hücumunu bölmek için, onların yaralarının müsaade edebildiği ölçüdeki süratle kendisini takip edebileceklerini düşünerek, kendisi de firara geçti. Şimdi muharebe yapılan yerden biraz öteye koşmuştu. Arkasına baktığında, onların öteden takip ettiklerini ve onlardan birinin neredeyse arkasından yetiştiğini gördü. Ona doğru dönerek, büyük bir hızla geriye koştu. Alba ordusu Curiatii kavmini kardeşlerine yardıma çağırırken, Horatius zaten onu öldürmüş olduğundan ve zafer sarhoşluğu içinde bulunduğundan, ikinci hasmıyla mücadeleye tutuşmakta acele ediyordu. Bir mücadelede âni bir değişiklikle sık sık taraftarlarının yaptığı gibi bir çığılıkla, Romalılar kendi askerlerine yardıma gelerek onları teşvik ettiler ve

o harbin sona ermesi için baskıyı arttırdı. Böylece ilkin üçüncü Curiatius arkasından yetişebildi. Çünkü o uzakta değildi ve ikinci Curiatius öldürebildi. Şimdi her iki tarafta da bir askerin hayatta kalması bakımından eşit şartlardaydılar. Fakat ümit ve kuvvet ile enerji bakımından eşit olmaktan çok uzaktılar. Çifte kazanılan zaferiyle sevinen ve bundan dolayı şımarmayan bir tanesi üçüncü çarpışma için istekli davranıyordu. Diğeri yaralardan zayıf düşmüş ve koşmaktan perişan ve bîtap bir hâle gelmiş vücudunu sürükledi. Sürüklenirken kardeşlerinin nasıl kendisinden önce öldürülmüş olduğunu ve galip düşmanla karşılaştığı zaman kendisinin mâğlup bir kişi olduğunu düşündü. Bunu takiben hiç muharebe olmadı. Romalı asker sevinç içinde bağırdı: "Kardeşlerimin ruhları için iki kurban verdim. Romalı'nın Albalı'ya hükmedebilmesi için, bu harbin üçüncü sebebini açıklayacağım." Onun düşmanı kalkanını zorlukla tutuyordu. Aşağıya doğru bir darbe ile Horatius silâhını (mızrağını) Albalı'nın boğazına gömdü ve yattığı yerde onun üstünü başını çaldı. Romalılar kahramanlarını çok sevinçle bağırarak ve minnettarlıklarını ifade ederek karşıladılar. Çünkü hemen hemen ümitsizliğe düştüklerinden, onların sevinci çok daha büyüktü.

Oldukça geniş farklı duygularla iki ordunun da iyi niyetiyle ölüye defin merasimi yapılması teklif edildi. Bir kavim yetki ve selâhiyet kudretiyle yükseltildiğinden beri, diğerini bir yabancı tebaa olarak idaresi altına aldı. Her bir askerin düşüp öldüğü mevkideki mezarlar halâ görülebilir: Alba'ya daha yakın bir noktada iki Roma mezarı; Roma'ya doğru üç Albalı'nın mezarı, fakat muharebe ettikleri gibi, mezarları değişik yerlerde bulunmaktadır.

CAPUT 26

Onlar oradan ayrılmadan önce Mettius, anlaşmaya uygun olarak, Tullus'un ne emrettiğini sordu. Tullus, eğer Veientes'le bir harb patlak verirse, onun hizmetinde kullanabilmesi için, gençleri ordu-

sunda toplamasını emretti. Sonra ordular yurtlarına döndüler. Üç katlı ganimetlerini taşıyarak Romalıların keşif kolunda Horatius geldi.[81]

Capena Kapısı yakınlarına gelirken, Curiatii kavminden birisiyle evlenmeye söz vermiş, henüz evlenmemiş kız kardeşiyle karşılaştı. [82]

Genç kız erkek kardeşinin omuzlarında bizzat kendisinin dokuduğu, nişanlısının asker pelerinini tanıyınca, saçlarını dağıttı ve göz yaşları içinde ölü sevgilisinin adını söyliyerek çağırdı. Kendisinin zafer ânında ve kavminin bu kadar büyük sevincinde, kız kardeşinin feryatlarını işitmek, ateşli genci öfkelendirdi. Böylece kılıcını çekerek ve aynı zamanda kızgın bir şekilde onu azarlayarak, kıza doğru koştu. "Madem erkek kardeşini unuttun, vakitsiz aşkınla haydi nişanlına git" diye bağırdı.

"Erkek kardeşinin ölü ya da hayatta olduğunu unuttuğun gibi, sen de vatanını unut. Böylece bir düşman için gözyaşı döken her Romalı kadın mahvolsun."

Bu suç başkanlara ve halk tabakasına korkunç, aynı zamanda çok kötü göründü. Fakat onun yakında kral için yaptığı hizmet bununla bir denge teşkil etmişti. Bununla beraber o yakalanarak yargılanmak üzere kralın huzuruna getirildi. Kral bu kadar üzücü ve nâhoş bir dâvanın sorumluluğunu bizzat kendi üzerine almak istemiyerek uygun bir ceza hükmü vermesi için halk meclisini toplantıya çağırdı. Şöyle konuştu: "Yaptığı bu hainlik için Horatius üzerinde adâlet hükmünü vermek maksadı ile "duumvir" leri kanun gereğince tayin ediyorum."[83][84]

Kanunun korkunç şekli şöyle tecelli etti: "Duumvirler devlete karşı gelmenin suçunu ona söylesinler; eğer Duumvirlerden temyiz hakkı istenirse, temyize karşılık; eğer Duumvirler kazanırsa lictor onun başına bir örtü örter; [85] Kurumuş ağaca bir elbise ile onu bağlar; Şehir surları içinde veya dışında onu kamçılarlar." [86] Bu kanuna göre Duumvirler seçildi. Bir kimse suçsuz dahî olsa, o

kanuna göre onların suçsuz çıkarılmasına özen gösterdiler. Suçlu olduğuna karar verildiğinde, onlardan biri şunları söyledi, "Publius Horatius, senin bir devlet hâini olduğuna karar veriyorum; git, lictor ellerini bağlasın." Lictor yanına yaklaştı ve hemen hemen burnu burnuna deyiyordu. Tam o esnâda Horatius, kanunun bünyesine merhamet getirmiş olan Tullus'un teşvikiyle, "temyiz ediyorum" diye bağırdı. Böylece temyiz hakkı, halk huzurunda denenmiş oldu. O muhakemede Publis Horatius'un hakkını talep etmesi, insanları pek fazla etkiledi. Bu istek aynı zamanda kızı öldürülen babayı da etkilemişti. Aksi takdirde, babalık hakkını kullanacak ve oğlunu kendisi cezalandıracaktı. Sonra, biraz önce yanında güzel bir evlât olarak gördükleri çocuktan ayırarak onu çocuksuz bırakmamaları için yalvardı. Böyle söyliyerek yaşlı adam genci kucakladı ve Curiatii kavminin gânimetlerini göstererek, şimdi "Horatius Mızrakları" denen yerde sesini yükselterek bağırdı; (87) "Kazandığı zaferindeki gânimetler ve zafer alayı ile donatılarak yakın zamanda yükselen bu adamı görüyorsunuz; Ey Quirites, (88) onu bir kıskaç altında bağlı görmeye, kırbaçlanmasına ve işkence edilmesine tahammül edebilir misiniz? Çünkü Albalı'ların gözleri böyle korkunç ve iğrenç bir manzaraya zor dayanır. Lictor git, biraz önce kılıç ve kalkanını taşıyan ellerini bağla ve Roma milletinin yetki ve selâhiyetini getir. Git, bu şehrin kurtarıcısının başını bir örtü ile ört; onu kuru bir ağaca bağla. Onu surların içerisinde kamçıla. Eğer istersen bu, düşmanımızın zafer takları (gânimetleri) ve mızrakları arasında olabilir. Ya da surların dışında Curiatii kavminin mezarları arasında kamçıla. Böyle utanç verici bir suçlamadan, onu kendi şeref ve rütbeleriyle kurtaramıyacak olan bu genci nereye götürebilirsiniz?" Halk ne babasının göz yaşlarına, ne de Horatius'un her tehlikede aynı olan cesaretine dayanamadı. Neticede onlar bu dâvanın hükmünden ziyade, onun cesaretine duydukları hayranlıkla onu suçsuz buldular. Böylece bu pek kötü cinayetin bir çeşit kefaletle temizlenebilmesi için, babasının oğlu için genel işlerde kullanılmak üzere bir para bağışında bulunması em-

redildi. Bunun üzerine, babası çok önceden Horatius ailesinin eline geçen paradan belli bir kefalet ücretini sundu. Yolun ortasında boyunduruk biçiminde bir direk dikerek, oğlunu başı örtülü olarak bunun altından geçirdi. Bu boyunduruk şeklindeki direk, zaman zaman devlet hesabından tamir edilerek günümüze kaldı. Kız kardeşinin vurulduğu yerde, dört köşe yontulmuş taştan inşâ edilmişti.

CAPUT 27

Fakat Albalarla barış uzun sürmedi. Üç asker yüzünden halkın geleceğini tehlikeye attığı için, diktatörü tenkit eden hoşnutsuz aşağı tabakanın insanları, kendi zayıf karakterlerini bozdular. Doğru ve güvenilir kararlar iyi netice vermediğinden beri, bir kimsenin kötülüğüne mâruz kalmamak için, köylülerin teveccühünü kazanmak çaresine başvurdu. Bu nedenle, harpte sanki barışı aradı. Öyle ki, şimdi sulh zamanı olmasına karşın harp olmasını arzu etti. Fakat kendi devletinin kuvvetten ziyade cesaret bakımından zengin olduğunu görerek, diğer kavimleri açıkça ve geri gelmiş bir beyânattan sonra harp yapmak için kışkırttı. Aslında kendi halkı uğruna, dostluk görünüşü altında bir miktar haince duygular saklamıştı. Bir Roma kolanisi olan Fidena (89) ve Veii (90) halkı onların kararlarına göre, müttefik olarak kabul edilmelerine karşın, Albaların diğer tarafa geçebileceği sözüyle harbe ve silâh başına koşmaya teşvik edildi. Fidena halkı açıkça karşı çıktığından, Tullus, Alba'dan Mettius ve kendi ordusunu geri çağırdı ve onun kuvvetlerini düşmana karşı sevketti. Anio'dan (91) geçtikten sonra, nehrin kollarının birleştiği yerde ordugâhını kurdu. Veientes ordusu, o mevkiden ve Fidena'dan Tiber Nehri'ni geçmişti. Bu askerî kuvvetler nehrin yakınına çekilerek, sağ kanadı kurdular. Sol tarafta Fidena halkının kanadı dağların daha yakınına kuruldu. Tullus, düşman Veientes'e karşı kendi askerlerini tanzim etti. Alba'ları Fidena lejyonlarının tam karşısında yerleştirdi. Alba kumandanı-

nın sadakâta olduğu kadar cesarete de ihtiyacı vardı. Bu nedenle ne bu yerde kalmaya, ne de açıkça burayı terketmeye cesaret etmiyerek, görülmemek için dağların en yüksek noktasına tırmanarak çıktılar. Sonra onlardan yeterli ölçüde uzaklaştıklarını düşününce, bütün harb safını yüksek bir durumda yerleştirdi. Henüz kararsız olduğundan, zaman harcamak maksadıyla sıralarını sağa sola yaydı. Onun amacı, kuvvetlerini şansın yüzüne güldüğü tarafa çekmekti. İlkin, müttefiklerinin geri çekilmesiyle ordunun kanatlarının açıkta kaldığını farkederek şaşırıp kalan Alba'ların yanına Romalılar acele içinde geldiler. Sonra bir süvari atını dört nala sürerek, Alba'ların uzaklaşmakta olduklarını bildirdi. Bu buhranlı durumda Tullus, oniki Salii rahibi (92) tayin etmeye ve Pallor (93) ve Pavor (94) için kutsal bir yer kurmaya yemin etti. O, düşmanların tesadüfen işitebilmesi için yüksek sesle süvariyi azarlıyarak, muharebeye geri dönmesini emretti: Tehlikeyi bertaraf etmek için hiçbir fırsat yoktu; Fidena ordusunun korunmamış arka kısmına hücum edebil meleri için, Alba ordusunun etrafta yürüyüşe geçmesi onun emriyle olmuştu. Aynı zamanda süvarilerin mızraklarını havaya kaldırmalarını da emretmişti. Bu manevra Alba ordusunun geri çekilmesini, Roma piyâdelerinin büyük bir kısmından gizleyecekti ve gerçekten öyle oldu. Onu görenler, kraldan işittikleri her söze inanarak, çok daha şiddetli ve çetin muharebe yaptılar. Bu sefer de şimdi düşman korku ve telâşa kapılmıştı. Onlar ve Lâtince bilen kolonistler olarak aralarında Romalılar'ın da bulunduğu Fidenalılar'ın büyük bir kısmı, Tullus'un yüksek sesle söylediği beyânatını işitmişlerdi. Böylece Albalar'ın, tepelerden aşağı ve kasabalarından âni bir hücumla önlerini kesmemeleri için, geri çekilmek üzere arkalarını döndüler. Tullus onları kötü bir şekilde ezdi. Fidenates'den teşkil edilmiş kanada yürüyüş emri vererek, komşularından gelecek herhangibir tehlikenin korkusuyla cesareti kırılmış Veientes'e her zamankinden daha cüretle geri döndü. Veii halkı (Veientes), onun hücumuna mukavemet etmede başarısız oldular. Fakat tam bir bozguna uğrayarak kaçmalarına, arkalarında

bulunan ve arkalarını döndüklerinde önlerine çıkan nehir mâni teşkil ediyordu. Sonra dalgalar halinde oraya doğru kaçmaya başlayınca, bazıları alçakça bir davranış olarak silâhlarını suya attılar ve gözü görmez bir halde kendilerini suya fırlattılar. Diğerleri ise kıyıda tereddüt edip düşünürken, kaçmak ya da mukavemet etmek hususunda bir karara varmadan önce arkalarından yetişenler tarafından tam anlamıyla ezildiler. Daha önce Romalılar'ın bu çarpışmadan daha kanlı ve zalim bir muharebesi hiç olmamıştı.

CAPUT 28

Sonra muharebeye seyirci kalmış olan Alba ordusu, oraya sevkedildi. Mettius, Tullus'u düşmanlarına karşı kazandığı zafer nedeniyle kutladı. Tullus, Mettius'a kibarca karşılık verdi ve Albalar'a uygun bir zamanda Romalılar'ın ordugâhına katılmaları için emir verdi. Sonra ertesi gün kurban takdim ederek arınmak için hazırlıklara başladı. Gün ağarınca, bütün hazırlıklar tamamlandıktan sonra, her iki ordunun da âdet olduğu üzere bir toplantıya çağrılmasını emretti. Harb ve sulh ilânı vazifesini yapan memurlar (haberciler), ordugâhın bir başından öbür başına kadar ilk önce Albaları çağırdılar. Bu yeni durumla harekete geçen Albalar, gürültülü ordusunda bir nutuk verecek kralı işitebilmeleri için, Roma kralının yanında yer aldılar. Roma lejyonları önceki tanzim edilme durumundan dolayı silâhlanmışlardı ve onların etrafını kuşatmışlardı.

Centurio'lar (95) emirleri yerine yerine getirmek üzere, hiç zaman kaybetmeksizin görevlerini yapmaya çağrılmışlardı. O zaman Tullus şöyle bir konuşma yaptı:

"Ey Romalılar, eğer herhangi bir zaman, herhangi bir yerde, ilk önce ölümsüz tanrılara, daha sonra da kendi cesaretinize şükranlarınızı sunmak için bir harbde bulunmaya bir nedeniniz bulunmaktaysa, o dünkü harbde gerçekleşmiştir. Çünkü sizin mücadele-

niz yalnız düşmanlarınıza karşı değil, fakat aynı zamanda müttefiklerinizin hainlik ve sadakâtsizliğine karşı daha çetin ve daha tehlikeli bir mücadele olmuştur. Bu nedenle sizin yalan söylemiş olmamanız için, ben Albaların dağlara çekilmesi maksadıyla hiçbir emir vermedim. Duymuş olduğunuz şey, benim emrim değildi, fakat yalnız başınıza bırakıldığınızdan haberiniz olmaması ve böylece muharebeden çok aklınızın, zihninizin başka şeylerle meşgûl olması amacıyla bir hile ve sahte bir emir uydurdular ve icat ettiler. Düşman onların arkadan kuşatılacağını düşünerek, korkuya düşeceklerini ve firar edeceklerini ummuştu. Fakat bu suç bütün Albalar'a ait değildir. Onlar, sizin de yaptığınız gibi kumandanlarını takip ettiler. Eğer ben oradan harb safını başka bir yere çevirmek isteseydim siz de yapabilirdiniz. Bu yürüyüşün kumandanı Mettius'dur. Aynı Mettius'da bu harbin yaratıcısıdır. Çünkü Romalılarla Albalar arasındaki muahedeyi Mettius bozmuştur. Eğer bu adama bütün insanlar için gözle görülür bir cezayı şimdi veremezsem, bundan sonra böyle bir iş yapmaya başka bir kimse cesaret etsin."

Bu nedenle silâhlanmış yüzbaşılar, kral ilerlerken Mettius'un etrafını kuşattılar: "Çünkü iyilik, teveccüh ve mutluluk, ben ve Roma halkıyla aynı zamanda ey Albalılar sizinle birlikte olabilir. Benim amacım, bütün Alba halkını Roma üzerine getirmek, pleblere (96) vatandaşlık hakkı tanımak, senatus'da asilleri seçmek, bir şehir ve bir devlet kurmaktır. Daha önceleri bir kavimden oluşan Alba devleti ikiye ayrıldı ve böylece şimdi onu yeniden bir bütün haline getirebilirler." Silâhsız ve silâhlı adamlara karşı müdafaasız Alba askerleri, kendi isteklerinin farklı olmasına karşın, hepsinin hissettiği bir korku ile sessiz kalmaya ve hiç bir şey söylememeye mecbur kaldılar. Sonra Tullus şunları söyledi: "Mettius Fufetius, senin kendinin sadakâti muhafaza etme ve muahedelere sadık kalma ve korunmayı öğrenme yeteneğin olsaydı, benim sana öğretebildiğim gibi yaşayabilirdin; şimdi, senin idaren iyi olmadığından, sen sana verilen ceza ile kutsallığını bozduğun insan soyunun kutsal inançlarını bir kez daha öğreneceksin, Bu nedenle kalbin biraz

önce Fidena ve Roma devletleri arasında kaldığı gibi, böylece şimdi vücudunu iki tarafa çevirmekten vazgeçeceksin." Sonra o Mettius'a gitmek ve onlara zaman kazandırmak için iki tane dört atlı araba getirdi. Sonra atlar farklı taraflara döndürüldüler. Uzuvların bağlı bulunduğu yerde arabaların herbiri parçalanarak bölünmüş vücudun parçalarını taşıdı. Bu kadar korkunç ve dehşet verici manzaradan bütün herkes gözünü başka tarafa çevirdi. İnsanlık kanunlarına saygısızlık etmenin örneği olarak, Romalılar arasındaki ilk ve son ceza böyle olmuştu. Diğer hallerde, hiçbir kavmin daha yumuşak cezalardan hoşlanmadığını söyleyerek övünebiliriz.

CAPUT 29

Bu durum devam ederken, şimdiden atlılar orada oturanları Roma'ya getirmeye gönderilmişti. Sonra şehri yıkmak ve tahrip etmek için lejyonlar gönderildi. Onlar şehir kapılarından içeri girdikleri zaman, şehir istilâya uğradığı zaman genellikle görülen gürültülü patırtılı karışık lık ve korku yoktu. Şehrin kapıları zorlandığı veya bir mancınıkla surlarında gedikler açıldığı veya onun müstahkem yerine şiddetle hücum edilip ele geçirildiği, düşmanın çığlıkları ve silâhlı adamların şehrin içinde koşuşmaları ve bütün kasabanın kan ve ateşin yarattığı vahşî bir karışıklığın içine düştüğü zamanki duruma düşmemişlerdi. Fakat Alba'da bütün insanların ruhlarını kelimelerle ifade edilemiyecek derin bir sessizlik ve keder kaplamıştı. Yanlarına ne alabileceklerini ve geride ne bırakabileceklerini düşünmek de onları dehşet ve korku içinde bırakıyordu. Onlar bir diğerine tekrar tekrar tavsiyesini soruyorlardı. Şimdi eşiklerinde duruyorlardı ve şimdi son ânı görmek için evlerinin içinde amaçsız bir şekilde sağa sola dolaşıyorlardı. Fakat sonunda atlılar acele etmeye başladılar ve gürültülü bir biçimde, onlara meydana çıkmaları için emir verildi; şehrin dışında yıkılmakta olan binaların çatırtısını şimdi işitebiliyorlar; Farklı köşelerde yükselen toz, kalın bir bulut gibi gökyüzünü kaplamıştı. Sonra herkes

onun yaptığı şeye devam etmek üzere acele etti ve onlar ileri atıldı. Larlar'ı ve Penatlar'ı (97) ve doğup büyüdükleri evlerini terkederek gitmeye hazırlandılar. Şimdi yollar, evlerini yurtlarını bırakıp gidenlerin devamlı sıraları ile dolup taşıyordu. Biri diğerine bakarken onların karşılıklı merhameti, tekrar gözlerinden yaşlar akmasına neden oluyordu. Aynı zamanda ağlamalar ve kederli çığlıklar da işitilmeye başlandı. Kadınlardan başlıcaları ilerliyerek, silâhlı adamlarla kuşatılmış kutsal mâbetleri geçtikten ve onları ihmâl ettikten sonra ve kendileri esârete terkedildiğinden, onlara kendi tanrıları gibi göründü. Albalar şehri terketmişlerdi. Romalılar her yerde resmî ve özel bütün binaları yerle bir ettiler. Alba Devletinin ayakta durduğu dörtyüz yıllık bir çalışma ürününü, tahrip ederek kırıp geçirmek üzere tek bir saat verdi. Fakat kralın resmî emrine göre (kral tarafından ilân edilen ferman bu şekilde olmuştu.), tanrıların mâbetleri tahrip ve yağmadan bağışlandı.

CAPUT 30

Bu sırada, Alba'nın düşüşüyle Roma yükselmeye başladı. Yerleşim yerinin daha kesif olması için, Caelius Tepesi (98) şehre ilâve edilince vatandaşların sayısı iki misline çıktı. Bu tepeyi Tullus kraliyet sarayı mevkii için seçmişti ve bu tarihten sonra kendisi orada ikâmet etti. Devletin bu kolu da kuvvetlenip güç kazansın diye Albalar'ın başkanlarını senato üyesi yaptı. Bunlar Iuliuslar'ın, Serviliuslar'ın, Quinctiuslar'ın, Geganiuslar'ın, Curiatuslar'ın ve Coeliuslar'ın başkanlarıydı. Aynı zamanda tertibi genişletmek için kutsal bir yer olarak, babalarımızın zamanına kadar Curia Hostilia diye isimlendirilen bir senato binası inşa etti. (99) Yeni halktan bütün tertiplerin ve usûllerin biraz kuvvet elde edebilmesi için, Albalar arasında on tane süvari bölüğü (100) ve yine aynı kaynaktan oluşan lejyonları ve emekli askerleri seçti, yenileri de listeye kaydetti.

Bu kuvvetlere güvenerek, Tullus sadece o zamanda insanlarının ve silâhlarının zenginliği bakımından Etrüskler'in ikinci bir so-

yu olan Sabinler'e karşı harb ilân etti. Her iki tarafta da zarar-ziyan yapılmıştı ve bu zarar-ziyanı tazmin etmek için herhangi bir girişimde bulunulmamıştı. Tullus, kalabalık bir pazar yerinde Roma tüccarlarının Feronia kutsal yerinde ele geçirilişinden dolayı şikâyette bulundu. Sabinler bundan önce, kendilerinin memleketlerinden kutsal koruluğa kaçmış olduklarını ve Roma'da alıkonuldukları iddia etmişlerdi. Bunlar, harbin nedenlerini oluşturuyordu. Sabinler, Roma'da Tatius tarafından kurulan kendi kuvvetlerinin bir kısmını unutmayarak ve Roma Devletinin geçenlerde Alba halkının ilâve olmasıyla daha da kuvvetlendiğini hatırlıyarak, kendisine dış yardım temin etmesi nedeniyle etrafını araştırmaya başladı. Etruria bölgesi en yakın Etrüskler olan Veii halkı ile kapalıydı. Orada harplerden geriye kalan öfke nedeniyle ayaklanmaya teşvik edici en kuvvetli durum vardı. Bazı gönüllüler bunları tedarik etmişti. Zaruret ve kıtlık içinde bulunan Pleblerden belirli bir miktardaki serseriler arasında da bir şeyler kazanabilme ümidi kuvvetlenmeye başlamıştı. Hiçbir resmî yardım yapılmadı. Veii halkı " çünkü diğer müttefiklerde bizim için daha az sürpriz mevcut olabilir" Romulus'la yapmış olduğu ittifaka kuvvetle bağlı kaldı. Büyük bir uğraşı ile her iki tarafta da harb hazırlıkları yapılırken ve başarının ilk olarak harb meydanında görüleceği zannedilirken, Tullus, düşmanlarından daha çabuk davrandı ve Sabinler'in topraklarını istilâ etti. Malitiosa Ormanı (101) yakınlarında müthiş bir muharebe yapıldı. Orada kısmen süvarisinin kuvvetiyle, fakat hepsinden daha çok yeniden arttırılmış piyadesiyle, Roma ordusu gücünü göstermiş oldu ve hâkimiyet kazandı. Süvari kuvveti âni bir hücum yaptı. Sabinlerin sıralarında karışıklık ve kargaşa başladı. Bu andan itibaren, büyük bir kayıp olmaksızın, onlar ne muharebeye devam edebildiler, ne de bir firar (geri çekilme harekâtı) ile kendilerini kurtarabildiler.

CAPUT 31

Sabinler mağlûp edildikten sonra, kral Tullus ve bütün Roma Devleti, zenginlik ve debdebenin en yüksek noktasında iken, kral ve senatörlere Alba Dağı'nda taş yağmuru olduğu bildirildi. Buna güçlükle inanılırken, bu inanılması güç durumu, yani mucizeyi araştırmak üzere bazı kimseler gönderildi. Bunların gözü önünde gökten, rüzgârın sürüklemesiyle toprağın üzerinde yığınlar oluşturan, dolu taneleri gibi bir taş yağmuru başladı. Onlar aynı zamanda Albalar'ın kutsal saydıkları dağın tepesindeki koruluktan kudretli bir ses işittiklerini zannettiler. Babadan kalma âdete göre, kutsal kabul ettikleri değerleri, şehirleriyle beraber tanrılarını da bıraktıkları gibi, bir unutuluşa terketmişlerdi. Bunu ya Romalıların kutsal değerlerini kabul ederek, ya da zaman zaman yapıldığı gibi, kendi kaderlerinden ötürü bir kızgınlık ve öfkeye kapılarak tanrılara ibâdet etmekten vazgeçerek gerçekleştirmişlerdi. Romalılar da tanrılardan gönderilen aynı uğursuz alâmeti takiben, ya Alba Dağı'ndan gönderilen tanrısal sesle - çünkü bu da rivayet edilir - ya da kurban edilen hayvanların bağırsak ve iç organlarının durumuna göre gelecek hakkında bir kehânette bulunan rahiplerin tavsiyesiyle dokuzuncu günü kutsal bir gün olarak kutlamayı resmî olarak üzerlerine aldılar. Bütün bu olaylar neticesinde, aynı alâmetin haber verildiği dokuzuncu günün şerefine festivaller ve oyunlar yapılması, düzenli bir dinî merasim olarak kaldı.

Bu olaydan sonra çok geçmeden Roma bir salgın hastalık tehlikesiyle uğraşmaya başladı. Bu durum askerler arasında tembelliğe neden olmuştu, hiçbiri silâh taşımak bile istemiyordu. Fakat savaşsever, aynı zamanda gençlerin savaş alanında evlerinde olduğundan daha sıhhatli olduğuna inanan kralları, uzun süren bir hastalığın pençesine kendisi de düşünceye dek, onların görevlerine ara vermesine müsaade etmemişti. Sıhhatinin bozulmasıyla birlikte, kendi kibirli ve mağrur ruhu da kırılmıştı. Şimdiye kadar kendisini kutsal değerlere vakfetmekten, başka bir kralın hiçbir değeri olmadığını düşünmemişti. Aniden büyük ve küçük bütün bâtıl iti-

katların her çeşidinde bir dağılma oluştu. Hattâ insanların kalpleri dinî şüphe ve endişelerle doldu. İnsanlar şimdi, Numa'nın krallığı zamanındaki şartların ve durumun yeniden geri gelmesini istemekte hem fikir olmuşlardı. Tek çarenin, hasta vücutları için sulhun hoşgörüsü ve tanrılardan gelecek mağfiret (bağışlama) olduğuna inanıyorlardı. Efsanede anlatıldığı gibi, kralın kendisi Numa'nın yorumlarını incelerken, orada Iupiter Elicius şerefine yapılan mahiyeti anlaşılmamış bir dinî merasim keşfetti ve kendisini bu dinî merasimlerin sırrını bulmaya hasretti. Fakat yapılan veya deruhte edilen âyin, usûlüne uygun değildi. Yalnız sadece onun tanrısal tecellisinin ihsân edilmesi değil, Iupiter'in kendinin kusurlu diniyle harekete geçirilen ve Iupiter'in öfkesi neticesinde, o bir şimsekle çarpılarak evi de alevler içinde yok olup gitti. Tullus harpte büyük bir şöhret kazandı ve otuziki yıllık bir süreyle tahta sahip oldu ve hüküm sürdü.

CAPUT 32

Tullus ölünce, devlet başlangıçta kurulmuş âdete göre, interrex adı verilen senatörler usûlüne geri döndü. Bu memuriyet Roma'daki halk meclisiyle birlikte ifade edildi. Başta bulunanların tasdik ettiği bir seçimle halk, Ancus Marcius'u kral seçti. Ancus Marcius anne tarafından kral Numa Pompilius'un torunuydu. Ancus Marcius tahta geçtiği zaman aklı fikri dedesinin debdebe ve ihtişamındaydı. Son kraliyet döneminde, başka şeylerin hepsinde mükemmel fakat dinî örf ve âdetleri ihmâl etmek veya onları kötü bir biçimde idare etmekten dolayı, bir hususta başarısız kalındığına dikkat etmişti. Bu nedenle onun, Numa'nın kurmuş olduğu devletin kutsal görevlerini yerine getirmenin, son derece önemli bir iş olduğunu düşünerek, kralın yorumlarından bütün bunları çıkararak baş rahip seçilmesini teklif etti. Seçilecek kişilerin herkesin gözü önünde, beyaz bir levhada gösterilmesini emretti. Bu olay, artık sessiz ve sâkin kalmaya çok istekli vatandaşları ve aynı zaman-

da komşu devletleri, kralın büyük babasının kurumlarını ve kehânetle elde edilen âdetleri benimseyebileceği ümidine kaptırdı. Bu nedenle, Tullus'un krallığı zamanında kendileriyle bir muahede yapılan Lâtinler, bir cesarete kapıldılar ve Roma topraklarına bir akın düzenlediler. Romalılar tarafından bu durumun tazmin edilmesi istenince, Roma kralının saltanatını, tembel ve dejenere olmuş bir biçimde sunaklar ve kutsal yerler arasında geçirdiğini inandıklarına dair mağrur bir cevap verdiler. Fakat Ancus, karakter bakımından dengeli bir insandı ve Romulus'un, aynı zamanda Numa'nın hâtırasına saygı duyuyordu. Bundan başka, hem genç hem de canlı ve cesaretli bir milletle büyük babasının krallığı zamanındaki sulhun çok gerekli olduğuna kanaat getirerek, aynı zamanda Numa'nın zamanında gerçekleşen zarar ve ziyan olmaksızın elde edilen savaşsız ve sessiz geçen zamana, kendisinin de sahip olmasının kolay bir şey olmayacağına inandı. Onun sabrı da kalmamıştı, harekete geçmek nefret uyandırabileceğinden, Numa'dan daha çok, Tullus'un krallığındaki kısa bir devrenin daha uygun olduğunu düşündü. Bununla beraber sırası gelince, sulh zamanında Numa'nın kurmuş olduğu dinî örf ve âdetler gibi, kendisi de harplerin sadece savaş yapılmak için değil, fakat aynı zamanda belli bir usûle göre ilân edilebilmesi için harp merasimleri ilân edebilirdi. Aequicoluslar'ın (103) eski bir kavminden gelen ve şimdi fetiales (104) denen rahiplerin elinde bulunan ve onunla kusurunu tamir ettiği kanunu aynen kopya etti.

Elçi durumu tazmin etmek ve tarziye vermek üzere onların ülkesine gelince, başına yünden yapılma bir başlık geçirir ve "Dinle, Iupiter" diye konuşmaya başlar: "Dinle, sahip olduğunuz hudutlar, ait oldukları her bir ulusun adını alır; -"Dinlemesi câizdir! Ben Roma milletinin resmî elçisiyim; adâlete ve dine uygun olarak geliyorum, sözlerime güvenebilirsin" Sonra isteklerini nakletti. Bundan sonra Iupiter'i şahit gösterdi: "Eğer etrafındaki bu insanlar ve bu şeyler huzurunda haksız ve dine karşı bir şey talep ediyorsam, sonra beni aslâ anavatanıma göndermeye müsaade etme."

Sınırdan geçerken bu sözleri tekrarladı. Aynı sözleri karşılaştığı ilk adama, aynı sözleri şehir kapılarından içeri girerken, aynı sözleri forum'a [105] girerken kafiyeli sözlerin şeklinde birkaç değişiklik yaparak ve yemin ederek aynen ezberden tekrarladı. Eğer onun talep ettiği şeyler üçyüz otuz gün sonunda yerine getirilmezse, -çünkü resmî merasimlerin hepsinde âdet böyledir - bu nedenle kendisi harp ilân edecektir: "Dinle Iupiter, ve sen Ianus Quirinus, [106] ve dinleyin siz bütün gök tanrıları, siz yer tanrıları ve siz yeraltı tanrıları; bu millete şahitlik etmek üzere sizi çağırıyorum." - adı olan her devlet varolmuştur. - "Haksız olduğunda tazmin etmek onu haklı kılmaz.

Fakat bu meseleler hakkında, hakkımızı nasıl elde edebileceğimiz hususunda, vatanımızdaki daha yaşlı kişilerin fikrini alabiliriz." Sonra haberci danışmak üzere Roma'ya geri döndü. Kral derhal bunlar gibi bazı sözlerle büyüklere danıştı: "Eski Lâtinlerin pater patratus'u üzerine Quirites'in yapmış bulunduğu tekliflerin Roma milletinin pater patratus'u ile ilgili davâlar, nedenler ve kederli olaylar, ve eski Lâtinlere göre, onların teslim etmedikleri, yapmadıkları ve parasını ödeyerek tazmin etmedikleri şeylerin teslim edilmiş olması, yapılmış olması ve parasının ödenerek zararın tazmin edilmiş olması gerekir, söyleyin," dedi. Sonra adamlara dönerek, ilk önce onların fikrini sordu: "Siz ne düşünüyorsunuz?" Sonra bir diğeri cevap verdi: "Harpte bu şeylerin doğru ve âdil olduğunun araştırılması gerektiğine inanıyorum; ve böylece kabul ediyorum ve reyimi veriyorum." Sonra onların sıralarında diğerlerine bir soru soruldu. Orada hazır bulunanların birçoğu aynı fikirdeyken, harp hususunda karar alınmıştı. Bir fetialis'in [107] diğer bir milletin sınırlarına demir uçlu veya ateşte sertleştirilmiş kanlı bir mızrak taşıması ve üç kişiden daha az olmayan yeni yetişmiş gencin huzurunda şunları söylemesi âdettendi: "Çünkü Eski Lâtinlerin kabileleri ve Eski Lâtin insanları, Quirites'in Roma halkına karşı işlediği kabahat ve yapılan işlerden dolayı suçludur; çünkü Quirites'in Roma halkı, Eski Lâtinlerle harp yapılmasını emret-

miştir ve Roma milleti Senatosu bunu tasdik etmiş, kabul etmiş ve Eski Lâtinlerle bir harp yapılması için oyunu vermiştir; bu nedenle, ben ve Roma Milleti beyan ediyorum ve Eski Lâtin kabileleri ve Eski Lâtin insanlarıyla harbe girişiyorum." Bunu söyleyince, mızrağını onların ülkesine fırlatırdı. Lâtinlerden gelen o zamanki kusuru tamiri etme ve harp ilân etme tarzı böyleydi ve bu âdet daha sonraki nesiller tarafından da benimsendi.

CAPUT 33

Ancus, kurban kesme işlerinin ihtimamını kâhinlere ve diğer rahiplere emânet etti. Yeni bir ordu için askerleri kaydettikten sonra, Lâtin şehirlerinden biri olan Politorium'a ilerledi. Bu yeri zorla aldı ve düşman şehirleri alarak, aynı zamanda onların bütün halkını Roma'ya getirerek devleti büyütmüş ve genişletmiş, daha önceki kralların izinden giderek, oranın bütün halkını Roma'ya nakletti. Eski Romalılar'ın ikâmet yeri Palatium idi. Diğer tarafta Capitolium'a ve kaleye sahip bulunan Sabinler vardı. Diğer yanda Albalar tarafından istilâ edilen Caelium Tepesi (108) yer almaktaydı. Bu nedenle, yeni gelenlere ayrılmış olan yer Aventinum idi. Buraya aynı zamanda, kısa bir aradan sonra, zaptedilen Tellena (109) ve Ficana (110) kasabalarından yeni vatandaşlar yerleştirildi. Sonra Politorium, ikinci kez hücuma uğradı. Çünkü burası, Eski Lâtinler tarafından istilâ edildiğinden beri boş bırakılmıştı. Bu durum düşmanları için devamlı bir sığınak olmaması için, şehrin yerle bir edilmesine bir neden teşkil etti. Neticede, muharebenin bir müddet için kararsız olduğu ve zaferin bir taraftan diğer tarafa geçtiği Medullia üzerinde Lâtin askerlerinin hepsi geriden tazyike uğradı. Çünkü şehir tahkimatlarla korunmuştu ve kuvvetli bir garnizon tarafından müdafaa edilmişti. Onların ordugâhından açık arazide Lâtin ordusu, birçok kereler Romalılarla muharebe etmek üzere karşı karşıya gelmişti. En nihayet, Aneus bütün askerî kuvvetlerini muharebeye katarak ilkin düşman ordusunu mağlup et-

meyi başardı. Sonra şehri ele geçirerek, hudutsuz gânimetle kudretli bir halde oradan Roma'ya döndü. Bu fırsat üzerine aynı zamanda binlerce Lâtin halkına vatandaşlık hakkı verildi.

Aventinum'un Palatium ile bağlanabilmesi için, bu insanlara Murcia Sunağı (111) yakınlarındaki bölge ikâmetgâh olarak verildi. Ianiculum (112) 'da yere ihtiyaç olmasından değil, fakat günün birinde Roma'nın düşmanları için tahkimli bir kale vazifesi görebileceğinden şehre katıldı. Yalnız onun tahkim edilmesine değil, fakat aynı zamanda geçişi daha da kolaylaştırmak nedeniyle, kazıklardan yapılmış bir köprü ile onu şehre bağlayan Tiber (113) üzerinde o zamana kadar yapılmamış ilk köprünün inşasına karar verildi. Quirites Hendeği de kral Aneus'un bir eseriydi ve şehrin içine girilebilecek tarafında ve daha düz olan sathında hiç de küçümsenmiyecek bir barınak yeriydi.

Bu pek büyük ilâvelerle oldukça yoğun bir kütle meydana geldiğinden, bu kadar büyük bir kalabalık arasında doğru ve yanlışın ayırt edilmesi bir hayli güç oldu ve gizli gizli yapılıyordu. Bu nedenle, artmakta olan bu kanun tanımaz kişileri korkutup hareketlerinden men etmek için, şehrin ortasında forumun (114) üzerinde bir hapishane inşa edildi. Bu krallık devri, sadece Roma şehri için değil, fakat aynı zamanda onun toprakları ve hudutları açısından da büyüme devri olmuştu. Veii kabilesinden Maesia Ormanı alınınca, Roma'nın hâkimiyeti tâ denize kadar uzandı. Tiber Nehri'nin ağzında Ostia şehri kuruldu ve yanında tuz işleyen bir yer tesis edildi. Harpte fevkalâde başarılı işler yapıldığından, Iupiter Feretrius'un mâbedi büyütüldü.

CAPUT 34

Ancus'un krallık döneminde Lucuma adında enerjik yapılı zengin bir adam Roma'ya göç etti. Büyük bir hırs ve şan şöhret kazanma ümidiyle Tarquinii (115) 'de elde edemediği aktif duruma geçme fırsatını burada kazanacağını düşünüyordu. Çünkü kendisi Tarquinii'de doğmuş olmasına karşın , onun soyu da bu yere yabancıydı. O, politik karışıklık yüzünden vatanından sürülmüş Corinthus'lu Demaratus'un (116) oğlu idi. Tesadüfen Tarquinii'ye yerleşince orada evlenmiş ve Lucumo ile Arruns adında iki oğlu olmuştu. Lucumo babasından fazla yaşamış ve onun bütün malı mülkü Lucumo'ya miras kalmıştı. Arruns karısı ile çocuğunu terkettikten sonra, babasından önce ölmüştü. Demaratus, Arruns'dan daha uzun yaşamadı. Demaratus gelininin anne olacağından habersiz, kendi arzusuna göre torununa bir hazırlık yapamadan öldü. Bebek doğduğunda dedesi ölmüştü. Mirasta hiçbir payı olmadığından, onun bu zaruret ve sıkıntı içindeki durumundan dolayı, kendisine Egerius (117) adı verildi. Buna karşılık, Lucumo bütün mal mülkün vârisiydi. Artık zenginliğinin verdiği güçle kendine güveni arttığından, Tanaquil'in (118) kızıyla evlenerek bu zenginliğini bir kat daha arttırdı. Tanaquil, çok asil bir aileden gelen bir kadındı. Lucumo, karısının ailesinin durumuna memnun olacağı yerde, onun yeni muhitinde mütevazi bir yer elde edecek ve katlanacak karakterde bir insan değildi. Etrüskler, sürgün edilmiş ve yabancı bir adamın oğlunu hor gördüler ve ona kibirli davrandılar. Karısı bu hakarete katlanamadı, ve sadece kocasının şerefli bir kişi olmasını görmek istediğinden, aşkını unutarak ve kendi vatanına borçlu olması nedeniyle Tarquinii'den göç etmeye karar verdi. Kendi amacına en uygun gelen yer olarak Roma göründü. Bu yeni halk arasındaki bütün sınıflar birdenbire gelişmiş ve zenginlik üzerine kurulmuştu. Burada cesur ve gayretli enerjik bir adama yer bulunabilirdi. Şehir, Sabinlerden Tatius tarafından idare edilmişti. Burası Cures-ler'den Numa'yı hükümranlık için çağırmıştı. Hattâ, Ancus Sabin

bir annenin oğluydu ve Numa'dan başka asil aileden gelme hiç ceddi olmadığı düşünülebilirdi. Tanaquil, şan-şöhret kazanma hırsıyla yanan ve Tarquinii'nin kendisi için sadece annesinin doğum yeri olmasından başka bir anlamı olmayan bu adamı iknâ etmesi hiç de zor olmadı. Böylece onlar bütün eşyalarını topladıktan sonra Roma'ya hareket ettiler. Tesadüfen Ianiculum yakınlarına gelmişlerdi. Onlar üstü kapalı arabalarında otururken, bir kartal onların üzerine kanatlarını yavaşça açarak kondu; Lucumo'nun başlığını başından çekip çıkardı. Bundan sonra büyük bir gürültüyle çığlık atarak arabanın üstüne kondu ve tekrar alçalarak sanki tanrılar tarafından bu iş için gönderilmiş gibi, başlığı marifetli bir şekilde tam Lucumo'nun başının üstüne koydu ve sonra kendisi de yükseklere doğru uçarak gözden kayboldu. Etrüsklerin inancına göre, göksel alâmetlerde son derece bilgili bir kadın sayılan Tanaquil'in ifadesine göre, bu tanrılardan kuşlar aracılığı ile gelen, çok memnun edici bir kehânettii. Kocasına sarılarak insan aklının üstünlüğünü ve büyüklüğünü ümit etmesini söyledi: Gökyüzünün bir yerinden çıkagelen ve tanrılardan haber getiren kuşun anlamı böyleydi. Adamın en yüksek yerine kehânette bulunulmuştu. Tanrısal bir sitayişle onu düzeltebilmek için bir ölümlünün başı üzerindeki süs yerine hareket etmişti. Şehre girerlerken onların ümitleri ve düşünceleri böyleydi. Orada bir ev temin ederek Lucius Tarquinus Priscus'un adını verdiler. Romalılar yabancı zengin bir kimse olarak ona özel bir ilgi ve saygı gösterdiler. Bizzat kendisi, aynı zamanda şöhreti saraya ulaşana kadar kendi çabasıyla, iyilik ve lutûflarla her nerede olursa dost kazanarak, nazik ve hürmetkâr misafirperverliğiyle ve yaptığı hayırlı işlerle durmadan şansını zorladı. Onun hakkındaki bilgiyle kısa zaman sonra cömertlik ve yaptığı işlerdeki hüner, ona kral nezdinde en samimi, en içten bir dost mevkisi kazandırmıştı . Harb ve sulh zamanlarında resmi ve özel kararlarda ona danışıldı. Her şekilde denendikten sonra, en nihayet kralın isteği üzerine çocuklarının koruyucusu (hâmisi) tayin edildi.

CAPUT 35

Ancus, harb ve sulh sanatında aynı zamanda kendisine verilen şöhrette, kendinden önceki kralların hiçbirine nasip olmayan bir şekilde yirmidört krallığı elinde tutarak saltanat sürdü. Artık çocukları iyiden iyiye büyümüştü. Bu nedenle Tarquinius, bir kral seçmek üzere Comitia'nın [119] geçikmeksizin toplanması için ondan daha çok israr ediyordu. Toplantı için ilân edilen gün yaklaşınca, çocukları avlanmak üzere uzağa gönderdi. Onların dediğine göre, Tarquinius krallık için oy toplama müracaatında birinci idi ve halkın teveccühünü kazanmak için bir nutuk atmaya memur edilmişti. Yapmaya çalıştığı şeyin yeni bir şey olmadığına işaret etti. Kendisi krallık için o sülâleden olmayıp da dışarıdan müracaat eden ilk kişi değildi. Çünkü böyle bir şey Roma'da kızgınlık ve öfke yaratabilir, hayret uyandırabilirdi. Fakat o, Roma'da krallık için harekete geçen üçüncü kişiydi. Gerçekte Tatius yalnız sadece bir yabancı değil, aynı zamanda kral seçildiğinde bir düşmandı. Numada şehir için bir yabancıydı ve krallığı istemek arzusunda değildi, gerçekte gelmek ve görevi üstlenmek hususunda gönülsüz davranmıştı. Bizzat kendisine gelince o, çok geçmeden karısı ve bütün malı mülküyle Roma'ya geldiğinden çok daha kendi efendisi durumuna geldi. Çünkü yaşamının çoğunu doğduğu şehirde değil de, devlete hizmet etmekle Roma'da geçirmişti. Ne sivil yaşamında, ne de harbde hoca durumunda olmaktan hiç usanmamıştı. Bizzat kral Ancus, ona Roma kanunlarını ve dinî âyinlerini öğretmişti. Krala itaat ve hürmet etmede bütün dinleyicileriyle âdeta yarışa geçmişti. Onlar bu şeyleri işiterek resmî olarak kral tayin edilmeden, halkın oyuyla kral seçilmişti. Neticede bütün hususlarda son derece şayânı takdir bir kimse olan Tarquinius, onu elde etmede kendisini yöneten entrika çevirme ruhunu ispat etmek üzere bunlardan sonra da krallığı elde etmişti. Devleti büyütmekten daha çok, kendi kraliyetteki nüfus ve kudretinin kuvvetlenmesiyle ilgilenerek, senatus'a yüz kişi seçti. Bu yüz kişi bundan sonra daha aşağı soy-

lar olarak isimlendirilmişti ve krala sadâkatte tereddüt etmiyorlardı. Kralın teveccühü sâyesinde onlar Curia'ya (120) kabul edilmişlerdi.

İlk harbini Lâtinlerle yaptı ve onların Apiloae (121) kasabasını şiddetli bir hücumla aldı. Buradan halkın merak ettiği harb hakkındaki söylentilerden daha çok ganimetle geri döndü. Daha önceki kralın yapmış olduğundan çok daha güzel ve incelikle hazırlanmış oyunları gösteriye sundu. Burası ilkin açık hava oyunları için dikkati çeken ve şimdi Maximus diye isimlendirilen yuvarlak bir meydandı. Yerler herbirinin kendisi için oturacak yer temin edecekleri, senatör ve atlılar arasında paylaşılmıştı. Bunlara sıralar adı verilmişti. Yerden oniki feet (122) yüksekliğindeki destek üstündeki oturacak yerlerden oyunları seyrettiler. Oyunlar Etrüria'nın oldukça büyük bir kısmı için önemli olan boks oyunları ve atlarla daha da zenginleştirildi. Bu zamandan itibaren bu oyunlar, yıllık festivaller olarak muntazaman sürdü ve birbirinden farksız olarak Roma veya Büyük Oyunlar diye isimlendirildi. Aynı kral tarafından da forum yakınlarında özel vatandaşlar için localar ayrıldı ve kapısı önüne revaklar dikildi, önüne dükkân gibi yerler yapıldı.

CAPUT 36

Plânlarına bir Sabin Harbi ara verdiğinden, o, aynı zamanda, şehrin etrafına taş bir duvar inşa etmeye hazırlanıyordu. Roma ordusundan önce yürüyüşe geçebilmek ve onları durdurabilmek için, onlar Anio'dan (123) geçmişler ve böylece âni bir istilâ olmuştu. Böylece Roma korkuya düşmüştü. Her iki tarafta da ağır kayıplarla ilk muharebeden sonuç alınamamıştı. Sonra düşman, Romalılar'a harb hazırlıklarına yeniden başlamak üzere bir fırsat vererek ordugâhına çekildi. Tarquinus (124) eksikliğini hissettiği başlıca şeyin, süvari kuvveti olduğunu anladı. Romulus'un kaydetmiş olduğu Ramnes (125), Titienses (126), Luceres (127) centurio'larına bu nedenle diğerlerini de ilâve etmeye ve kalıcı bir işaret olarak kendi

adını vermeye karar verdi. Fakat Romulus yapmadan önce kuşlar vasıtasıyla kehânette bulunma görevini elde etmiş olduğundan, o günlerde meşhur bir kâhin olan Attus Naevius tarafından, kuşlar uygun olduğuna işaret edene kadar, hiçbir değişiklik ve yenilik yapılamıyacağı bildirildi. Bu nedenle kralın öfkesi arttı ve bilimle alay etmekte olduğunu ona haber verdiler. "Gel şimdi tanrısal kâhin. Gerçekleşip gerçekleşmediğini düşündüğüm kâhinliğini araştır." Attus kuşlar vasıtasıyla bildirilen kehanetleri alınca, onun gerçekten vâki olduğunu söyledi. Bundan başka kendisinin düşündüğü şeyin bir bıçakla senin bileği taşını ayırmak olduğunu söyledi. "Onları al ve hangi kuşlarının kehanette bulunabildiğini göster," dedi. O zaman kâhinin herhangi bir tereddüt göstermeksizin bileği taşını ikiye böldüğünü söylerler. Bu şeyin yapıldığı yerde, forum'un bir taraftan, hattâ senato binasının solundaki merdivenlerde Attus'un başı örtülü heykeli vardı. Efsane gelecek nesillere bu mucizenin bir anısı olarak, taşın aynı yerde muhafaza edilmiş olduğunu anlatır. Bununla beraber, kuşlardan gelen kehânetin ve bu kehâneti bildiren rahipliğin şerefi ve önemi o denli arttı ki, bundan sonra kuşların kehânetine danışılmadan harbde ve sulhda hiçbir şey yapılamaz hale geldi. Halk meclisi toplantıları, ordunun toplanması, son derece önemli işlerin yapılması, kuşlardan gelen alâmetler bunların uygun olmadığını gösterdiği zaman, hepsi tehir edildi. Tarquinus atlı centurio'larının kuruluşunda o tarihte bir değişiklik yapmadı. Üç centurio'daki atlılar 1800 kişi olacak şekilde onların sayılarını iki katına çıkardı. Fakat onlar eski isimleriyle kabul edilmelerine karşın, yeni adamlar "ikinci atlılar" olarak isimlendirildi ve centurio'lar şimdi iki katına çıktığından bilindiği gibi altı centurio oldu.

CAPUT 37

Bu ordunun hizmeti genişletilince, Sabinlerle ikinci bir harp yapıldı. Bu harpte Roma ordusu, sayıca artmış olduğundan başka, bir

de harp hilesi düzenledi. Bu nedenle, Anio Nehri'nin kenarında bulunan yakacak odunun büyük bir kısmını yakmak ve bunları yanarken nehre atmak üzere gizlice adamlar gönderildi. Rüzgârın da yardımıyla odun alev aldı. Odunların büyük bir kısmı kayıkların ve tahta kazıkların karşısına yerleştirilmişti. Bunlar süratle tutuştuğundan köprüyü yaktılar. Bu durum, harp sırasında Sabinleri dehşet ve korkuya düşüren bir başka olaydı. Bozgun edildiklerinden aynı şey, yani köprünün yanmış olması onların kaçmasına mâni oldu. Çünkü onlardan birçoğu Romalılara sadece nehirde yok olmak için kaçmıştı. Onların silâhları Tiber Nehri'nin sularında şehre doğru yüzerken, haberinin gelmesinden çok daha çabuk bir zaferin kazanılmış olduğunun işareti alınmış oldu. Bu muharebede özellikle süvari kendini gösterdi. Onlar, Romalıların her iki kanadına yerleştirildi ve piyade kuvveti ortaya yerleştirildiğinden, şimdiden geri çekilmeye başlamıştı. Düşmanlarının kuvveti tükenirken hızla ve şiddetle ilerleyen Sabin kuvvetlerine mâni olmakla kalmamaları, aynı zamanda onların âniden kaçmalarını önlemek bakımından her iki taraftan da sorumlu oldukları kendilerine söylenildi. Sabinler dağlara doğru çekilerek kaçmak istiyorlardı. Gerçekten birkaçı kaçmayı başarabildi. Daha önce belirtildiği gibi, onların büyük bir kısmı süvari kuvveti tarafından nehire döküldü. Öteki taraf devam ettirmeyi düşündü. Bu nedenle o, ganimeti ve esirleri Roma'ya gönderdi. Vulcanus'a (128) yemin etmek için, ele geçirilen silâhlardan muazzam bir küme yaptıktan ve onu ateşe verdikten sonra, ordusunun başını düşmanın ülkesine doğru çevirdi. Sabinlerin tarafının mağlûp olmasına ve başka bir harpte daha iyi bir netice ümit edememelerine karşın, henüz düşünmek için zaman olmadığından, acele ile toplayabildikleri askerlerle harp meydanına çıktılar. Sonra orada ikinci kere bozguna uğrayarak, bu olaylar nedeniyle artık sulh istemeye hazır olduklarını belirttiler.

CAPUT 38

Collatia[129] ve Collatia'nın beri yanındaki Sabinler'in sahip olduğu toprak onlardan alınmıştı. Kralın erkek kardeşi Egerius, bir garnizonla birlikte şehirde bırakılmıştı. Collatia'lılar kuşatılmıştı ve artık teslim olmaları kaçınılmaz bir hâl almıştı. Bu duruma göre, benim anlamamdan şu netice çıkarılabilir: Kral sordu: "Collatia Halkının ve kendinizin teslim olması için, Collatia Halkının gönderdiği hatipler ve elçiler sizler misiniz?" "Biziz." "Collatia Halkı kendi kendisinden mi sorumludur?" "Evet, öyledir." "Siz kendiniz ve Collatia Halkı, şehir, topraklar, su, hudut çizgileri, mâbet ve sunaklar, mutfak kapları, tanrı ve insana ait olan bütün şeyler benim ve Roma Milleti'nin kudreti karşısında teslim oluyor musunuz?" "Evet, oluyoruz." "Sizi teslim aldım." Sabin Harbinin bu neticesi üzerine Tarquinus, Roma'ya döndü ve zafer şenliği yaparak zaferini kutladı. O, sonra Eski Latinlere karşı bir harp yaptı. Bu muharebede herhangi bir noktada muharebede hiçbir kumandan yoktu. Fakat kral, Latin soyunu bir bütün halinde itaata zorlayıncaya kadar, bir kasabadan diğer kasabaya, ordusuna önderlik etti. Corniculum, Ficulea, Vetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia bunlar Eski Latinlerden alınmış veya onlardan Latinlere geçmiş kasabalardı. Sonra sulh yapıldı.

Bu andan itibaren kral kendini, harpte yapmış olduğu işlerden daha büyük bir şevk ve gayretle sulh işlerine adadı ve bunu temin etmeye çalıştı. Çünkü harp meydanında döğüşenlerden, evlerinde kalanlar da çok fazla değildi. Bu nedenle, bir taş duvarla şimdiye kadar şehrin tahkim edilmemiş kısmını çevirmek üzere çalışmalara başladı. Bu işe Sabin Harbinden dolayı ara verilmişti. Forum yakınlarında, şehrin en aşağı yerinde diğer vâdiler ve tepeler arasında bir hendek açtı. Çünkü burası sel sularının kolaylıkla akıp gitmesi için çok düzdü. Hendek açanların yardımıyla buraya Tiber Nehri'ne doğru meyilli olacak biçimde hendek açılarak, sel sularının akışı temin edildi. Neticede bir gün sahip olacağı yerin ihtişamının kehânetini önceden anladığından, kral, Capitolium Te-

pesi'ndeki Iupiter Mâbedinde bu iş için bir hazine kurdu. Sabin Harbi'nde burada yemin etmişti.

CAPUT 39

Bu zamanda kralın sarayında onun tecellisinde ve neticesinde hayret verici bir şey olacağını belirten bir alâmet belirdi. Servius Tullius isimli çocuk uyurken, birçok kişinin gözleri önünde başı alevler arasında kalarak yandı. Kral ve kraliçenin sarayında hayret ve şaşkınlığı ifade eden büyük bir çığlık yükseldi. Hizmetçilerden biri ateşi söndürmek üzere su getirdi. Fakat kraliçe şamatanın yatışıp durmasını ve çocuk kendiliğinden uyanana kadar rahatsız edilmemesini emrederek başına suyun dökülmesine mâni oldu. Çok geçmeden çocuk uykudan uyanınca, alevin de yok olup gittiği görüldü. Sonra, kraliçe Tanaquil, kocasını bir kenara çekerek gizlice şunları söyledi: "Bizim çok mütevazi bir biçimde yetiştirdiğimiz bu çocuğu görüyor musun? Bilmelisin ki bu çocuk, birgün bizim ne olacağı belli olmayan geleceğimizi aydınlatan bir ışık ve kederli, sıkıntılı günlerde sarayın koruyucusu ve bekçisi olacaktır. Bu nedenle ailemize ve devlete büyük şan şöhret verecek bu kişiyi bütün imkânlarımızı kullanarak besleyip, büyütüp yetiştirelim." Bu andan itibaren, çocuğu oğulları yerine koydukları ve kendilerinin büyük gelecekleri telkin edilen kabiliyetli kişilerin çalışmalarıyla yetiştirildiği söylenir. Tanrılar bunun böyle olmasını istediğinden bu iş kolaylıkla başarılmıştı. Genç, gerçek kral soyundan gelen bir kişi olarak saraya dönmüştü. Tarquinus kendisine bir damat aradığı zaman, Servius'la mukayese edilebilecek başka hiçbir Romalı yoktu ve bu nedenle kral, kızını onunla nişanladı. Herhangi bir nedenle ona verilen bu büyük şeref, bizim onun annesinin bir köle olduğuna ve kendisinin de küçük bir çocukken sarayda köle olarak bulunduğuna inanmamıza mâni olur. Ben bunların düşüncelerine ilâve olarak, şehrin en önemli kişisi (başkanı) Servius Tullius'un zamanında Corniculum zaptedildiğinde, karısının büyük çocuğuyla

beraber olduğunu, diğer esir kadınlar arasında onun tanındığını, onun tek asil kadın olması nedeniyle Roma kraliçesi tarafından kölelikten kurtarıldığını ve onun çocuğunu Tarquinus'un Roma'daki evinde doğurduğunu söyleyeceğim. Bu kadar büyük bir teveccüh neticesinde iki kadın arasında bir samimiyet ve dostluk doğmaya başladı. Çocuk küçüklüğünden beri sarayda yetiştirildiğinden, kendisine karşı duyulan sevgi ve hürmeti devam ettirdi. Bu durum, kendi annesinin talihsizliğinden kaynaklanıyordu. Çünkü annesi, vatanı zaptedilince düşmanların eline düşmüştü. Bu talihsizlik, Servius Tullius'un köle bir kadından doğmuş olduğu inancının yayılmasına neden olmuştu.

CAPUT 40

Tarquinus'un saltanat sürmeye başlaması, otuzsekiz yıl öncesine kadar uzanıyordu. Servius Tullius yalnız kral nezdinde değil, aynı zamanda Roma büyükleri ve halk tabakası nezdinde de büyük saygı ve itibar görüyordu. Kendilerinin koruyucularının bir hilesiyle (cürümüyle) babalarının krallığından kovulmaları ve Roma'ya sadece dedesi uzak bir soydan değil, fakat hakikatte İtalyan bile olmayan bir yabancı tarafından hükmedilmesinden son derece haysiyet kırıcı olması nedeniyle Ancus'un(130) iki oğlu daima hürmet görmüşlerdi. Fakat onların kızgınlıkları, Tarquinius'un ölümünden sonra krallığın kendilerine geçmemesi, hattâ daha da aşağılara düşerek kölelerin eline geçebileceeği ihtimaliyle çok daha artıyordu. Aynı devlette yüz sene önce, bir tanrının oğlu ve kendisi de bir tanrı olan Romulus, hayatta kaldığı müddetçe tıpkı devleti bir köle ve köle kadının oğlu kral olmuş gibi idare etmiş ve onun yükünü çekmişti. Bu, Roma adı için sadece genel bir utanç verici durum değil, aynı zamanda Ancus'un oğullarının krallığı zamanında yalnız yabancıların değil, kölelerin de Romalılara hükmetmesi yolu açılırsa, bu, özellikle kendi vatanları için de haysiyet kırıcı bir olay olurdu. Bu nedenle onlar kılıçlarını kullanarak bu şerefsiz-

likten kurtulmaya karar verdiler. Fakat haksızlığa uğramanın verdiği keder, onları Servius'a karşı olmaktan çok, bizzat Tarquinius'la karşı karşıya bırakıyordu. Eğer kral hayatta kalırsa, onun, bu cinayetin intikamını alması bir kişinin yapabileceğinden çok daha korkunç olmakla kalmaz, fakat aynı zamanda Servius gönderilirse, krallığın herhangi biri tarafından miras olarak kalma ihtimali doğar bu nedenle krallık için hileler hazırlanabilirdi. Özellikle Tarquinius kendi damadını seçebilirdi. Bu sebepler yüzünden, onlar krala karşı bir komplo hazırladılar. Bu işi gerçekleştirmek üzere tehlikeli ve korkunç iki çoban seçtiler. Herikisinin de alışık olduğu kırsal silâhlarla silâhlandılar. Bu çobanlar, sarayın girişindeki avluda yalandan kavgaya tutuştular. Mümkün olduğu kadar büyük bir gürültü çıkararak bütün kraliyet muhafızlarının dikkatlerini kendi üzerlerine çektiler. Sonra bağrışmaları ve çığlıkları saraydan işitilene ve kralın huzuruna çıkana kadar ona yalvardılar. İlkin birinin sesi, yükselerek diğerinin sesini bastırmaya çalıştı. Lictor tarafından buna mâni olunarak sırası geldiği zaman konuşması emredildi. En nihayet biri, diğerinin sözünü kesmekten vazgeçti. Onlardan biri, daha önceden plânladıkları biçimde, kendi dâvasını anlatmaya başladı. Kralın dikkati konuşan üzerindeyken, diğer çobana tam olarak arkasını dönmüştü. Diğer çoban baltasını kaldırarak tam onun başının üstüne indirdi. Sonra baltasını yaranın üzerinde bırakarak her ikisi de dışarıya çıkarak kaçtılar.

CAPUT 41

Ölmekte olan Tarquinius, yanında duranların silâhlarına uzanırken, lictor'lar kaçakları yakaladılar. Sonra ne olup bittiğini merak eden kalabalık, olayı görmek için acele edince, büyük bir gürültü oldu. Kalabalağın ortasında kalan Tanaquil, sarayın kapılarının kapatılmasını emretti ve bütün bakanları dışarı çıkarttı. Sanki halâ ümit varmış gibi yaranın şifa bulması için, Tanaquil gerekli ve faydalı bütün çareleri hep beraber acele ile aldı. Aynı zamanda hiç

ümidi kalmadığı takdirde, kendisini korumak üzere gerekli bütün önlemleri aldı. Servius hemen çağırıldıktan sonra, Tanaquil ona kocasının hemen hemen hiçbir hayat belirtisi görülmeyen vücudunu göstererek ve Servius'un sağ elini tutarak, kayınpederinin ölümünün cezasız bırakılmaması ve kayınvâlidesinin de düşmanlarına bir alay konusu olmaması için ona yalvardı. "Servius, eğer sen krallığa bağlı bir insansan, bu son derece kötü ve aşağılık cinayetin intikamını başkalarının ellerine bırakmazsın." dedi. "Kalk, canlan ve senin meşhur bir adam olacağını bir zamanlar başına dökülen ateşle, tanrısal bir alâmetle belirten tanrıların rehberliğinde ilerle ve onları takip et. Şimdi gökten gönderilen alevin seni harekete geçirmesinin tam zamanıdır. Şimdi gerçekten uyanmalısın! Biz aynı zamanda yabancıyız ve halâ krallığı elimizde bulunduruyoruz. Doğum yerinin neresi olduğunu değil, kim olduğunu düşün. Eğer bu âni karışıklıkta sen karar vermekte güçlük çekersen, o zaman bizim kararlarımızın doğrultusunda hareket edersin." Kalabalığın bağrışmalarına ve itip kakmalarına güçlükle mukavemet ettiğinden, Tanaquil, evin üst katına çıktı. Nova Via (Yeni yol) üzerindeki bir pencereden halka hitap ederek bir nutuk attı. Çünkü kral Iupiter Stator Mâbedinin yakınlarında yaşamıştı. Tanaquil onlara ruhlarını ferah tutmalarını emretti. Kral âni bir darbeyle vurulup sersemletilmişti; çelik vücuduna çok derin batmamıştı; şimdi kral ancak kendine gelmişti; kanı silinmiş ve yaraya bakılmıştı; bütün belirtiler şimdi iyiye gitmekteydi; Tanaquil çok geçmeden Tarquinius'un kendisini göreceklerine dair onlara teminat verdi. Bu arada Tanaquil halkın, kralın diğer işlerini yapabilecek ve adâlet dağıtılabilecek Servius Tullius'a itaat etmesini emretti. Servius, yanında lictor'larla kraliyet elbisesini giymiş olarak dışarı çıktı. Kraliyet tahtına oturarak bazı dâvâlar hakkında hüküm verdi ve diğer şeylere gelince, kendisinin kral olarak kabul edildiğini ilân etti. Bu şekilde epey gün geçtikten sonra, Tarquinius son nefesini vermişti. Servius Tullius kendi durumunu kuvvetlendirmekteyken, kendisi sadece diğer işlerle ilgileniyormuş gibi görünerek,

onun ölümünü gizledi. En nihayet, saraydan yükselen ağlayış sesleri ve iniltilerden gerçek meydana çıktı. Servius kendisini kuvvetli bir muhafız takımı ile çevirdi. Halkın oylaması ve rızası olmaksızın, sadece büyüklerin isteğiyle saltanat sürdü. Ancus'un oğulları bu cinayetin failleri olarak yakalandıktan sonra, kralın hayatta olduğu ve Servius'un çok kuvvetli olduğu haberi gelince onlar şimdi gönüllü olarak Suessa Pometia'daki(131)sürgün yerine gitmişlerdi.

CAPUT 42

Servius şimdi yalnız resmî değil, aynı zamanda özel önlemlerle durumunu sağlamlaştırmak için yeni kararlar aldı. Ancus'un oğullarının Tarquinius'a gösterdiği düşmanlığın aynısını Tarquinius'un oğullarının da kendisine göstermemesi için, Servius, Lucius ve Arruns Tarquinius adındaki iki genç prensle kendi iki kızını evlendirdi. Fakat insan iradesiyle kaderin zincirlerini kıramadı. Hattâ kendi ailesinin fertleri arasındaki kıskançlık bile, düşmanlık ve hainlik düzeyine çıkmıştı. Durumun sâkinliğini korumak için en iyi fırsat, Veii halkıyla bir harp yapmaktı. Çünkü Veii halkı ve diğer Etrüskler, mütareke(132) için gelmişlerdi. Bu harpte hem cesaret, hem de talih, Servius'un peşini bırakmadı. Düşmanın büyük ordusunu tamamen mağlûp ettikten sonra, büyüklerin ya da halkın duygularını anlamak ve kendi krallığının daha uzun müddet şüphede kalmaması için çareyi Roma'ya dönmekte buldu. Sonra o, bizzat, uzaktan sulhun en önemli işinin ne olduğunu belirtti. Numa dinî kanunu tesis ettiğinde, Servius, vatandaşlar arasındaki derece farkının açıkça ayırdedilmesinin gerçekleştiricisi olarak, kendisinin gelecek nesiller tarafından ilân edilmesine karar verdi. Çünkü o, bir devlet için ayrılan son derece faydalı bir şey olan census'u(133) tesis etti. Bu kadar geniş bir selâhiyet ve yetkiye sahip olma, bundan evvel, insanların zenginlikleri oranında tek tek kullanılmaksızın, harb ve sulhun yüküne ve sıkıntısına katlanmayı mümkün kılabilirdi. Sonra Servius, halkı zenginliklerine göre sınıf-

lara ve centuria'lara ayırdı. Bunun temelini census teşkil ediyordu ve harb ya da sulh için uygundu.

CAPUT 43

Yüz bin veya daha fazla oranda bakır paraya(134) sahip bulunanlardan, herbiri daha yaşlı ve daha gençlerden oluşan kırk centuria(135) meydana getirdi. Bunların hepsi birinci sınıf olarak isimlendirildi. Yaşlılar şehri korumak için muhafız olarak beklerken, gençler de dışarda harp yapacaklardı. Bu adamların tedarik etmekle yükümlü oldukları silâhlar, vücutlarını korumak için hepsi bronzdan yapılmış bir miğfer, yuvarlak bir kalkan, baldır zırhı ve göğüslükten ibaretti. Onların düşmana hücum ederken kullandıkları silâhlar mızrak, kargı ve kılıç idi. Bu sınıfa silâhsız olarak hizmet vermekte olan iki, makine kullanmakta becerisi bulunan centuria eklenmişti. Onlara harbde makineleri yapma görevi verildi. İkinci sınıf, mal varlıkları yüzbin ile yetmişbeş bin arasında olanlardan teşkil edildi. Bunların yaşlıları ve gençleri yirmi centuria'ya kaydedildiler. Onlar için tayin edilen silâhlar boyu eninden fazla bir kalkanla, göğüslükten başka hepsi diğer sınıftakinin aynıydı. Servius, üçüncü sınıfın kıymetini elli binde sâbitleştirdi. Centuria'ların sayısına göre ve yaşın farklılıklarına göre aynı şekilde bu sınıfa da bir şekil verdi. Baldır zırhının terkedilmesinden başka, onların ordusunda herhangi bir değişiklik yapmadı. Dördüncü sınıfta kıymet yirmibeş bindi. Centuria'ların sayısı da aynıydı. Fakat onların teçhizatları değişti. Mızrak ve kargı dışında onlara hiçbir şey verilmedi. Beşinci sınıf daha geniş yapıldı ve otuz centuria yer aldı. Bu adamlar taş ve ok atmak için yanlarında sapan taşıyorlardı. Onlarla aynı kıymette olan boynuz çalanlarla borazancılar iki centuria'ya ayrıldı. Bu sınıfın kıymeti onbir bindi. Bu miktardan daha az kıymeti takdir edilenler, halkın geri kalanları olarak kabul edilerek, askerlik hizmetinden muaf tutularak bir centuria meydana getirdiler. Teçhizat ve piyâdenin dağıtımı bu şekilde yapıldıktan

sonra, Servius, devletin önde gelen adamlarından oniki süvari centuria'sı kaydetti. Diğer altı centuria gibi bunlara da aynı tarzda biçim verdi. Bu süvari centuria'larından üçüne Romulus tarafından faydalı olmaları için takdis edildiklerinde verilen isimlerin aynısı verilmişti. Atların satın alınması için devlet hazinesinden her birine yüz bin Roma sikkesi verilmesine müsaade edildi. Bu atların bakımı ve beslenmesi için herbirinin her yıl iki bin Roma sikkesi ödemesi gereken evlemememiş kadınlar tayin edildi. Bütün bunların yükü, fakir halkın sırtından zenginlere geçmişti. Zenginlere daha sonra özel imtiyazlar ihsan edildi. Zira gücün ve hakların eşitliğini ifade eden insanların oy kullanma hakkı, Romulus tarafından çok kolaylıkla denenmiş ve bütün diğer krallar tarafından da uygulanmış olduğundan, uzun zaman geçmeden fark gözetilmeksizin herkese verildi. Fakat aşikâr olarak hiçbir kimseyi oy verme hakkından mahrum etmemek ve halâ güç ve selâhiyetin şehrin önde gelenlerine kalabilmesi için, bir derecelendirme sistemi meydana getirildi. Çünkü oy vermek için ilk önce atlılar çağrılıyordu. Sonra birinci sınıfın seksen centuria'sı bunları takip ediyordu. Eğer orada nadiren de olsa bir anlaşmazlık meydana gelmişse, ikinci sınıfın centuria'larının çağırılması şartı koşuluyordu. Böylece onlar aynı zamanda daha aşağı sıralarda bulunan vatandaşların derecesine asla düşmüyorlardı. Ne de otuşbeş centuria'ya çıktıklarından beri varolan şimdiki teşkilâtın herhangi bir süpriziyle karşılaşmalarına neden oluyordu. Yaşlıların ve gençlerin centuria'larıyla onların sayısı iki katına çıktığından, Servius tarafından kurulan bütün bu teşkilâtla mutabık olunamıyordu. Bu nedenle, şehir ikâmet edilen bölgelere ve tepelere göre dörde bölündü. Servius onları, tahmin ettiğime göre tributum[136] (haraç, vergi) kelimesinden türetilmiş bir kelime olan tribus (kabile, soy, sınıf) kelimesiyle isimlendirdi. Çünkü, nüfus sayımı esasında aynı kral bunu da eşit bir şekilde taksim etmeyi plânlamıştı. Bu tribus'ların, centuria'ların sayısıyla veya tertibiyle ilgili herhangi bir değişikliği yapılmadı.

CAPUT 44

Resmi kayıtlara ölüm ve hapis olma tehdidiyle geçecek bir kanundan kurtulmak korkusuyla çabuklaştırılan bu nüfus sayımı tamamlandıktan sonra, Servius bütün Roma vatandaşlarının, hem atlıların hem piyadelerin herbiri kendi centuria'sında gün doğarken Campus Martius'da toplanmaları için bir ilân dağıttı. Oraya bütün ordu dizilmişti ve kral tarafından ordunun kötülüklerden arınması için kutsal bir domuz, bir koyun ve bir boğa kurban edildi. Bu, "Nüfus sayımının kapanması" na işaret ediyordu. Çünkü, bu nüfus sayımının en son işlemiydi. Bu nüfus sayımında seksen bin vatandaşın kaydedilmiş olduğunu söylenir. En eski tarihçilerden Fabius Pictor, bu sayının silâh taşıyabilenlere ait olduğunu ifade eder. Bu kalabalığı muhafaza etmek için şehrin de genişletilmesi gerekli göründü. Böylece kral Quirinalis (137) ve Vinalis (138) tepelerini şehre ilâve etti. Sonra genişletmek için Esquiliae (139) (140) tepesine ilerledi. Burayı aldıktan sonra, yerin iyi bir şöhret kazanabilmesi için kendisi de orada oturmak üzere gitti. Kral, şehri bir istihkâm, hendekler ve bir sur ile çevirdi. Böylece "pomerium" adı verilen şehrin surları uzayıp büyüdü. Bu kelime, sadece onun etimolojik manâsına bakanlar tarafından "şehrin gerisindeki kordon hattı" olarak tercüme edilir. Fakat onun esas manâsı, "surun her iki tarafındaki kordon hattı" ndan ziyade, daha önceleri Etrüskler tarafından kullanılan, kâhinlerin kehânet için yaptıkları merasimlere tahsis edilen yer demektir. Onlar surları dikmeye karar verdikleri zaman, duvarları iç yüzünde yapılarla bitişik olmaktan, onlarla birleşmekten kurtarmak, çünkü şimdi bir kural olarak yapılar gerçekten duvarla birleşiyordu; ve dış kısmında insanların kullanmadığı belli bir alan bırakmak maksadı ile surun her iki tarafında da muayyen bir boşluk bıraktılar. Tanrılar tarafından insanlara oturmak ve toprağı sürüp işlemeye yasak edilen bu alan "pomerium", yani şehir hudutları olarak isimlendirildi. Çünkü surun şehrin arkasında olmasından çok, şehir surun arkasındaymış gibi göründü. Şehir

büyüdükçe, ayrılmış olan bu alan, surların ilerliyebileceği kadar büyük bir uzaklığa kadar açılmış oldu.

CAPUT 45

Kral, şehrin büyümesiyle devletin ihtişamını arttırdıktan ve harb için gerekli olduğu kadar, sulh için de gerekli olan iç siyasetine bir çeki-düzen verdikten sonra, Roma'nın kudretinin artması için silâhların daima bir araç olarak kullanılmasına karşı çıkıyordu. Roma'nın hâkimiyetini siyasetle arttırmaya çalıştı ve aynı zamanda, şehrin ihtişamına bazı şeyler ilâve etti. Hattâ şimdi bile, Ephesus'daki Diana (141) Mâbedi (Dianae Templum) büyük şöhret kazanmıştı. Bu mâbedin Asia şehirlerinin birlikte çalışmasıyla inşa edilmiş olduğu rivayeti vardı. Servius, hem resmî, hem özel olarak dostluk ve misafirperverlik yeri kurmak gibi meşak katli bir işi birlikte üzerine aldığı Lâtin asilzâdelerine, bu sanâtkârlığın uyum ve birliğini en yüksek derecelere çıkararak övdü. Aynı şeyleri bir daha yapmak maksadıyla, sonunda Servius kendi amacına ulaştı ve Roma halkı ile birlikte Lâtin halkı tarafından Roma'da bir Diana Mâbedi inşâ edildi. Bu, silâh kuvvetiyle çok kereler mücadele edilmiş bir yer olan Roma'nın başşehir olduğunun kabul edildiğini gösteriyordu. Fakat Lâtinler, bütün dikkatlerini bu işle uğraşmaya vermiş olduklarından, onların silâhlı her teşebbüslerinin başarısızlıkla sonuçlanacağı kesin görünmesine karşın, Sabinler arasında kendi kurnazca hazırladığı plânla imparatorluğun hâkimiyetini ele geçirmek için bir fırsat çıktığını gören bir adam vardı. Sabin ülkesinde, başkanlardan birinin çiftliğinde, şaşılacak büyüklük ve güzellikte bir yavru inek doğmuştu. Bu hayret uyandıran şeyin daha sonra boynuzları çıkmıştı. Çünkü onlar birçok şey için onu Diana Mâbedi'nin dehlizine bağlamışlardı. Bu yavru inek, gerçekten varolduğu gibi, tanrılardan gelen bir işaret sayıldı. Kâhinler, devletin vatandaşlarının bu hayvanı Diana için kurban ettikleri takdir-

de, orada hâkimiyetin merkezinin kurulabileceği şeklinde kehanette bulundular. Kurban kesmek için uygun görülen ilk günlerde, Sabinlerden biri yavru ineği Roma'ya götürdü. Onu Diana Mâbedi'ne getirdikten sonra, yavru ineği sunağa bıraktı. Oradaki Roma rahibi, kurbanın büyüklüğünü öven söylentiyle harekete geçerek Sabin'e sordu: "Yabancı, yapmakta olduğun bu şey nedir? Diana için temizlenmeden bu kurbanı mı keseceksin? Böyle olmaz. İlk olarak akmakta olan bir nehrin sularında banyo yapmıyacak mısın? Vâdinin eteklerinde Tiber Nehri akmaktadır." Dinî bir çekingenlikle durdurulan ve herşeyin usûlüne göre yapılması istenen yabancı, gerçek bir olayla meydana gelen alâmete cevap verebilmek için, ilk önce Tiber Nehri kıyısına indi. Bu arada Romalı yavru ineği Diana'ya kurban etti. Bu olay, kral ve vatandaşların çok fazla hoşlarına gitti.

CAPUT 46

Servius bu andan itibaren en üstün hak ve selâhiyetin kesin hakkını kazanmıştı. Bununla beraber, genç Tarquinius'un zaman zaman, kendisinin halkın oyuna başvurulmadan tahta geçtiğini imâ ettiğini işiterek, düşmandan aldığı topraklardaki arazileri bütün vatandaşların arasında bir taksim yaparak halkın gönlünü kazanmaya çalıştı. Bundan sonra, kendisinin saltanatı elinde bulundurup bulunduramıyacağı hususunda, halkı oy vermeye çağırmaya cesaret etti. Servius kendinden önceki kralların hiç birinde olmadığı şekilde, tam oybirliği ile kral ilân edildi. Henüz bu durum Tarquinius'un kral olma ümidini kırmamıştı. Aksine, Senatus'un düşüncesinin Plebler'e toprak bağışlanmasına karşı olduğunu farkederek, Senatus'da kendi etkisinin artması ve Servius'un aleyhinde bulunması için bir fırsat elde ettiğini hissetti. Tarquinius'un kendisi çabuk öfkelenen mizaçlı bir gençti. Yanından, onun rahat durmayan, daima yenilik arayan ruhunu teşvik eden, karısı Tullia (142)

'da hiç ayrılmıyordu. Çünkü Roma'daki kraliyet sarayı, krallara karşı duyulan nefret ile hürriyetin gelmesini daha da çabuklaştırmak ve suç kaynağı olan krallıkla kraliyetin son bulması için, Roma'daki saray bütün diğerlerinin yapmış olduğu gibi (143) korkunç suçun bir örneğini meydana getiriyordu. Bu Lucius Tarquinius'un, yumuşak huylu bir genç olan Arruns Tarquinius adında bir erkek kardeşi vardı. (Lucius Tarquinius'un, kral Tarquinius Priscus'un oğlu mu, yoksa torunu mu olduğu belli değidir. Fakat, tarihçilerin birçoğu gibi, ben de oğlu olduğunu kabul etmekteyim.) Daha önce söylenildiği gibi, bu ikisi, büyük ölçüde farklı karaktere sahip kralın kızları Tullia'larla evlendiler. Hiç şüphesiz Roma Milletinin şansının yaver gitmesi sayesinde, Servius'un krallığının uzayabilmesi ve devletin geleneklerinin kurulabilmesi bakımından, bu iki sert karakterli insanın evlilik bağıyla bağlanmaması için bir tesadüf, bir kader rol oynamıştı. Kocasının hırs ve bir işe teşebbüs etme cesaretinden yoksun oluşu, ateşli bir mizaca sahip olan Tullia'ya üzüntü ve sıkıntı veriyordu. Bütün benliğiyle kocasına sırt çevirerek kardeşinden yana oldu. Halbuki kocasına hayranlık duyardı ve onu bir prens olarak çağırırdı. Bir kadın kadar cesareti olmayan bir kimse ile evlendiği için kızkardeşi onu hâkir görmekteydi. Kötülüğün kuvvetle kötülüğe neden olması ve kötülük yapmayı gerektirmesinden dolayı, onların benzerliği çok geçmeden ikisini karşı karşıya getirdi. Fakat bütün karışıklık bir kadın tarafından çıkarıldı. Bir başkasının kocasıyla gizli kapaklı konuşmalara çok meraklı olduğundan, kendi kocası hakkında erkek kardeşine, kız kardeşi hakkında da kız kardeşinin kocasına tahrik edici sözler söylemekten hiç çekinmedi. Başkanlarının korkaklıklarını, nâmertliklerini azaltmak için, aşağılayıcı bir duruma düşmeden evlendiklerini, kendisinin hiç evlenmemiş bir kadın olduğunun, kocası olan adamın da karısı bulunmadığının kesinlikle doğru olduğunu ileri sürdü. Eğer tanrılar uygun görüp de bu adamı kendisine verirlerse, şimdi babasının sarayında gördüğü saltanatı, kendi evinde çok geçmeden görecekti. Uzun bir zaman geçmeden

Tullia, aşırı cesaret ve cür'etiyle genç adamı kendine bağlamıştı. Birbirini sık olarak takip eden ölümlerle boş kalan kendi evlerinde yeni bir evlilik için birlikte düğün hazırlıklarına başladılar. Servius bu evliliği uygun görmemiş, fakat mâni de olmamıştı.

CAPUT 47

Bu andan itibaren geçen her günle yaşlı Tullius'un ehemmiyetsizliği ve saltanatının tehlikeye düşmesi daha da arttı. Çünkü kadın, bir cinayetten diğerine koşmak için hazır bekliyordu. Daha önce yaptıklarının etkisiz olmaması maksadiyle, kocasının ne gece, ne gündüz dinlenmesine bile müsaade etmiyordu. Ne tam anlamıyla koca denebilecek, ne de sessizliği sâyesinde köleliğe katlanabilecek bir adam istememişti. Kendisini krallığa lâyık gören, Tarquinius Priscus'un oğlu olduğunu hatırlayan ve tahtı ele geçirmek ümidinden çok, ona sahip olmayı tercih eden birini istemiş ve tercihini bunlar üzerine yapmıştı. "Eğer evlendiğim adam düşündüğüm kişi ise, seni hem bir adam hem kral olarak çağıracağım. Fakat öyle değilse, senin yüzünden nâmertçe yaptığım o cinayetin de cürmüyle daha da kötülüğe meyilli olacağım! Niçin harekete geçmiyorsun? Yabancı bir ülkede kral olmak zorunluluğunda olduğundan, baban gibi Corinthus'dan (144) veya Tarquinii'den (145) gelmiyorsun. Ailenin tanrıları ve senin ataların, babanın düşüncesi, tahtıyla birlikte krallık sarayı ve Tarquinius adı seni kral seçecek ve ilân edecek. Ya da bunun için eğer cesaretin yoksa, vatandaşları niçin kandırdın? Bir prens durumunda olduğun halde niçin bu durma katlanıyorsun? Buradan Tarquinii veya Corinthus'a kaçıp gözden kaybol! Babandan daha çok, kardeşin gibi ailenin düştüğü aşağılayıcı duruma düş!" Bunlarla ve diğer hareketlerle, kadın, genç adamın çok istediği şeyin ihtirasını harekete geçirdi. Ne de yabancı bir kraliçe olan Tanaquil'in tahta geçme hakkını iki kere, bir defasında kocası, diğerinde de damadı üzerinde kullanmaya teşebbüs etmesine sabırla katlanabildi. Eğer kralın kızı Tullia, tahta

geçme veya çekilmede bir hak iddia etmezse, Tanaquil bu şekilde hareket etmeyi düşlüyordu. Bu kadının çılgınlığıyla harekete geçen Tarquinius, orada burada dolaşmaya ve bilhassa daha aşağı tabakadaki ailelerin başkanlarından yardım istemeye başladı. Bu ailelere babasının merhametli davrandığını hatırlayarak, onların da kendisine aynı teveccühü göstereceğini düşündü. Gençleri hediyelerle kendi tarafına çekti. Kendisinin büyük şeyler yapacağını vâdederek, aynı zamanda kralı da öldüreceğini söyliyerek her yerde önemini arttırdı. En nihayet, harekete geçme zamanının artık gelmiş olduğu anlaşılınca, kendisini silâhlanmış adamlardan meydana gelen bir grup askerle kuşatarak Forum'a daldı. Sonra, kendisinin yarattığı herkesin korkusunun arasında Curia'nın önündeki kraliyet tahtına oturdu. Bir haberci (praeco) [146] vasıtasıyla başkanların kral Tarquinius için Senatus'a gelmelerini emretti. Onlar derhal toplandılar. Onlardan bazıları zaten evvelden bu şeye hazırdılar. Diğerleri de bu iş için gelmedikleri takdirde kendilerinin bu işten zarar görmelerinden korktular. Çünkü onlar, bu yeni ve acaip durumdan bütün bütün hayrete düşmüşlerdi ve Servius'un tamamiyle feshedilmiş olduğunu tahmin etmişlerdi. Sonra Tarquinius, Servius'un ailesinin çok çok başlangıcına dönerek kralın şerefini lekeledi. Çünkü o bir köle ve köle bir kadının oğluydu. Babasının utanç verici ölümünden sonra, Tarquinius Priscus tahtı ele geçirmişti. Orada daha önceki durumlarda olduğu gibi, iki krallık arasındaki fasıla (interregnum) hiç görülmemişti. Orada hiç seçim yapılmamıştı. Saltanat ona ne halkın oylarıyla, ne de başkanların tasdikiyle geçmişti. Fakat saltanat ona bir kadının hediyesi olarak geçmişti. Böyle doğmuş ve böyle kral seçilmiş kişi, en aşağı sınıftan insanların suç ortağı olmuş oluyordu. Çünkü kendisi de onların soyundan geliyordu ve diğer asillere karşı duyduğu nefret yüzünden, bu önde gelen kişilerin ellerinden topraklarını alarak, onları en aşağı tabakadan kişiler arasına kattı. Bir zamanlar halkın sırtında olan bütün yükü zenginlerin omuzlarına yükledi. Zenginlerin şansını sergileyebilmek için, halkın mal varlığına göre sayımı-

nın yapılarak sınıflandırılmasını yarattı. Bu nüfus sayımı tamamlandıktan sonra, zenginlerin fakirlere ihsanda bulunması kaçınılmaz bir hâl alacaktı.

CAPUT 48

Yeni haberlerin telâşıyla harekete geçen Servius'un bu nutkunun ortasında, Curia'nın ön avlusundan hemen yüksek perdeden bir ses geldi: "Bu nedir Tarquinius? Ben hayatta iken, neye dayanarak başkanları toplantıya çağırmaya ya da benim yerime oturmaya cesaret ettin?" Tarquinius haşin bir şekilde işgâl ettiği yerin kendi babasının yeri olduğu cevabını verdi. Bir köleden çok, tahtın vârisinin bir kral oğlu olmasını babasının uygun gördüğünü sözlerine ekledi. Tullius uzun zamandan beri efendilerinin alaylarına ve fena muamelelerine katlanmıştı. Her iki taraftan olanlardan da çığlıklar ve bağırışmalar yükseldi. Halk, senato binasına doğru sel gibi akmaya başladı. Kazandığından, onun kral olacağı açıktı. Tarquinius şimdi sonuna kadar cesaretle devam etmeye, tamamen zorunlu olarak mecbur kalmıştı. Servius'dan yaş ve güç-kuvvet bakımından oldukça üstün olduğundan, Servius'u kalabalığın ortasında yakaladı ve senato binasından dışarı çıkararak, merdivenlerden aşağı attı. Sonra Tarquinius, Senatus'u toplantıya çağırmak için, tekrar Curia'ya geri döndü. Kralın hizmetçileri ve refakatçileri kaçtı. Kralın kendisi yarı baygın bir vaziyette, yanında refakatçileri olmadan evine çekilirken, Tarquinius tarafından kaçağı takip etmek üzere gönderilen adamlar ona yetiştiler ve onu öldürdüler. Tullia'nın kötü karakterine zıt düşmediğinden, bu hadisenin onun tarafından teklif edildiğine inanılır. Tullia'nın arabasını Forum'a sürdüğü ve adamların ortasında hiçbir şeyden utanmadan, kocasını Curia'dan çağırarak ilk olarak kendisinin onu kral olarak selâmladığı kabul edilir. Tarquinius, ona bu kadar kalabalık yerden çekilmesini emretti. Tullia evine çekilirken, son zamanlarda Diana Mâbedi'nin bulunduğu Cyprius yolunun (147) başında en yüksek

noktaya ulaşınca, Esquilinae Tepesine ulaşmak için sürücüsüne Clivus Urbius'a gitmek üzere sağ tarafa dönmesi emredildi. (148) Adam korkunun başlatılması için işaret verince ve atları çekerek hanımına, katledilmiş Servius'un yerde boylu boyunca uzanmış cesedini gösterdi. Yapılmış olduğu söylenilen bu cinayet, korkunç ve insanlık dışıydı. İnsanların Cinayet Caddesi olarak isimlendirdikleri bu yer, bu nedenle Tullia'nın kız kardeşinin ve kız kardeşinin kocasının ruhlarının intikamıyla çıldırdığı yer olarak zikredilir. Tullia'nın arabasını babasının cesedi üzerine sürdüğünü ve babasının kanıyla üstünü başını kirleterek ve bulaştırarak, öldürülmüş babasının kanından bir miktar bizzat kendisi ve kocasının Ocak tanrıları (Penates) için arabaya götürdüğünü söylerler. Çünkü ocak tanrılarının öfkesi, uzun zaman geçmeden, bu krallığın başlangıcının kötü olmasına ve benzer bir sonun gelmesine neden olmuştu.

Servius Tullius böylece, kendisine benzemesi zor olduğundan, kendi yerine geçebilecek iyi ve mâkul bir kimseyi bulana kadar 44 yıl krallığı elinde bulundurmuştu. Fakat onun şöhretini arttıran adîl ve kanuna uygun olan krallığı, onun ölümüyle yok olup gitti. Ancak, onun idaresinin yumuşak ve mâkul olmasına karşın, vatanın kurtuluşu için ailesinden birinin cinayet plânlarına ara vermesi için, hükümetin bir adamı olarak, istifa etmeye hazır olduğunu ve buna niyet ettiğini bazı yazarlar ifade ederler.

CAPUT 49

Şimdi, idaresinin ona Superbus, yani mağrur lâkabını kazandırdığı Lucius Tarquinius'un krallığı başlamıştı. Kayınpederinin cenaze merâsimini yapmamak için, Romulus'un da defin merâsimi yapılmadan öldüğünü ifade etti. Servius'un tarafını tuttuğuna inandığı senatörlerin ileri gelenlerini öldürdü. Kendi durumunun bir cinayetle krallığı elde etmesi bakımından bir örnek teşkil edeceği şuuruna vararak, sonra kendine geldi. Tarquinius Superbus, muhafız asker grubunu kurdu. Gerçekten onun ne halkın kararı,

ne de senatörlerin tasdiki alınmadığından, krallığı elinde bulundurması için hiçbir hakkı yoktu. Bundan başka, halkının gözünde hiçbir güveni olmadığından, korkuyla kendi otoritesini korumaya mecbur kaldı. Bu nedenle, birçok adamlarla karşı tarafa korku vermek için, hiç kimseye danışmaksızın, kendisinin tek başına önemli davâların (149) duruşmasını yapmaya kalkıştığı görüldü. Bu nedenle bir bahane ile ölüme mahkûm edebilir, sürgüne yollayabilir ve malını elinden alma cezası verebilirdi. Sadece şüpheli ve sevilmeyen kimselere değil, fakat aynı zamanda ganimetten başka hiçbir şey ümit etmediği davâlarda da bu otoritesini kullanabilirdi. Bu davâya bakma usûlü ile özellikle, senatörlerin sayıları azaltıldı. Tarquinius emrine yeni tayinler yapmaya karar verdi. Çünkü onlar azlıkları nedeniyle daha hakir görülebilir ve kendisinin bütün devlet işlerinde bilgisiz oluşu daha az kızgınlığa yol açabilirdi. Bu kral kendinden öncekiler tarafından anlatıldığına göre, herşey hakkında senatoya danışma âdetini kaldıran ve devleti kendi ailesinin kararları ile idare eden ilk kraldı. İstediği her devletle, senatus ve halkın rızası alınmadan, tamamiyle kendisinin krallığı vasıtasıyla harp, sulh, muahedeler ve ittifaklara girildi ve feshedildi. Dıştaki gücünün kendi vatandaşları arasındaki güvencesine yardım etmesi için, Lâtin soyunu özellikle kendisine dost edinmeye çalıştı. Sadece komşuluk bağlarıyla değil, fakat aynı zamanda evlilik bağlarıyla da onların âlicenaplığını kazandı. Lâtin isimlerinin en meşhurlarından bir kimse olan ve, eğer söylentiye inanabilirsek, tanrıça Circe (150) ve Ulysses'den (151) gelen Tusculum'lu (152) Octavius Mamilius'un pek çok erkek akrabasını ve dostlarını kendine bağlamış oldu.

CAPUT 50

Tarquinius şimdi Lâtin asilleri arasında büyük nüfuz kazanmıştı. Ferentina (153) koruluğunda toplantı yapmak üzere belli bir gün ilân etti ve kendisinin görüşmek istediği genel meseleler olduğunu

söyledi. Gün ağarırken çok sayıda Lâtin toplanmıştı. Tarquinius'un kendisi, günü kendi tayin etmesine karşın, güneşin batmasına az bir zaman kala geldi. Toplantı meclisinde bütün gün boyunca çeşitli konular hakkında konuşulmuştu. Aricia'dan (154) Turnus Herdonius, orada bulunmayan Tarquinius'a karşı şiddetle hakarette bulunmuş ve sövüp saymıştı. Roma'da ona verilen Superbus lâkabının hiç de hayret uyandırmadığını söyledi. Çünkü şimdi onlar, gizlice ve kulaktan kulağa, fakat genellikle hepsi onu bu isimle çağırıyorlardı. Onun yaptığı şekilde bütün Latin soyuna hakaret etmesinden çok daha ağır bir şey olabilir miydi? Onların önderleri çok uzaktaki evlerinden çağırıldığı halde, esas toplantıya çağıran adamın kendisi ortada yoktu. Açıkçası onların tahammül derecelerini yokluyordu. Eğer boyunduruğa katlanırlarsa, onları kendi kölesi gibi kullanmayı düşlüyordu. Çünkü Latinler üzerinde hâkimiyet kurmak istediğini kim inkâr edebilir? Eğer onun kendi halkı bu iş için ona gerçekten inanmış ise, eğer bu şey ona hiç verilmemişse ve bu çirkin cinayetle zorla alınmamış ise, bu nedenle Latinlerin de bunu ona tevdî etmesi doğruydu. Sadece sebep bu değildi. Bundan başka, o yabancı doğumluydu. Fakat onun kendi tebaâsı ondan korkup çekinirse, bir adamın daha sonra bir diğerinin ölümü, sürgüne ve gaspedilmeye katlanmasının sürüp gitmesi gibi, Latinler için daha iyi olacak ne ümit vardı? Eğer onlar işitirlerse, toplantı gününü tayin eden kimsenin dikkat ettiğinden daha çok, dikkat etmeksizin her biri kendi evine gidebilirdi. Halk arasında oldukça büyük bir etki yaratan fesatçı ve şamatacı Latinin aynı önemi taşıyan bu ve diğer sözleri beyanı sırasında, Tarquinius araya girerek onun sözünü yarıda kesti. Bu, konuşmanın sonu olmuştu. Hepsi dönerek Tarquinius'u selâmladılar. Sessiz olunması emredildikten sonra, kral yanındakilerden geç kaldığı için kendisini mâzur görmelerini tavsiye ederek, bir baba ve oğlu arasındaki davâya hakem seçilmiş olduğunu ve dikkatle onların aralarını bularak barıştırmak için, gecikmiş olduğunu ifade etti. Bu işten vazgeçmediğinden, onların önüne getirmek istediği meseleleri ertesi

güne alabileceğini sözlerine ekledi. Onlar, Turnus'un meydan okumadan buna katlanmıyacağını söylediler. Bir baba ile oğlunun arasında olmaktan daha çok çabuk açıklanan durum olmadığını ifade ederek, bu birkaç sözün sonuca ulaşmak için kâfi olabileceğini belirttiler: "Babana itaat edersen, senin için daha kötü olabilir."

CAPUT 51

Bu şekilde Roma kralına hakarette bulunan Aricia'lı, meclisten çıkıp uzaklaşarak gitti. Tarquinius, göründüğünden çok daha sinirli ve canı sıkkındı. Romalılar'ın kendi vatanlarında mâneviyatlarını kırdığı aynı duyguyla ve korku ile Latinlere de tesir edebileceğinden, Tarquinius hiç zaman kaybetmeden Turnus'u yok etme yollarını aramaya başladı. Kraliyet hak ve yetkisine dayanarak onu açıkça ölüme mahkûm edemediğinden, mâsum olduğu bir cinayetten onu sorumlu tuttu ve onu yok etti. Aricia'da muhalif partinin adamları aracılığıyla Turnus'un bir kölesine, gizlice kendi oturduğu yere büyük miktarda kılıç getirmesi için rüşvet olarak altın verdi. Bir gecede bunu tamamladıktan sonra, gün ağarmadan biraz önce, Tarquinius Latin başkanlarını yanına çağırdı. Yeni bir tehlike işareti almış gibi görünerek, daha önceki günlerdeki gecikmesinin, sanki tanrıların takdiriyle olmuş gibi, kendisi ve onlar için selâmet olduğunu söyledi. Çünkü Turnus'un Latinler üzerinde tek başına hâkimiyet kurabilmesi için, değişik şehirlerin başkanlarıyla kendisini öldürmeyi plânladığını ona anlatmışlardı. Tarquinius toplantı gününden önce onlara hücum edebilirdi, fakat bu teşebbüsü sonraya bıraktı. Çünkü Tarquinius'un özellikle istediği toplantının davetlisi orada yoktu. Yokken Turnus'un kendisine hakarette bulunması buna neden olmuştu. Fakat Turnus'un gecikmesi Aricia'ların ümidini kırmıştı. Tarquinius eğer kendi söyledikleri doğruysa, Turnus'un kendilerinin toplantıya geldikleri gün ağarması sırasında geleceğinden, silâhlanmış olacağından ve yanında da suikast tertiplemiş bir grup bulunacağından hiç şüphe etmediğini ifade etti. Onun bulunduğu yere büyük miktarda kılıç taşınmış oldu-

ğu söylenir. Bunun doğru mu, yoksa yanlış mı olduğu hemen bilinebilirdi. Bu nedenle kendisiyle beraber Turnus'un yanına gitmelerini onlardan istedi. Bu sebep yüzünden katliamın sonraya bırakılabileceği ihtimali doğduğundan, hem Turnus'un mütecavizliği, hem bir gün önceki konuşmasıyla, hem de Tarquinius'un gecikmesiyle bu iş mâkul gibi gösterildi. Bu nedenle hikâyeye inanmak ihtiyacı ile asiller geldiler, fakat henüz kılıçlar bulunmadığından, diğer, şeylerin de boş olduğunu düşünüyorlardı. Çok geçmeden oraya geldiler, Turnus'u uykudan uyandırdılar ve muhafızlarla etrafını kuşattılar. Efendilerine olan sevgileri yüzünden şiddete başvurabilecek köleleri yakaladıktan sonra, her yerden saklı kılıçları bulup çıkarmak için ilerlediler. Bu durumda hiç şüphesiz Turnus yakalandı ve zincire vuruldu. Bu karışıklık arasında Lâtinlerin meclisi derhal geri çağırıldı. Kılıçların ortaya çıkmasıyla, orada bulunan halktan o kadar şiddetli bir kızgınlık yükseldi ki, sanığa kendisini müdafaa etmesi için izin verilmedi. Fakat Ferentina (155) Suyu'nun kaynağına atılarak, üzerine atılan taşlarla ve dallarla batırılarak değişik biçimde bir ölüme mahkûm oldu.

CAPUT 52

Tarquinius, Lâtinleri sonra tekrar toplantı için çağırdı ve Turnus'un yapmış olduğu bu hainlik karşısında, haklı olarak onun bu isyankâr teşebbüsünü durdurdukları ceza nedeniyle onları övdü. Kral bunun için şöyle konuştu: Bütün Lâtinlerin Alba'dan yayılması üzerine yapılan muahedeyle (156) Tullus zamanından itibaren bütün Alba Devletinin kolonileriyle birlikte Roma'nın hâkimiyeti altına girdiği eski bir hakla kendisinin hak ve yetkilerini kullanarak bir yol takip edebileceğini belirtti. Fakat bütün bunların avantajı daha çok işe yarayabilirdi. Onların ilkin Ancus'un krallığı zamanında ve sonra da kendi babası zamanında katlanmış olduğu gibi, tarlalarının tahrip edilmesine, şehirlerinin yıkılıp yerle bir olmasına dayanmak veya daima korku içinde yaşamaktansa, Lâtinlerle

işbirliği yapmak için Roma Milletinin şansının iyi olmasının bütün engelleri ortadan kaldıracağını ve bu muahedenin yenilenmesini tasarlıyordu. Her ne kadar bu muahedede Roma'nın hâkimiyeti ağır basıyorsa da, Lâtinleri iknâ etmek hiç de zor değildi. Geri kalanına gelince, Lâtin isimli başkanların kralla beraber durduğunu gördüler ve onun emelinin ne olduğunu anladılar. Eğer onlar karşı çıkarlarsa, her birinin uğrayacağı tehlike işaretinin verilmiş olduğunu farkettiler. Böylece muahede yenilendi ve muahedede belirtildiği gibi, kıdem bakımından daha alt kademede bulunanların, belirtilen günde Ferentina koruluğunda tam silâhlanmış olarak hazır bulunmaları emredildi. Onlar bütün kavimlerden kralın emri üzerine toplanınca, Tarquinius onların kendi komutanları olmasını, ayrı bir selâhiyete veya kendi sancaklarına sahip bulunmalarını istemedi. Bu nedenle, ikisinden tek bir manipulus, tek manipulusdan da iki manipulus yapmak suretiyle Lâtin ve Romalıları manipulus'larda karıştırdı. Böylece iki katına çıkan manipulusların başına yüzbaşıları koydu. (157)

CAPUT 53

Fakat kral sulhda âdil değilse de, bununla beraber, harbde kötü bir komutan değildi. Eğer onun diğer işlerindeki bozukluğu buradaki şan ve debdebesine de gölge düşürmemiş olsaydı, bu sanatta kendinden önce gelen krallarla eşit olurdu. İlk olarak Volsclar'la (158) kendi zamanından sonra ikiyüz yıldan fazla süren harbi başlattı. Onlardan zor kullanarak Suessa Pometia'yı (159) aldı. Burada elde ettiği ganimeti satarak, kırk gümüş talentum topladı. (160) Tarquinius, burada tanrıların ve insanların kralına, Roma hâkimiyetine ve bulunduğu mevkiin haşmetine lâyık olabilecek kadar muhteşem Iupiter Mâbedi yaptırmayı tasarladı. Zaptedilen şehrin parasını bu mâbedin inşaasında kullanmak üzere bir kenara koydu. Sonra komşu şehir Gabii (161) ile beklenilmedik şekilde uzun süren bıkkınlık veren bir harbe girişti. O yere boşuna yapılan ilk hücum-

dan sonra, şehri kuşattı. Fakat bu teşebbüsü de diğeri gibi başarısız oldu. Surlardan şiddetli tazyik gördüğünden, en nihayet Roma harp tekniğiyle hiç de bağdaşmayan hile ve yalana başvurdu. Harpten vazgeçmiş ve diğer şehir işleriyle mâbedin kurulmasına tamamen kendini vermiş gibi göstererek, bu arada üç oğlundan en genci olan Sextus'un Gabii'ye firar etmesini ve burada babasının kendisine inanılmaz derecede zalimlik yaptığını söyleyerek şikâyette bulunmasını düzenledi. Onun söylediği babasının mağrurluğu, yabancılardan şimdi kendi ailesi üzerine çevrilmişti. Hattâ çocuklarının çok fazla olması bile onu hoşnut etmiyordu. Senatus'da neden olduğu yalnızlığı kendi evine de getirmek istedi. Çünkü o, arkasında krallığı için ne bir torun, ne bir vâris bırakmak istemiyordu. Genç adam babasının kılıç ve kargıları arasından kaçmış olduğunu ve Lucius Tarquinius'un düşmanları arasında emniyette olduğu kadar kendisinin orada hiç emniyette olmadığını anlamış bulunduğunu ifade etti. Onlara kendilerini kandırmamalarını söyledi. Kralın bırakmış gibi göründüğü harb, halâ onları beklemekteydi ve bir fırsat çıktığında hazırlıksız olanlara hücum edecekti. Fakat eğer onlar arasında yalvaranlara yer yoksa, o bütün Lâtium'u dolaşmaya hazırdı. Oradan babasının zalimliklerinden ve kötü işkencelerinden bir çocuğu nasıl kurtarabileceğini bilen bir kavime sonunda ulaşıncaya kadar, Volsklar'ı, Aequuslar'ı, Hernicuslar'ı (162) arayıp bulurdu. Belki de son derece mağrur ve çok küstah halkına karşı harbin ve silâhların rol oynayacağı birkaç ilham keşfedebilirdi. Eğer onlar kayıtsız kalırlarsa, onun öfke ile kendilerini terkederek, kaçmasına devam edeceği belli olduğundan, Gabinuslar (163) tarafından iyilikle kabul edildi. Kralın vatandaşlarına, müttefiklerine nasıl davranıyorsa çocuklarına da aynı şekilde davrandığına hiç şaşırmadıklarını anlattılar. Başka şeylerde başarısızlığa uğrarsa, bizzat kendisi üzerindeki zalimliğinden vazgeçebilirdi. Fakat kendilerinin onun gelişinden memnun olduklarını ve kısa zamanda onun yardımıyla harbin Gabii kapılarından Roma surları altına yer değiştireceğine inandıklarını belirttiler.

CAPUT 54

Bundan sonra Sextus, Gabii devleti meclislerine girme hakkını elde etti. Burada bütün işler, fakat özellikle biri dışında, uzun zamandan beri Gabii vatandaşı bulunan ve olayları daha yakından bilenlerin fikirlerine ortak olduğunu bildirdi. Bununla beraber, tekrar tekrar harbe teşvik etmeyi kendi üzerine almadı. Böyle yapmakla özel bir iktidar kazanmış oldu. Çünkü o iki kavmin kuvvetini anlamak ve bunun için malûmat toplamaya memur edilmişti. Çocuklarının bile katlanmaya tahammülü olmadıkları kralın mağrurluğunun, bütün vatandaşlar için zorunlu olarak nefret uyandıracak bir şey olduğunu biliyordu. Bu şekilde yavaş yavaş Gabii başkanlarını yeniden harbe girişmek üzere teşvik ederek harekete geçirmeye başladı. Kendisi en cüretkâr gençleri yanına alabilir, yağma ve hücuma başlıyabilirdi. Onun bütün sözleri ve yaptıkları, aldatmak için tasarlanmıştı. Onların sağlam bir temel üzerine oturmayan güvenleri o denli arttı ki, sonunda Sextus, harbin baş komutanı seçildi. Harp başladı ve halk harpte ne olup bittiğini hiç merak etmiyordu. Roma ve Gabii arasında küçük muharebeler oluşmaya başlamıştı. Bunlarda genellikle Gabiiler üstün durumda bulunuyordu. Bu nedenle Gabii vatandaşları, hem yüksek hem alçak sesle Sextus Tarquinius'un tanrılar tarafından kendilerine hediye edilmiş olduğuna inandıklarını belirttiler. Askerler arasında, daima onların tehlikelerini ve zorluklarını paylaşmaya hazır olduğundan ve ganimeti dağıtmada daima eli açık olduğundan o kadar sevgi kazandı ki, yaşlı Tarquinius, Gabii'de bulunan oğlundan daha çok, Roma'da selâhiyete sahip değildi. Böylece Sextus, bütün teşebbüsler için kendisinin yeterli kuvvet elde ettiğini gördükten sonra, kendi adamlarından birini, krala kendisinin ne yapmak zorunda olduğunu isteyebileceğini sorması için Roma'ya babasına gönderdi. Çünkü bir zamanlar tanrılar kendisinin Gabii'de bütün selâhiyeti haiz olarak tek olarak devletin başında kalacağına dair teminatta bulunmuşlardı. Bu habere, ben onun güven verdiğini zannetmiyorum, sözlü hiçbir cevap verilmemişti. Kral sanki bu dü-

şünceye dalmış gibi, oğlunun gönderdiği elçiyi takip ederek evinin bahçesine geçti. Orada konuşmadan bir aşağı bir yukarı dolaşarak gezinirken, sopasıyla en uzun haşhaşların (164) başına vurduğu söylenir. Soru sormaktan usanmış olduğundan ve bir cevap beklerken zaman kaybettiğinden Sextus'un habercisi işi düşündüğü şekilde başaramadan Gabii'ye geri döndü. Haberci geri döndüğünde, onun kendisine söyledikleri ve gördükleri hakkında bilgi verdi. Kralın ya öfkesinden, ya nefretinden, ya da kendi mağrurluğu yüzünden tek bir söz bile söylememiş olduğunu anlattı. Çok geçmeden Sextus, babasının ne demek istediğini ve onun sessizliğinin anlamının ne olduğunu anlayınca, devlet başkanlarını yanından kovdu. Halkın önünde birkaçını itham etti. Onların hedef olduğu nefret sâyesinde kendisi diğer şeylere karşı avantajlı bir duruma sahip oldu. Birçoğu açıkça ölüme mahkûm edildi. İtham edilmesinin iyi olmayacağı birkaç kişi de gizlice ölüme mahkûm edildi. Bazılarına ülkeden kaçmak, sürgüne gönderilmek veya ölüme mahkûm edilenlerin mallarının elinden alınması gibi durumlardan birini seçmesine müsaade edildi. Oradan büyük hediyeler ve ganimetler geldi. İnsan kazanmaya mahsus bir tatlılıkla duygularını kaybeden bir ulusun kötülükleri yüzünden, meclis ve yardımdan mahrum kalan Gabii devleti, mukavemet gösteremeden Roma'ya teslim oldu.

CAPUT 55

Gabii alındıktan sonra, Tarquinius, Aequus kavmi ille sulh yaptı; ve Etrüsklerle yapılan muahedeyi yeniledi. Sonra o, dikkatini şehirdeki işlere çevirdi. Bunlardan birincisi, kendi adının ve krallığının bir hâtırası olarak Tarpeius Tepesi'nde (165) mabet inşa ettirmekti. Babasının yapmayı adadığı ve oğlunun da bitirmiş olduğu bu mabet, her iki kral Traquinius'un bir delili olacaktı. Böylece şehir, bütün dinî iddialardan serbest kalabilecek ve mâbed orada inşa edilince şehir tamamen Iupiter'e ve onun mâbedine ait olabile-

cekti. İlk olarak Romulus'a karşı muharebenin buhranında kral Tatius (166) tarafından kutsal yerlerin ve birçok mabetlerin yıllık takdis merasimini kararlaştırdı. Bundan sonra, takdis ve tahsis merasimi yapıldı, resmen işe başlandı. Bu göreve başladığında çoğu zaman tanrıların, bu kudretli imparatorluğun muhteşemliğini göstermek için kendi nüfuzlarını kullanmış oldukları söylenir. Fakat kuşlar bütün diğer kutsal yerlerin takdis edilmesinin kaldırılmasına izin verdiklerinden, Terminus'un mabedini kabul etmediler. Bu kehânet ve kuşlardan gelen işarete şöyle bir anlam verildi: Gerçek şuydu ki, Terminus'un bulunduğu yer değiştirilmeyecekti. Bütün tanrıların içinden kendisine ayrılmış kutsal yerden yalnız Terminus dışarı çağrılmayacaktı. Bunun anlamı, bütün krallığın kuvvetli ve değişmez olduğuna işaret ediyordu. Kuşlardan gelen bu devamlılık kehâneti alındıktan sonra, bunu imparatorluğun ihtişamını önceden haber veren başka bir alâmet takip etti. Mabedin temelini kazan insanlar tarafından yüzü hiç bozulmamış bir insan başı bulunduğu söylenir. Bu görünüş, dünyanın başı ve imparatorluğun kalesinin burası olduğunu açıkça önceden göstermişti. Hem şehirdeki, hem de bu iş için Etrüria'dan çağrılmış kâhinlerin bu konudaki yorumları bu şekildeydi. Bu durum, kralı para harcamak hususunda çok daha istekli yaptı. Bu nedenle çatıyı kapatmak için ayrılan Pometina ganimetleri, ancak temel için yeterli oldu. Bu durum benim için, Piso'nun bu iş için kırkbin pound (178) ağırlığında gümüş ayrılmış olduğunu belirten ifadesinden daha çok, yine daha önceki yazarlardan Fabius'un ganimetin sadece kırk talentum olduğunu belirten ifadesinin daha inandırıcı olduğunu belirtmektedir. Çünkü bu kadar büyük miktarda para, o zamanın tek bir şehrinden beklenemez. Hattâ günümüzdekiler arasında bile kurulması için bu paranın yeterli olmayacağı tek bir bina yoktur.

CAPUT 56

Mâbedin tamamlanmasına niyet ederek, kral Etrüria'nın her yerinden işçiler çağırdı. Bu amacı uğruna yalnız devlet parasını kullanmakla kalmadı, aynı zamanda Plebler'den aldığı ameleleri de kullandı. Bu iş hiç de küçük olmadığından onlara askerler de ilâve edildi. Henüz Plebler, diğer görevler de onlara yüklenmeden, tanrıların mabetlerini kendi elleriyle inşa etmekten hiç de kaçınmıyorlardı. Fakat bu görevler, gösterildiğinden çok daha zahmetliydi. Bunlardan birincisi, açık hava oyun meydanının oturma yerlerinin yapılması, ikincisi de şehrin bütün pisliğinin bir haznesi olarak yer altında büyük bir lâğımın açılmasıydı. Bu günlerin yeni ihtişam ve büyüklüğüne ancak bu iki işle eşdeğer olunabilecekti. Plebleri bu zor işlerle görevlendirdikten sonra, kral şehre yük olmaktan başka hiçbir işe yaramıyan bin insan kalabalığı bulunduğunun farkına vardı. Kendi ülkesinin sınırlarını genişletmek için, yeni yerlere yerleşmek üzere kolonistler göndermek istiyordu. Bu nedenle, karada ve denizde şehre muhafız ve himâye olacak, Signia (169) ve Circeii (170) şehirlerine kollanistler gönderdi.

Kral bu şekilde meşgûlken, korkunç bir alâmet belirdi. Tahta sütundan bir yılan kayarak akıp gitti. Bu durum, sarayda karışıklık ve korkuya yol açtı. Fakat kralın kendisi gibi, kalbi de kötü bir şey olacağını önceden hissetmiş olma sıkıntısıyla dolu olduğundan, bu âni korku ile çok daha fazla çarpmadı. Böylece, şimdi alenî alâmetler için hiçbir Etrüsk kâhini memur edilemiyeceğinden, bu görünen alâmeti Tarquinius, kendi iç işlerine ait kabul ederek, böylece tamamen telâşa kapıldı, ve dünyada en meşhur kehânet ocağı olan Delphi'ye (171) bu alameti göndermeye karar verdi. Kehânet ocağının cevabı için, herhangi bir kimseye güvenmeye cesaret edemediğinden, oğullarından ikisini o zamanlar bilinmeyen topraklardan ve bilinmeyen denizlerden öte Yunanistan'a gönderdi. Titus ve Arruns yola çıktılar. Onların grubuna katılmak üzere, çok daha değişik bir düşünceye sahip bir genç olan, kralın kız kardeşi Tarquinia'nın oğlunu da gönderdi. O, devletin önde gelen

adamlarının ve onlar arasında kendi erkek kardeşinin de dayısı tarafından ölüme mahkûm edildiğini işitttiğinden, kendi davranışlarında kralı haklı olarak korkutabilecek bir şey belli etmemeye, ne de onun şansında herhangi bir şeye göz dikmemeye karar verdi. Hürmetsizlik ederse adaletin kendisine hiçbir yardımda bulunamıyacağını biliyordu. Bu nedenle o, kasten aptal görünümüne büründü. Kendisinin ve mal-mülkünün kralın ganimeti olmasına müsaade etti. Hattâ Brutus (172) soyadını almayı bile kabul etti. Bu ismin arkasına gizlenen Roma Milleti'nin büyük ruhu, göze görünmeyen bir zamanda hürriyeti bekliyebilirdi. O, Tarquinius tarafından bir arkadaş olmaktan çok, bir hedef olarak Delphi'ye gönderilmişti. Kızılcık ağacından yapılmış bir kutu içinde altın bir âsâ taşınmış olduğu söylenir. Kendi karışık karakterinin bir nişanesi olarak bunu Apollon'a hediye etmiştir. Onlar oraya geldikten sonra, babalarının emirlerini yerine getirerek görevlerini tamamlayınca, gençlerin kalbinde onlardan hangisinin Roma kralı olacağını öğrenmek arzusu belirdi. Mağaranın derinliklerinden onların sorularının cevabı geldi. " Gençler aranızdan kim ilk olarak annesini öperse, onun Roma'daki hâkimiyeti en üstün olacaktır. Tarquiniuslar Roma'da kalmış Sextus'dan endişelenerek, cevaptan hiç haberi olmadığından ve krallıkta hiç payı olmaması için bu olayın büyük bir gizlilik içinde kalmasını emrettiler. İkisi aralarında Roma'ya döndüklerinde annelerine bir öpücük vermek için, şansın kime güleceğine dair karar verdiler. Brutus, Pythia'nın cevabının başka bir anlamı olduğunu düşündü. Ayağını bir şeye çarpmış gibi yaparak düştü; ve dudakları toprağa dokundu. Pek tabii ki toprak bütün ölümlülerin annesi olarak kabul ediliyordu. Sonra onlar Roma'ya döndüler. Oraya döndüklerinde büyük bir şiddetle hücum edilmekte olan Rutuli kavmi (173) ile harp hazırlıkları yapılıyordu.

CAPUT 57

Ardea, o bölgede ve o zamanda zenginliği nedeniyle çok kudretli bir durumda olan Rutuli kavmine aitti. Bu, harbin nedeninin esas gerçeğiydi. Çünkü Roma kralı resmî işlerin ihtişamıyla varını yoğunu harcıyarak bîtap düştüğünden, yalnız kendisinin zengin olmasına değil, fakat aynı zamanda ganimetle halkın düşüncelerini de başka yöne saptırmaya çalışıyordu. Onlar mağrurluğun diğer işleri yüzünden katlandıkları krallığa düşmanlık beslemekten başka, kralın onları uzun zamandan beri el işçisi ve kölelerin işlerini yapan kişiler olarak kullanmasına çok kızmışlardı. İlk hücumla Ardea'nın alınabilmesi için bir teşebbüste bulunuldu. Bu teşebbüste başarısız olununca, tahkimatlarla mevkii çevirmeye ve düşmanı kuşatmaya başladılar. Burada devamlı ordugâhlarından şiddetli bir harpten ziyade, uzun süren bir harp olduğundan, askerlerden çok başkanlara kâfi derecede serbestlik verilmiş oldu. Genç prensler kendi taraflarında birlikte yemek yiyerek ve içki içerek tembel tembel boş saatler geçirdiler. Sextus Tarquinius'un (174) tarafından aynı zamanda bir misafir olan Egerius'un oğlu Tarquinius Collatinus'un (175) da geldiği yerde içkilerini içerlerken, hanımlarından söz açıldı. Adamların her biri heyecanla kendi hanımını övmeye başladı. Aralarında hararetli bir rekabet başladığında, Collatinus kendi hanımı hakkında konuşmaya gerek olmadığını söyledi. Çünkü onun kudreti birkaç saatlik zamanda anlaşılabilirdi; ve Lucretia'nın kendisi, onun için diğer şeylerden çok daha üstündü. "Geliniz! Eğer gençliğimizin verdiği enerjiye sahipsek, atlarımıza binelim ve hanımlarımızın durumlarına kendi gözlerimizle bakalım. Kadının kocası beklenmedik bir anda içeri girdiği zaman, her adam gözlerinin karşılaştığı manzarayı en emin şey kabul etsin." Onlar şarabın etkisiyle heyecanlanmışlardı. Hepsi "çok uygun" diye bağırdılar ve atlarını mahmuzlayarak Roma'ya hareket ettiler. Sabahın alaca karanlığında oraya geldiler. Buradan Collatia'ya (176) ilerlediler. Lucretia, orada kralın gelinine yakışacak bir durumdan çok, farklı bir biçimde bulundu. Onların gördüğü şey, Luc-

retia'nın dışında diğerlerinin hanımlarının göz kamaştırıcı bir ziyafet sofrasında, genç arkadaşlarıyla hoşça vakit geçirmesiydi. Fakat Lucretia, gecenin bir hayli ilerlemiş saatine rağmen, evinin salonunda oturmuş lâmba aşığında çalışan hizmetçileriyle birlikte dokuduğu yünü ile son derece meşgûldu. (177) Bu müsabakanın mükâfatı olan kadınlık erdemi Lucretia'nın payına düştü. Collatinus ve Tarquiniuslar gelirken hürmetle buyur edildiler. Galip gelen koca, genç prensleri nezâketle sofraya çağırdı. Orada zor kullanarak Lucretia'ya kötülük etmek arzusunda olan Sextus Tarquinius yakalandı. Yalnız onun güzelliği değil, fakat aynı zamanda doğruluğu kesinleşmiş iffeti de onu harekete geçirmeye yetmişti. Bununla beraber, onlar şimdilik geceleyin bu çocukça oyuna bir son vererek, ordugâhlarına döndüler.

CAPUT 58

Birkaç gün geçtikten sonra, Sextus Tarquinius, Collatinus'dan habersiz, bir arkadaşını yanına alarak Collatina'ya gitti. Onun plânından hiç kimsenin haberi olmadığından, nezaketle buyur edildikten sonra, misafir yatak odasına yemek getirildi. Aşk ateşiyle yanarak, etraf kendisi için kâfi derecede emin olana ve herkes derin bir uykuya dalana kadar bekledi. Sonra kılıcını çekerek uyumakta olan Lucretia'nın yanına geldi. Sol eliyle kadının göğsünü bastırarak, "sesini çıkarma Lucretia!" dedi. "Ben Sextus Tarquinius'um. Kılıcım elimdedir. Sesini çıkarırsan ölürsün." Bu âni korkuyla kadın uykusundan uyanarak sıçradı. Etrafta yardıma gelecek hiç kimse yoktu. Ölüm kaçınılmaz gibi görünüyordu. Sonra Tarquinius, kadının kalbini kazanmak için her çareye başvurarak yalvarmaya, ricaları arasına tehditler katarak aşkından söz etmeye başladı. Onun inat ettiğini ve ölüm korkusunun bile onu harekete geçirmediğini görünce, daha yakına geldi ve onun şerefi ile oynayacağını söyliyerek tehdit etti. Lucretia'nın bir adamla zinâ halinde öldürülmüş olduğunun söylenebilmesi için, Lucretia'nın uşağını öldüre-

cek ve onun çıplak vücudunu Lucretia'nın ölüsü yanına yatıracaktı. Bu dehşet verici manzara karşısında onun azimkâr iffeti, sanki şiddet kullanılmış gibi, Tarquinius'un üstün gelen ihtirasına yenilmiş oldu. Sonra Tarquinius, bir kadının şerefine leke sürme çoşkusuyla oradan ayrıldı. Lucretia uğradığı bu büyük felâkketten dolayı üzüntüye kapılarak, Roma'daki babasına ve Ardea'daki kocasına aynı haberi gönderdi: Bu haberde onların her birinin yanlarına güvenilir bir arkadaş almalarını ve gelmelerini istiyordu. Bunu yapmaya ve çabuk hareket etmeye mecburdular. Çünkü korkunç bir şey olmuştu. Publius Valerius'la Volesus'un oğlu Spurius Lucretius geldi. Collatinus, Lucius Iunius Brutus'u getirmişti. Karısından haber alıp Roma'ya dönerken tesadüfen karşılaşmıştı. Lucretia'yı yatak odasında üzüntülü bir halde otururken buldular. Arkadaşlarının içeri girmesiyle gözleri yaşlarla doldu. Kocasının sorusu "herşey yolunda mı?" ya Lucretia "öyle olmaktan çok uzak" diye cevap verdi. "Bir kadın iffetini kaybederse, herşey nasıl yolunda olabilir? Collatinus, yabancı bir adamın izi senin yatağında durmaktadır. Fakat benim sadece vücudumun kutsallığı bozulmuştur. Kalbim ve ruhum tertemizdir. Ölüm benim şâhidim olacaktır. Fakat senin sağ elinin ve sözlerinin verdiği güven, bu kötü ve utanç verici suçu işleyen erkeği cezasız bırakmıyacaktır. Evvelki gece misafir olarak düşmanlık düşüncesiyle geri gelen, beni ve kendisini mahveden erkek Sextus Tarquinius'tur. Eğer sizler gerçek erkekseniz, onun benimle geçirdiği saatlerin ölümcül zevkine daha fazla katlanamazsınız." Her erkek hepsi tek tek söz verdi. Onlar, onun mecbur kaldığı bu utanç verici suçun sebebini, bu kötülüğü yapana yükleyerek onun hasta ruhuna biraz olsun teselli verdiler. Onlar Lucretia'ya vücudun değil, ruhun günahlarının önemli olduğunu anlattılar. Bir şeyi yapmayı düşünmedikçe, onun kabahatinin de kendisine ait olamıyacağını belirttiler. Lucretia "onun için ne gerektiğine sizler karar vereceksiniz." dedi. "Ben kendi hesabıma göre, suçsuz olmama rağmen, bu günahtan dolayı kendimi cezasız bırakmıyacağım. Ne şimdi, ne de sonra Lucretia gibi iffetsiz bir

kadın aslâ yaşamıyacak". Elbisesi altına gizlediği hançerini alarak kâlbine sapladı. Bıçağın saplandığı yerin üzerine yıkılarak düşerken öldü. Onun ölümünden dolayı Lucretia'nın babası ve kocası tarafından atılan çığlıklar ve feryatlar her yeri kapladı.

CAPUT 59

Diğerleri üzüntü ve acı içindeyken, Brutus, Lucretia'nın yarasından hançeri çekip çıkardı. Onu yukarı kaldırarak, kanları damlayan hançeri göstererek bağırdı. Bir prensin hatası olan bu kanı son damlasına kadar temizleyeceğime yemin ediyorum ve tanrıların şahitliğine sağınıyorum. Lucius Tarquinius Superbus'u, kötü kalpli karısını ve çocuklarını kılıçla, ateşle ve daima sonsuza kadar elimden gelen her şiddetle takip edeceğim. Ne onlara ne de Roma'da başka birinin krallığına katlanabileceğim!" Brutus, sonra hançeri Collatinus'a ve ondan Lucretius ile Valerius'a uzattı. Onlar bu mucize karşısında hayretten donup kaldılar. Brutus'un kalbine bu heyecan, bu ruh nereden gelmişti ? Brutus'un onlara söylediği şekilde yemin ettiler. Üzüntü ve keder şimdi yavaş yavaş öfkeye dönüşüyordu. Brutus, şimdi onları kralların kudretine karşı mücadeleye dâvet ettiğinde, onlar Brutus'un önderliğini kabul ederek onu takip ettiler. Lucretia'nın cansız vücudunu evden alarak Forum'a taşıdılar. Orada bu garip olayın ve onun kötülüğünün şaşkınlığıyla sinirleri son derece gerilmiş ve patlama noktasına gelmiş bir kalabalık etraflarında toplanmıştı. Her biri prensin suçunu ve zorbalığını kendine göre yorumluyordu. Sadece başkanlarının keder ve acısıyla değil, fakat aynı zamanda Brutus'un neden olduğu sitemkâr göz yaşları ve asılsız feryat ve figanlarla, insanlara ve Romalılar'a yakışır bir biçimde, kendilerine düşman muamelesi yapmaya cüret edenlere karşı silâha sarılmaya teşvik edilmeleri neticesinde harekete geçmişlerdi. Gençlerin içinden en cesurları silâhlarını alarak, gönüllü olarak hazır oldular. Diğer gençler de onları takip etti. Sonra Collatia'nın babasını onun ba-

şında muhafız olarak bırakıp, kraliyet ailesinden hiç kimsenin ayaklanmadan haberdar olmaması için muhafızlar koyarak, muharebe için silâhlanmış, geri kalanlar da Brutus'un kumandasında Roma'ya hareket ettiler. Oraya gelince, silâhlanmış kalabalık her yerde korkuya ve kargaşaya yol açtı. Devlet başkanları, ordunun keşif kollarında olduğundan, halk tekrar bu kargaşayı görünce bunun hiç de yabana atılacak bir karışıklık olmadığını anladılar. Orada, Collatia'nın dehşet verici hikâyesi öğrenildiğinde, Roma'da başgösteren çok öfkeli durumdan hiç de aşağı kalmayan bir durum vardı. Bu nedenle, insanlar şehrin her yanından Forum'a koşuştular. Halkın oraya toplanmasından sonra, çok geçmeden bir haberci tarafından Celeres Tribunus'u (178) huzuruna çağrıldılar. Sonradan bu memuriyet tesadüfen Brutus'un eline geçmişti. Orada, o gün kendisini aldatan ruhunun ve aklının ümit ettiği şeyin aslâ olamıyacağı hakkında bir nutuk attı. Şiddetten, Sextus Tarquinius'un şehvet düşkünlüğünden, Lucretia'nın utanç verici iffetini kaybetme olayından ve hüzün verici ölümünden, kendi düşüncesine göre kızının ölümü, onun ölüm nedeninden daha kötü ve hüzün verici olan Tricipitinus'un mâteminden söz etti. Bunlardan başka onlara, kralın şahsî mağrurluğunu ve lağımlarla hendeklere sokularak onları temizlemek zorunda kalan Plebler'in sefil durumlarını hatırlattı. Bütün kavimlerin fatihi Romalılar'ın cengâverlikten el işçiliğine ve taş yontuculuğuna dönüşmüş olduğunu söyledi. Kral Tullius'un utanç verici ölümünden ve kızının babasının yerde yatan cansız vücudu üzerinden uğursuz arabasını nasıl sürdüğünden söz etti. Anne-babalara karşı işlenen suçları cezasız bırakmaması için tanrılara dua etti. Ben bunlara ve zulmûn çok yakınında bulunan bir kimse olarak, hattâ daha şiddetli şerefsizlik ve rezalet bulunan olaylara inanıyorum. Fakat bir tarihçi için, olayları yeniden meydana çıkarmak kolay bir şey değildi. Sonra Tribunus, halkı galeyana getirdi ve onlar kralın hak ve yetkilerini elinden aldılar. Lucius Tarquinius'un karısı ve çocukları ile birlikte sürülmesi için emir verdi. Brutus bizzat, gönüllü olarak isimlerini veren da-

ha gençleri kaydetti. Onları silâhlandırarak, krala karşı harekete geçmek üzere Ardea ordugâhına doğru hareket etti. Roma'da idareyi biraz önce kral tarafından Praefectus Urbis (179) olarak tayin edilen Lucretius'a bıraktı. Bu karışıklık arasında Tullia evinden kaçtı. Gittiği her yerde akrabalarının kötülüklerinin intikamını alacak Furiae'ları (180) çağıran kadınlar ve erkekler tarafından beddualar edilerek lânetlendi.

CAPUT 60

Bu olayların haberi ordugâha geldikten sonra kral, bu beklenmedik tehlikenin telâşı içinde isyânı bastırmak için Roma'ya hareket etti. Kralın yaklaştığını farkeden Brutus, onunla karşılaşmamak için hemen bir dönüş hareketi yaptı. Değişik yollardan gidilerek hemen hemen aynı anda Brutus, Ardea'ya, Tarquiniusda Roma'ya geldiler. Tarquinius'a karşı şehrin kapıları kapatıldı ve sürgün olduğu bildirildi. Şehrin kurtarıcısı ordugâha şenlikler ve sevinç içinde kabul edildi. Kralın oğulları ordugâhtan kovuldu. Onların ikisi babalarını takip etti; ve Etruria'daki (181) Caere (182) sürgün yerine geldiler. Sextus Tarquinius sanki kendi krallığındaymış gibi Gabii'ye gitmek üzere ayrıldı. Orada kendisinin cinayetler ve yağmacılıkla yaratmış olduğu eski nefretin intikamını almak isteyenler tarafından öldürüldü.

Lucius Tarquinius Superbus, yirmibeş yıl krallığı elinde bulundurmuştu. Roma'da krallık devri, şehrin kuruluşundan kurtuluşuna kadar ikiyüzkırk dört yıl devam etmişti. Servius Tullius'un tefsirlerine göre, sonra Praefectus urbis (vâli) başkanlığında comitia centuriata'da (183) iki konsul seçildi. (184) Bu konsullar Lucius Iunius Brutus ve Lucius Tarquinius Collatinus idi.

N O T L A R

(1) Augustus Çağı: M.Ö.40 - M.S.17.

(2) Cicero Çağı: M.Ö.80 - M.Ö.40. Cicero ve Augustus Cağlarının ikisine birden Lâtin Edebiyatı'nın Altın Çağı denir.

(3) Annales: Önemli olayları bir bütün halinde değil de, bir yıl içinde geçen önemli olayları liste halinde gösteren kayıtlardır. İlk tarih yazımı bu şekilde başlamıştır. İlk annalistler (annales yazarları), Pontifex Maximus'lar (baş rahipler)idi.

(4) Simplicitas: Basitlik, sâdelik.

(5) Equitas: Adâlet, eşitlik.

(6) Pietas: Roma erdemlerinin en önemlilerinden olan pietas, dindarlık anlamına gelirse de, aslında) vatanına, b) ailesine, c)tanrılarına bağlılık gibi üç unsuru kapsamaktadır.

(7) Authoritas: Düzen, disiplinlik.

(8) Urbanus sermo: Şehirli konuşması, şehirli dili.

(9) Patavinizm: Roma tarihçisi Livius'un köylü üslûbu veya kelime seçimi. Livius'un doğum yeri bugünkü Padua, antik Patavium şehrinden dolayı bu adı almıştır.

(10) Phalanx: Eski Yunanistan'da sık saflarla yürüyen mızraklı ve kalkanlı asker alayı.

(1) Monumentum'dan Livius'un kastettiği bir milletin başarılarının tümüdür. Kelimenin objektif anlamı o milletin veya o kavmin "tarihidir." Livius bunu üzerine önemli işlerin kayıt edildiği taş bir anıta benzetir.

(2) Achivi, orum, m. pl. Achaialılar yani Greekler anlamında kullanılmıştır.

(3) Helena: Troia kralı Priamus'un oğlu Paris tarafından kaçırılan Sparta kralı Menelaus'un güzel karısı.

(4) Paphlagonia: Karadeniz üzerinde Küçük Asia'da bir memleket.

(5) Antenor: Troia'lı bir kahraman. İtalya'nın kuzeyinde yerleşmiştir.

(6) Aeneas: Roma soyunun atası Troialı kahraman.

(7) Pylaemenes: Troia kralı Priamus'un müttefiki Paphlagonia kralı.

(8) Euganeuslar. Kuzey İtalya'da bir kavim.

(9) Enetuslar: Paphlagonia'da Parthenius yakınlarında ikâmet ediyorlardı. Komutanları Pylaemon, Sparta kralı Menelaus tarafından öldürülmüştü. Enetuslar burada Adriatik'in kuzey sahilinde ikâmet eden Venetus-lar'la aynı kavim kabul edilmişlerdir.

(10) Latinus. Kızı Lavinia ile Aeneas'ın evlendiği Latium bölgesi kralı.

(11) Aborigines: O ülkenin ilk sâkinleri.

(12) Rutuli kavmi: Latium bölgesi halkı. Bu bölgenin baş şehri Ardea idi.

(13) Caere. Etruria'da eski bir kasaba. Etruscus, Etrüsk, Etrurialı. İtalya'da hemen hemen Roma ve Latium'un kuzeyine düşen bölgeye Etruria adı verilir.

(14) Numicus: Yakınlarında Aeneas'ın gömülü olduğu nehir.

(15) Venus'un kızı, Aeneas'ın karısı.

(16) Albanus Dağı. Alba Longa ve Iupiter Latiaris Mâbedinin inşa edildiği dağ.

(17) ... ficus Ruminalis. Livius'un tasvirinde görüldüğü gibi, "Romulus" kelimesinden türetilmiş meşhur bir etimoloji. Daha bilimsel bir araştırmaya göre "rumis" kelimesinden gelmektedir. Rumis vahşî hayvan anlamına gelir. İkizlerin bir dişi kurt tarafından emzirildiğini hatırlattığı farzedilir. Fakat onun gerçek anlamı "Rumina için kutsal" ağaç demektir. Rumina süt çocuklarının tanrıçasıdır ve bu tanrıça görünüşe göre incir ağaçlarıyla takdis edilirdi. İkizlerin hikâyesiyle özellikle bu ağacın ilişkisi, efsaneye göre Romulus'la Remus'un birlikte bırakıldıkları mevkide Rumina için kutsal bir zeytin ağacının var olduğu gerçeğidir.

(18) "Lupa" yani kurt kelimesi bazen kibar ve zarif fahişe anlamında da kullanılır.

(19) Buradaki alıntı biraz gariptir. Kelime muhtemelen "palus"a benzemektedir. "Muayyen kimselerin oturmasına mahsus mıntıka", ve "etrafı çevrilmiş yer anlamına gelmektedir.

(20) Faustulus: Romulus ve Remus'u büyüten çoban.

(21) Romulus ve Remus'un terkedildiği ve büyütüldüğü yerde: Halicarnassuslu Dionysus i.87 ve Ovidius, Fasti adlı eserinde, iv. 843 tarafından korunan efsanenin bir şekli Celer ismini almaktadır. Romulus onu Remus'u öldürdüğünden, surların başına getirerek vazifelendirmişti.

(22) Augurlar: Bir işin nasıl olacağını, kuşların ötüşlerine, uçuşlarına, kutsal tavukların yem yemelerine ve bazı göksel alâmetlere bakarak önceden haber veren kâhinler.

(23) Palatinus Mons veya Palatium: Capitolium tepesiyle birlikte Roma'nın ilk kurulduğu tepeye verilen ad. Aventinus Mons veya Aventinum: Roma ilk kuruluşundan sonra Lâtinlerin tahkim edilmiş bir kasabası gibi oldu. İlk yerleşim yeri yavaş yavaş genişleyerek yedi tepe üzerine yayıldı ve "Yedi Tepeli Şehir" adını aldı. Aventinus Roma'daki yedi tepeden birinin adıdır.

(24) Evander: Palatinus tepesinde oturan Yunanlı bir sürgün.

(25) Evander'in Roma alfabesini bulmuş olduğu söylenir.

(26) Carmenta: Evander'in annesi, kâhine kadın.

(27) Sibylla: Apollon'un rahibesi kâhine kadın.

(28) Cacus'un hikâyesi ve Ara Maxima'nın kaynağına göre. Bak. Vergilius, Aeneis, viii. 182-279; Eropertius, iv. 9; Ovidius, Fasti, i. 543-586.

(29) Lictorlar bir sopa demeti içinde baltalar taşıyordu. Bu, kralın şiddetle cezalandırmak ve başını vurmak kudretine sahip olduğunu göstermek anlamına geliyordu.

(30) Lictor: Lictorlar bir sopa demeti içinde baltalar taşırlardı. Bu, kralın şiddetle cezalandırma ve boynunu vurma yetkisine haiz olduğu anlamına gelirdi.

(31) Cella curulis: Roma'da yüksek rütbeli kişilerin oturduğu iskemle. Erguvan renkli bordürleri bulunan toga: Roma'da aristokrat tabakanın ve büyük devlet memurlarının giydiği toga.

(32) Patres familiarum: Kelime anlamı ailelerin büyükleri yani babaları. Buradaki anlamı bir kavimin başkanlarına verilen ad.

(33) Patriciler: Roma'da aristokrat tabakadan gelen kimseye verilen ad; asilzade.

(34) Consualia: Burada adı geçen Consualia 21 Ağustos'da kutlanan bir hasat festivaliydi. Tanrının gerçek adı, depo etmek, ambara koymak anlamına gelen "condere" fiilinden gelmiş olan Consus idi. Festivalde atların bulunmasından tanrının daha sonraki kimliği, Neptunus Equester vasıtasıyla geldi.

(35) Caenina, Crustimium veya Crustumerium, Antemnae: En eski Sabin şehirleri.

(36) Thalassius: Muhtemelen evlilik tanrısının adı olabilir.

(37) Plutarchus, Rom.15, hikâyeyi verdikten sonra, Romalıların "Thalassius" unun Greklerin "Hymenaeus"u ile aynı tanrı olduğuna dikkati çeker. Bak. Catullus, LXI. 1,34.

(38) Titus Tatius: Sonradan Romulus'un memuriyet arkadaşı olan Sabin kralı.

(39) Capitolinus Collis: Roma'nın yedi tepesinden biri.

(40) Iupiter Faretrius, ki bunun etymolojisi bilinmemektedir, İtalyanların Iupiter adlı tanrısının ilk şeklidir. Onun tapımı, Capitolium tepesindeki büyük mâbedin Etrüsklü tanrısı tarafından gölgelenmiştir. Bak.Fowler, Fest.229.

(41) Diğer örneklerde Veii kralı Tolumnius üzerine Cossus'un kazandığı zaferler ve Gallia kralı Virdomarus üzerine Marcellus'un kazandığı zaferler zikredilebilir. Propertius Dördüncü Kitabının 10.caputunda bununla ilgili üç hikâye anlatmaktadır.

(42) Titus Tatius: Sabin kralı ve Romulus'un meslekdaşı.

(43) Bir rahibe olarak Camenaların-yerli İtalyan tanrısı olan Musalar, menbâından su getirmek mecburiyetindeydi.

(44) Halicarnassus'lu Dionysus'a göre, ii.38, bu L. Calpurnius Piso tarafından verilen bir tercüme şekliydi. Tarpeia hakkında onun etimolojik şiirlerinin içinde en iyisini Propertius yazmıştır.

(45) Iupiter'in bir epiteti. Yardım eden, yardımcı olan Iupiter anlamına gelir.

(46) Varro'nun düşüncesine göre, Quirites adı Curres'den veya bir Sabin kelimesi olan "mızrak ya da mızrakçı anlamına gelen quiris = curis kelimesinden gelmiyor olabilir. Fakat daha sonra "müdafaa edenler, koruyanlar anlamına gelen curia kelimesinden geliyor olabilir.

(47) Bu ismin başka bir açıklaması için bak.VII. 6. Varro, L.L.V.14 ff. Hikâyenin bu kısmında Piso'ya diğerinde Proeilius'a, üçüncü olarak da Cornelius ve Lutatius'un yetki alanı içindeki Curtius Gölü'ne işaret eder. Curtius Gölü'nün bu ismi almasına neden olan hadise, consul Curtius'un yıldırım çarparak bu mevkiide ölmesiydi.

(48) Curia: Belli dinî geleneklere sahip olan bireylerin meydana getirdiği siyasî bir birlikti.

(49) Centurio: Eski Roma'da yüz askerden meydana gelen teşkilât.

(50) Ramnenses: Roma kabilelerinin en eskilerinden biri. Romulus tarafından kurulan atlılardan meydana gelen Centuriolardan birinin adı. Titienses: Romulus tarafından atlılardan oluşan üç Centurio'dan birinin adı.

(51) Luceres: Roma halkının bir kısmı ve atlılardan oluşan Centurio'lardan birinin adı.

(52) Atlılardan oluşan üç Centurio'dan üçünün de kaynağı belirsizdir. Fakat onların halkını meydana getiren Roma, Sabin, Etrüsk isimlerinden biri olma ihtimali bölge.

(53) Laurentum: Laurentes halkının yaşadığı bölge.

(54) Fidenae: Tiber Nehri'nin sol kıyısında, Roma'dan 5 mil uzaklıkta bir kasaba.

(55) Tiberis: Eski devirlerde Roma'da akan bir nehir.

(56) Romulus'un bu tanrılaştırılmasını şu yazarlar hikâye eder: Cic. de Rep. ii.17; Dion. Hal. ii.56; Plut. Rom. xxvii; Ovid. Fasti ii. 491; ve Met. xiv. 806.

(57) Romalılar başları örtülü olarak muntazaman dua ederlerdi.

(58) Plebes: Roma'da aristokrat tabakadan olmayan kimselere verilen ad. Halk sınıfı.

(59) Decuria: On kişiden meydana gelen birlik, manga.

(60) Decurio: Manganın başında bulunan kimse, onbaşı.

(61) Numa Pompilius: Efsaneye göre Roma'nın ikinci kralıdır. Bir Sabin kasabası olan Cures'de yaşıyordu. Halk senatus'un iki kral arasındaki uzunca zamandan bıkıp yorulunca, Romulus'un ölümünden bir yıl sonra kral seçilmiştir. Akıllılığı ve dine bağlı oluşuyla tanınıyordu. Kronolojiyi dikkate almazsak onun bilgisini Pythagoras'dan aldığına inanılır. Numa Pompilius'un nympha Egeria'dan bilgi aldığı söylenir. Numa, nympha Egeria'nın Roma yakınlarındaki mezarını ziyaret etmiş ve Egeria onu kendi aşkıyla onurlandırmıştı. Romalılar tarafından bütün dinî ibâdetlerinin yaratıcısı olarak saygı görmüştü. Krallığı boyunca daima kapıları kapalı kalan Ianus mâbedini kurmuştu. Numa 39 veya 43 yıl hüküm sürdükten sonra ölmüştür.

(62) Samius, a, um: Samos, Asia Minor sahili yakınlarında bir adadır.

(63) Bu olay aşağı yakarı M.Ö.530 yıllarında Pythagoras'ın Croton'da bulunduğu zaman geçer.

(64) Argiletum: Circus Maximus ve Aventinus Dağı arasında kalan Roma'nın bir kısmı.

(65) Ianus: Romalılarda kapı ve eşik bir şeyin başlangıcı anlamına geldiği için kutsaldı. Hattâ bunun bir tanrısı bile vardı. Ianus kapı, eşik, başlangıç tanrısı olarak kabul edilmiş soyut bir tanrıdır.

(66) Actium Savaşı: M.Ö.31 yılında Augustus, Yunanistan'da Actium denilen yerde Antonius ve Cleopatra'yı kesin yenilgiye uğratmıştır. Aslında tam bir asker olan Antonius, savaşı kazanmak üzereyken, birdenbire yelken açarak Mısır'a gitmek üzere bulunan Cleopatra'nın arkasından gitmek için askerlerini harb meydanında kendi kaderlerine terk etmiştir. Bu şekilde kumandasız kalan ordu, Octavianus'a yenik düşmüştür. Kara savaşına alışık Antonius deniz muharebesinde yenik düşmüş ve öldürülmüştür. Cleopatra'nın yelken açıp Mısır'a hareket etmesindeki amaç, Antonius'un kendisini takip edip Mısır'a gelmesini sağlamak mı, yoksa Antonius'dan intikam almak için onu denizde savaşmak zorunda bırakarak başarısız olmasını sağlamak mı belli değildi. Antonius'un karada savaşırken harb meydanında öldüğü veya Cleopatra'nın arkasından giderken deniz savaşında başarısız olarak denizde öldüğü hakkında tarihçilerin değişik yorumları vardır. Antonius'un nerede öldüğü kesin olarak belli değildir.

(67) Mâbedin kapılarının ikinci kez açık kalmasını bildiren kısım, Augustus tarafından mâbedin tekrar kapatıldığı M.Ö.25 den önce yazılmış olmalıydı. Fakat o kısım M.Ö.27'den önce yazılmamıştı.

Çünkü İmparatora Agustus ünvanı M.Ö.27 yılında verildiğinde bu kısım yoktu. Bu nedenle biz, Livius'un ta ihinin başlangıcı için tahminî bir tarihe ulaştık.

(68) Numa'nın bilgi aldığı bir Nympha.

(69) Greklerde Ares'in karşılığı olan Romalılar'ın harb tanrısı.

(70) Salii: "Ancilia" adı verilen kutsal kalkanlar taşıyan Mars'ın dans eden rahipleri.

(71) Ancile, n.sin., ancilia, n.plu. "ancile" nin menşei gökyüzünden düşmüş olduğu hikâye edilen bi kalkandı. Onun çalınmış olduğu ihtimalini azaltmak için, tam anlamıyla benzeri olan onbir tane başka kalkan yapıldı. Ancile'nin kendine has kemana benzer garip bir görünüşü vardı.

(72) Roma'nın yedi tepesinden biri.

(73) Yerli İtalyan tanrıları olan Musa'lar. İlham perileri.

(74) Fides: Sadakât, bunlar bir tanrı olmaktan ziyade, tanrısal şahsiyet olarak kabul edilen manevî fikirlerdir. Zamanla bir tanrı gibi düşünülmüşlerdir.

(75) Argei: Servius şehrinin dört bölgesinin herbirinde bu kutsal yerlerden veya kiliselerden altı tane vardı. Mart'ın 17 sinde Argei'in etrafında alay ile yürüyüş yapılırdı. Mayıs'ın 15 inde Argei denilen sazdan yapılmış bebekler muhtemelen kutsal yerlerin sayısında Vesta rahibeleri tarafından Tiber Nehri'ne, Iupiter rahiplerinin huzurunda atılırdı. Iupiter rahipleri matem elbiselerini giymiş olara bu törene katılırdı. Her iki törenin de anlamının ne olduğu belli değildir. Bak.Fowler, Fest. say.54 ve 111.

(76) Interregnum: İki kral arasındaki fasıla devri.

(77) Gaius Cluilius: Alba Longa kralı.

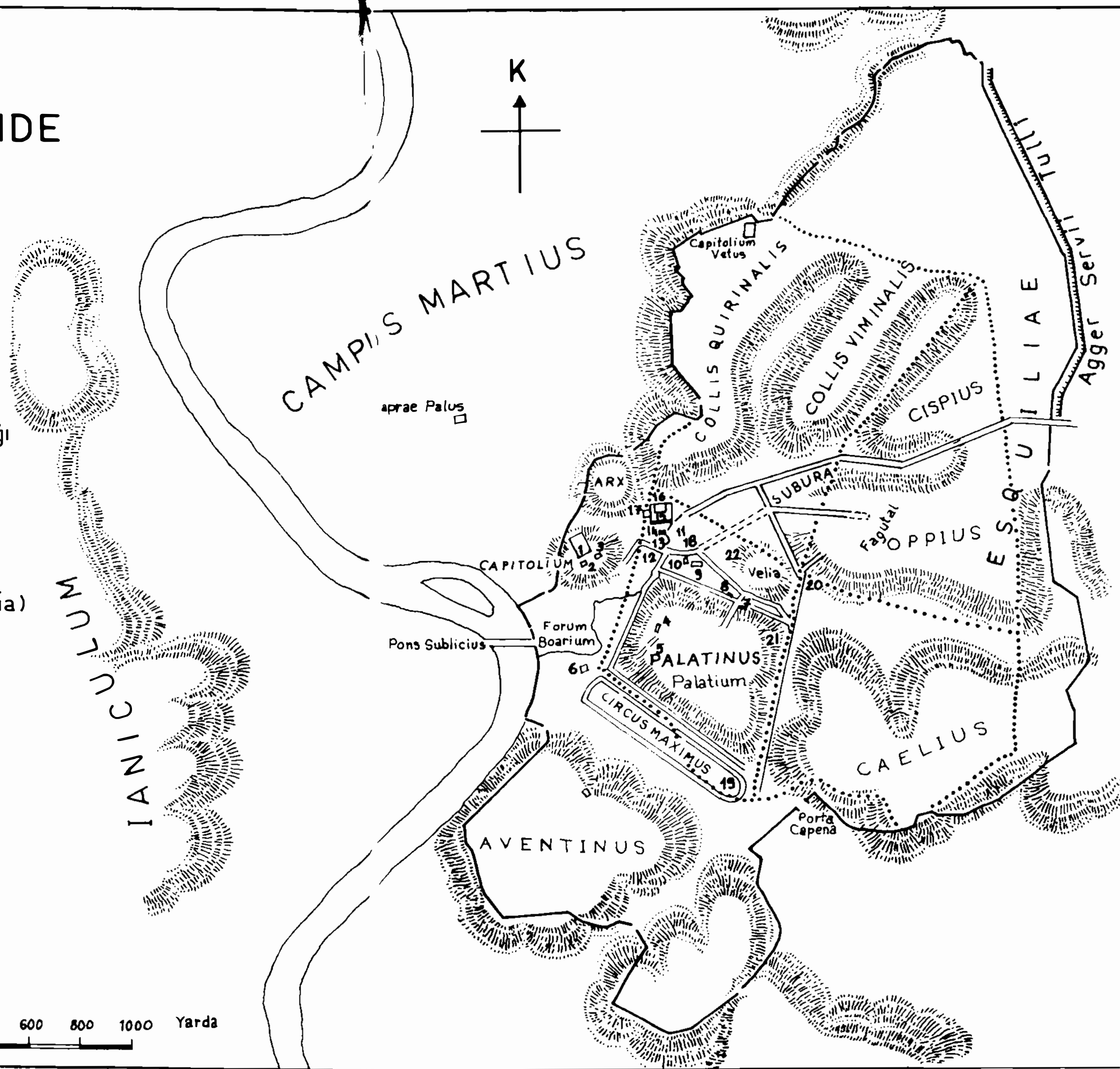
(78) Cluilius, Gaius: Alba Longa kralı. Cluilius, a.um: Cluilius'a ait, kendisinden sonra böyle isimlendi ilmiştir.

(79) Tullus Hostilius: Hostus Hostilius'un torunu olduğu söylenen Roma'nın üçüncü kralı. Romulus'un krallığı sırasında Sabinlere karşı muharebeye girişti. Efsaneye göre Tullus Hostilius'un gözünü harb şöhreti bürüdü. Horatri ve Curiatii kabileleriyle yaptığı muharebeler sonunda Albalar'ı Roma üstünlüğünü tanımak zorunda bıraktı. Sonra Fidenae ve Veli ile savaştı. Onların çokluğu karşısında ezildiğinden, Korku ve Solgunluk Mâbetlerinde and içti. Sonra muharebeyi kazandı. Alba'yı tahrip etti. Halkını da Roma'ya getirerek onlara Caelia tepesini verdi. Sonra kendisi Sabinlerle savaşa devam etti. "Kötü Koruluk" denen ormanda yaptığı muharebede tekrar güç duruma düştü. Burada Salii kavminin iki katıyla yıllık bir festival yapacağına ve Saturnus ve Ops adına sunacağına yemin etti. Sabinleri mağlûp ettikten sonra sözünü yerine getirdi. Kayıtlar burada Saturnalia ve Opalia festivallerinin yapıldığını göstermektedir. Yaşlandığında kendisine ve halkına kötülük musalllat olmuştu. Alba Dağı'nın tepesinden yanan taşlar yağmur gibi yağmaya başladı. Alba tanrıları gibi Iupiter mâbedinin üstünde derinliklerden bir ses geldi. Tullus, Numa'nın huzurlu dönemini hatırladı. Numa'nın yaptığı gibi dua ederek ve kehânette bulunarak tanrı katına çıkmak istedi. Fakat tanrılar onun dualarına ve kehânetlerine önem vermedi. Iupiter şimşeğini göndererek Tullus'u ve evini ateşler içinde bıraktı.

(80) Fetiales: Devlette, harb kararı almaya, sulh yapmaya ve antlaşmaların şartlarını kayıt etmeye ve bunları tasdik etmeye yetkili kâhinler heyeti. Pater patratus ise, patro'dan "başarmak" veya "tertip et-

KRALLIK DEVRİNDE ROMA

1. Iuppiter Capitolinus Tapınağı
2. Fides Tapınağı
3. Iuppiter Feretrius Tapınağı
4. Pan Lycaeus Kutsal yeri
5. Cacus merdivenleri
6. Ara Maxima
7. Vetus kapısı Palati (Mugonia)
8. Iuppiter Feretrius tapınağı
9. Saray
10. Vesta tapınağı
11. Yeni dükkânlar
12. Eski dükkânlar
13. Curtius Gölü
14. Ianus takı
15. Comitium
16. Curia Hostilia
17. Carcer
18. Ara Consi
19. Forum
20. Tigillum Sororium
21. Curiae Veteres
22. Nekropol

mek" anlamına gelmektedir. Pater patratus bu heyetin sözcüsü idi.

(81) Veientes Veii şehrinin halkı. Veii, Etruria bölgesinin önemli bir şehridir.

(82) Capena Porta: Roma'nın doğu tarafında bir kapı.

(83) Duumvir: Eski Roma'da iki kişilik hükümet başkanlarından biri. Duumvirlik: İkili yönetim.

(84) Kızkardeşini cezalandırmayı kendi üzerine almakla Horatius, devletin bir görevini gaspetmiş oluyordu. bu nedenle devlete karşı gelmekle suçlanıyordu.

(85) Lictor. Eski Roma'da yüksek memurların önünde elinde değneklerle sarılmış bir balta taşıyarak giden subay, baltacı.

(86) Yazar, İsa'da olduğu gibi, ne asılma ne de çarmıha gerilme görüşünü kabul etmemiştir. Onun görüşü, suçlunun bir ağaca bağlanması ve ölünceye kadar kırbaçlanmasıydı.

(87) Horatius Mızrakları: Efsane anlatılırken, gânimetlerden bahsedilen yerin adı. Horatii kavminin Alba'lı, Curiatii kavminin de Roma'lı olduğu yukarda Livius tarafından reddedildi.

(88) Quirites: Sivil sıfatla Romalı'lara verilen resmî ad.

(89) Fidena: Roma'dan beş mil uzaklıkta, Tiber Nehri'nin sol kıyısında bir şehir.

(90) Veii: Etruria'nın önemli bir şehri.

(91) Anio: Tiber Nehri'nin denize dökülürken ayrıldığı bir kolu.

(92) Bu rahipler sözde Collini veya Agonales idi. Palatini adındaki rahiplerin Mars Gradivus'la birlikte bulundukları gibi, bunlar da Quirinus'un beraberindeydi.

(93) Pallor: Korku tanrısı.

(94) Pavor: Panik, heyecan, âni korku tanrısı.

(95) Centurio: Roma lejyonunun temelini teşkil eden ve yüz kişiden meydana gelen askerî birlik. İki centurio bir manipulus'u (200 kişi), üç manipulus bir cohors'u (600 kişi), on cohors da bir Roma lejyonunu meydana getirir. Günümüz ordusunda on kişi bir mangayı, üç manga bir taburu, üç tabur da bir bölüğü meydana getirir.

(96) Plebler (plebes): Eski Roma'da halk, plebler ve patriciler olmak üzere ikiye ayrılırdı. Aşağı halk tabakasından gelenlere plebler, asillere de patriciler denirdi. Plebler birçok haklardan yoksundu. Hattâ vatandaşlık hakkına bile sahip değillerdi.

(97) Larlar ve Penatlar: Her ailenin, ev halkını koruyan özel tanrısı olan Lar'ı ve ailenin erzak deposunun koruyucusu ve bekçisi olan bir tanrısı yani Penat'ı bulunurdu.

(98) Caelius Tepesi: Roma'nın yedi tepesinden biri.

(99) M.Ö.52 'de Clodius öldürülünce, başı bozuk ayak takımı onun cesedini Curia Hostilia'da yakmışlar ve bu binayı ateşe vererek tahrip etmişlerdi.

(100) Her bölük 30 kişiden oluşuyordu. Bu nedenle onların sayısı, Romulus'un üç centurio'suyla aynı asker sayısına eşitti.

(101) Silva Malitiosa: Guileful Ormanı.

(102) Ancus Marcius: Roma'nın dördüncü kralı.

(103) Aequicoluslar: Lâtium'da bir kavim.

(104) Fetiales: Eski Roma'da muahedeleri veya harp kararını tasdik selâhiyeti olan kâhinler heyeti.

(105) Forum: Pazar yeri, çarşı olarak kullanılan meydan.

(106) Ianus Quirinus: Tanrılaştırıldıktan sonra Romulus'a verilen ad.

(107) Fetialis: Eski Roma'da muahedeleri ve harp kararını tasdik selâhiyeti olan, hâkimler gibi görev yapan kâhinlere verilen ad.

(108) Mons Caelius: Roma'nın yedi tepesinden biri.

(109) Tellenâ Lâtium'da bir kasaba.

(110) Ficana: Ostium yolu üzerinde, Lâtium'da bir kasaba.

(111) ad Murciae: Bu ad, aram v ya sacellum Murciae anlamına gelir. Konuşmada "ad" bir tanrı veya tanrıçanın mâbedi veya sunağının etrafı demektir. Bu sunak, eskiden Murcus Dağı olarak bilinen, Palatium ve Aventinum Tepeleri arasındaki vâdide yer almaktadır. Burada sonradan Circus Maximus inşa edilmiştir.
krş. Varro L.L.V.154, intumus circus ad Murcim vocatur... ibi sacellum etiam nunc murteae Veneris. Bu alıntının gösterdiği gibi, tanrıça Murcia daha sonra Venus'la bir kabul edilmiştir.

(112) Ianiculum: Tiber'in kuzey kıyısında Roma şehrinin tepelerinden biri.

(113) Bu meşhur Sublicius Köprüsü idi. Bu Tahta Köprü, metal veya başka bir yapı malzemesi kullanılmadan sadece tahta kazıklardan inşa edilmiştir.

(114) Lâtincede "Carcer" kelimesiyle belirlenen bu hapishane, Concordia Mâbedi ile Curia (Senato Binası) arasında Capitolium eteklerinde halâ görülebilir. Onun, Roma'nın en eski binalarından biri olduğu düşünülür. Burası bir hapishane ve cinayet suçlarından hüküm giyenlerin infaz yeri olarak kullanıldı.

(115) Targuinii: Etruria'da eski bir şehir.

(116) Demaratus: Tarquinius Priscus'un babası ve Corinthus'un yerlisi bir zat.

(117) Egerius: Fakir, muhtaç ve zaruret çeken anlamına gelir.

(118) Tanaquil: Büyük Tarquinius'un karısı.

(119) Comitia: Eski Roma'da halk meclisi.

(120) Hiç şüphesiz Senatus Tarquinius'un tahta çıkışını uygun görmediğini belli etmişti. Tarquinius şimdi iki kat kendi üyeleriyle ve taraftarlarından başka hiç kimseyi seçmemekle Senatus'un muhalefetine boşuna karşı koyma yollarını aramıştı.

(121) Apiolae: Latium'da bir kasaba.

(122) Feet: İngiliz ölçüsü. Uzunluk ölçüsü 12 inches, 30.48 cm. Aşağı yukarı bir insan ayağı boyu.

(123) Anio: Tiber Nehri'nin bir kolu.

(124) Tarquinius: Roma'nın beşinci ve yedinci kralının adı.

(125) Ramnes: Romulus tarafından kurulmuş süvari centurio'larından birinin adı ve en eski Roma kavimlerinden biri.

(126) Titienses: Romulus tarafından kurulmuş üç süvari centurio'sundan birinin adı.

(127) Luceres: Süvari centurio'larından birinin adı ve Roma halkının bir bölümü.

(128) Vulcanus: Greklerdeki Hephaistos'la aynı kabul edilen Romalılar'ın ateş tanrısı.

(129) Collatia: Sabin Şehri.

(130) Ancus Martius: Roma'nın dördüncü kralı.

(131) Suessa Pometia: Latium bölgesinde eski bir kasaba.

(132) Belki Romulus'la yapılan yüz senelik mütarekeye bir imâdır. (XV.5) Çünkü Ancus'un krallığı zamanında Veii kavminin Maesia Ormanı'nda kuşatıldığının belirtilmesine (XXXIII.9) karşın, Livius, aradaki zaman zarafında Veii kavmiyle yapılan herhangi bir harpten bahsetmez.

(133) Cennus: Şimdi anlatılan organizasyon, daha önceden Roma'nın muharebe gücünün artması için düşünülmüştü. Evvelce orduya katılma hakkı sadece Patriciler'e aitti. Şimdi herkesin mal varlığına gö-

re yeniden tasnif edilen orduda Plebler'e de bir yer verilmişti. Kendisine savaş meydanında doğüşmek üzere ne fazla ne eksik tam bir techizat tedarik edebilen herkes orduya alınabilirdi. Bk.Dion.Hal.IV. 16-21 ; Cic. Rep. II.39.

(134) Başşehir buna dahil değildi. Eski Roma sikkesi, esasında bir foot (30.48 cm.) uzun luğunda bakır bir çubuktu ve 12 inch'e (unciae) ayrılmıştı. Kraliyet devrinin belli bir zamanında Roma sikkesinin değerini korumada bir önlem olarak bu ağırlıkla yer değiştirdi. Sonra Latin parası pecunia'nın başlangıcı olan öküz figürü ile damgalanmaya başlandı. Damgalandığından itibaren ve 16 ounce'luk bir ağırlık ölçüsü olduğundan beri onun ağırlığı İkinci Kartaca Savaşı'na kadar yavaş yavaş azaldı. Sadece bir ounce'luk ağırlık haline geldi. Servius zamanında onun değirinin ne olduğu zihinlerde bir sorudur.

(135) Centuria: Eski Romalılarda yüz asker veya vatandaştan oluşan idarî teşkilat.

(136) Tributum: Tribus kelimesinden gelir. Onun asıl manâsı, "üçüncü kısım" dir. Fakat sayı anlamı kaybolmuş, sadece "kısım" , "bölge" anlamı kalmıştır. Walde'ın karşılaştırdığı Fransızcadaki "Quartier" kelimesi gibi.

(137) Quirinalis: Quirinalis Tepesi. Roma'nın yedi tepesinden biri.

(138) Viminalis: Osier Tepesi. Roma'nın yedi tepesinden biri.

(139) Esquiliae: Esquiliae Tepesi. Roma'nın yedi tepesinden biri.

(140) Dion. IV.13, ve Strabo, V.3,7 de ifade edildiği gibi, Servius şehre Equilinae Tepesini ilâve eden ilk kişidir. Livius'un sadece o bölgenin büyüklüğünün arttığı düşüncesinde olduğu görünür. Conway ve Walters, Viminalemque, Viminalem ve Gronov'un Esquiliis'ini benimserler. Bu nedenle Livius, Dion ve Strabo ile arada bir uzlaştırıcıdır.

(141) Bu resim Paulus zamanında bile o kadar büyük saygı ve tapım görüyordu ki, halk "Ephesus'luların Diana'sı uludur" diye bağırırak havarinin va'zına karşı ayaklanmıştı. Eckart Peterich, Küçük Yunan Mitologyası, (çev: Yakup Baydur), Maarif Basımevi, Ankara, 1959, say.12-14.

(142) Tullia: Kral Servius Tullius'un iki kızlarının adı.

(143) Atreus ve Oedipus hikâyelerine ait bir imâdır.

(144) Corinthus: Yunanistan'da bir şehir.

(145) Tarquinii: Etruria'da eski bir şehir.

(146) Praeco: Haberci; sulh ve harb ilânı ve hükümdarlar arasında muhabere temini vazifelerini gören memur.

(147) Cyprius vicus: Roma'da Cyprius yoluna verilen ad.

(148) ad summum Cyprium vicum: Son zamanlardaki Diana Mâbedi'nin bulunduğu Cyprius yolunun en yüksek noktası. Onun arabası Esquilinae Tepesi'ndeki Urbius bayırına ulaşmak için sağa dönmek mecburiyetindeydi. Cyprius yolu Forum'dan çıkıyordu. Tullia'nın arabasının ulaştığı Cyprius yolunun adının Sabin "iyi" kelimesinden türetilmiş olduğu söylenir. Dianium, bir Yunanca çekim ekiyle ve Yunanca kalıbına göre şekil almış bir Lâtince kelimedir. "Urbius Bayırı" ismini muhtemelen Virbius'dan almış olabilir. Virbius, Aricia'da Diana ile münasebeti bakımından ibâdet gören bir kahraman olan Hippolytus'un Lâtince şeklidir. (Aen.-vii.761).

(149) Buradaki "davâlar" suçlanan kimsenin, anlamı ya "hayat" , ya da 'vatandaşlık hakları" olan, başını (caput) ifade etmektedir.

(150) Circe: Circe, Ulysses'e Tusculum şehrini kuran Telegonus'u doğurmuştu.

(151) Ulysses: Troia'da muharebe eden Grek kahramanlarından biri. Onun vatanına dönerken yaptığı seyahatler oldukça ilgi çekicidir.

(152) Tusculum: Latium'da eski bir şehir.

(153) ad lucum Ferentinae: Alba Longa'dan uzak olmayın bir koruluk. Latin birliğinin alışılmış toplantı yeri.

(154) Aricia: Alba Longa yakınlarında, Latium'un bir şehri.

(155) Ferentina: Alba Longa'dan uzak olmayan, Lâtin birliğinin toplantı yeri.

(156) XXIV. 3 de bu muahedenin izahında ne Alba kolonilerinden bahsedilir, ne de biz bunlardan herhangi birini biliriz. Conway ve Walters bu nedenle el yazmalarındaki "colonis" kelimesini muhafaza eder. Fakat bu açıklamaya göre, bunun "civibus" anlamına geldiğini düşünebiliriz.

(157) Bir Roma manipulus'u iki eşit kısma bölündü ve bu yarıya bölünen kısmın her biri, Lâtin manipulus'un aynı şekilde bölünen yarısıyla birleştirilerek yeni bir birlik meydana getirildi. Manipuluslar tam söylenildiği gibi iki katına çıkarılmamıştı.

(158) Volsclar: Volsci, Lâtium'da kudretli bir kavim.

(159) Suessa Pometia: Lâtium'da eski bir şehir.

(160) Livius talentum'un miktarını belirtirken, onun Fabius Pictor'un izinden gitmiş olduğu söylenebilir. Fabius Pictor'un tarihi Grekçe yazılmıştır. Euboia talentum'u kabaca 220 pound veya 1.060 dolar'a eşit değerdedir.

(161) Gabii: Roma'dan oniki mil uzaklıkta Lâtium'un bir şehri.

(162) Hernicuslar: Hernici, Lâtium'da bir kavim.

(163) Gabinuslar: Gabini, Gabii halkı.

(164) papaver: Gelincik; haşhaş, afyon çiçeği.

(165) Tarpeinus mons: Capitolium'un eski adı. Bu nedenle Propertius, Capitolium Iupiter'i "Tarpeius Pater" olarak isimlendirir. (IV.I.7).

(166) Titus Tatius: Romulus'un sonradan arkadaşı olan Sabin kralı.

(167) Terminus: Hudutlar tanrısı.

(168) Pound: Libre, 16 "ounce" luk ağırlık ölçüsü.

(169) Signia: Tarquinius Priscus tarafından kurulmuş Latium'da bir şehir.

(170) Circeii: Latium'da bir kıyı şehri.

(171) Delphi: Apollon kehânet ocağının bulunduğu, Yunanistan'da bir şehir.

(172) Brutus:Harfi harfine "ahmak, alık kimse" demektir.

(173) Rutuli: Baş şehirleri Ardea olan Latium'da bir kavim.

(174) Sextus Tarquinius: Lucius Tarquinius Superbus'un oğlu.

(175) L. Tarquinius Collatinus: Egerius'un oğlu ve Tarquinius Priscus'un yeğeni. Collatinus soyadını babasının vali olarak tayin edildiği Collatia şehrinden almıştır. Karısı Lucretia yüzünden Sextus Tarquinius tarafından kötü muameleye mâruz kalmıştır. Çünkü Lucretia, Tarquinius Superbus'un tahttan indirilmesinde rol oynamıştır. Collatinus ve L.Iunius Brutus ilk konsullerdir. Fakat Tarquinius soyuna karşı duyulan nefret yüzünden halk onları istemedi. Bu nedenle Collatinus, görevinden istifâ etti ve Roma'dan Latium'a çekildi.

(176) Collatia: Bir Sabin şehri.

(177) Tibullus tarafından yaratılan sahnenin bir benzeri. Bak. I. iii. 83. (Bu serideki cildin 211.sayfası.)

(178) Celeres Tribunus: XV. Caput, 8.de ifade edildiği gibi, Romulus, Celeres adını verdiği 300 adet muhafız askere sahipti. Onları yalnız harpte değil, sulhde de yanında bulundurdu. H.J.Edwards, bu memuriyetin askerî ve sivil fonksiyonları olduğunu düşünür. Süvari kuvvetinin kumandanı (Cumhuriyet Devrindeki Magister Equitum'un karşılığı) ve kralın vekili olarak comitia ve senatus'un başkanı olarak hem askerî hem sivil görevleri vardı.

(179) Praefectus urbis: Şehir valisi; en yüksek baş memur.

(180) Furiae: Yunan efsânelerinde saçları yılandan olan üç tanrıça. Bunların suçluları cezalandırmaya memur edildiği düşünülürdü.

(181) Etruria: İtalya'da Roma ve Latium'un hemen kuzeyinde bulunan bir bölge.

(182) Caere: Etruria'nın eski bir şehri.

(183) Comitia Centuriata: Halkın bulunduğu sınıfa göre oyunu kullanabildiği eski Roma'da bir meclis.

(184) Decemvirler zamanından itibaren praetorlar "consul" olarak isimlendirildi. Livius tarihî hataya düşen bir kimsedir. Comitia Centuriata, Servius Tullius tarafından bilhassa askerî amaçla sınıflandırılmış centuria'lara göre bir halk meclisiydi. Vâliden ziyade, iki kral arasındaki zaman (interrex) uzadığında, Lucretius'un seçime başkanlık ettiği daha geçerlidir. (Dion. iv. 884. de bahsettiği gibi, Lucretius bu göreve Brutus tarafından tayin edilmiştir.)

BİBLİYOGRAFYA

Bu eseri Lâtince aslından çevirirken metin olarak aşağıdaki kitaplar esas alınmıştır:

BROWN, John , **Livy Book,** London, 1906.

FOSTER,B.O. : **Livy Book I and II,** London, 1939.

Ayrıca şu kaynaklardan yararlanılmıştır:

HAMMOND,N.G.L - H. H. SCULLARD The Oxford Classical Dictionary, London, 1972.

MACKAIL,J.W, **Latin Literature,** London, 1902.

PETRIE,A., **Roman History Literature and Antiquities an Introduction,** London, 1938.

SMITH,W., **Everyman's Smaller Classical Dictionary,** London, 1952.

Fotoğrafları Aldığım Kaynaklar:

1, Stobaıt, J., C., The Grandeur that was Rome, edited and revised by w. s. Maguiness and H. H. Şeullard, London, 1961.

2. Kraus, Theodor, Das Römische Weltreich, Berlin, 1967.

"Bu bir tarihçinin değil, bir sanatçının yapıtıdır." R. H. Barrow

Kitap I

Klasik metinlerin çevirisi, bu alanda çalışma yapan kişilere birinci elden kaynak teşkil etmesi bakımından son derece önemlidir. Titus Livius'un *Ab Urbe Condita* (Şehrin Kuruluşundan İtibaren) adını taşıyan ve günümüze I-X,XXI-XLV sayılı 35 kitabın tam olarak, diğerlerinin *Periochae* denilen kısa özetlerinin kaldığı bu anıtsal eser, M.Ö. 753'te Roma'nın kuruluşundan Augustus'un üvey oğlu Drusus'un M.Ö. 9'da ölümüne dek meydana gelen bütün olayları gözler önüne seren en önemli kaynaktır. Geleneksel tarihe göre Roma M.Ö. 753'de kurulur, gelişip büyüyerek bir imparatorluk haline gelir ve bin yılı aşkın bir süre tüm Akdeniz havzasına egemen olur. M.S. 395'te Doğu ve Batı Roma İmparatorluğu olmak üzere ikiye bölünür; M.S. 476'da Batı Roma İmparatorluğu yıkılır. Doğu Roma İmparatorluğu ise daha uzun yıllar yaşamaya devam eder ve nihayet M.S. 1453'de Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u almasıyla o da tarihe karışır. Bu kadar önemli bir imparatorluk olan ve Batı'yı uzun yıllar etkisinde bırakan, ayrıca Fırat boylarına kadar Yakındoğu Dünyası'na uzanan bu uygarlığın beşiği Roma'dır. Roma şehrinin kuruluş efsanesini en detaylı biçimde bizlere nakleden *Ab Urbe Condita* Kitap I'in dilimize çevirisi, bize ilk bilgileri vermesi bakımından oldukça önemlidir.

ISBN 975-7538-23-X
ISBN 975-7538-71-X (Tk.)

